

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

*ДОЛІНСЬКА Анна Миколаївна
НАГНИБІДА Володимир Іванович*

**ЦИВІЛЬНІ ПРАВА
ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ:
ДОКТРИНАЛЬНІ ТА
ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ**

Монографія

Київ
2022

УДК 347.121(211)(83)

Ц 58

Затверджено до друку рішенням вченої ради Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (протокол № 5 від 25.05.2022 року)

Рецензенти:

*С. Д. Гринько, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України;
М. О. Стефанчук, Народний депутат України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;
В. В. Цюра, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор.*

Долінська А. М., Нагнибіда В.І.

Ц 58 Цивільні права інтернет-користувачів: доктринальні та законодавчі засади: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. 286 с.

ISBN 978-617-8084-07-3

Монографія є комплексним науковим дослідженням цивільних прав інтернет-користувачів. У межах дослідження обґрунтовано особливості окремих наукових категорій та понять (інтернет-користувач, майнові права інтернет-користувачів тощо), а також розроблено та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного цивільного законодавства України з метою підвищення ефективності правового регулювання цивільних прав інтернет-користувачів на національному рівні. Окремо досліджено особливості набуття, реалізації та захисту речових, зобов'язальних, корпоративних і виключних майнових прав через мережу Інтернет. Встановлено поняття, ознаки та правову природу цифрового активу як особливого різновиду майна. Проаналізовано особливості застосування загальних і спеціальних способів захисту майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів.

Монографія розрахована на наукових і науково-педагогічних працівників, працівників наукових установ та вищих юридичних навчальних закладів, здобувачів вищої освіти й науково-освітніх і наукових ступенів, представників правозастосовної професійної діяльності в галузі права: суддів, адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів й усіх, хто цікавиться проблемами теорії та практики цивільного права.

УДК 347.121(211)(83)

© Долінська А. М., Нагнибіда В. І., 2022

© Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака

ISBN 978-617-8084-07-3

НАПрН України, 2022

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
Передмова	6
Глава 1 Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів	9
1.1. Відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет (ІТ-відносини) як предмет цивільного права	10
1.2. Інтернет-користувач: поняття, види та співвідношення із суміжними поняттями	37
1.3. Джерела правового регулювання ІТ-відносин з участю інтернет-користувачів	51
1.4. Цивільно-правовий статус інтернет-користувача: поняття та загальна характеристика	73
Глава 2 Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення	87
2.1. Майнові права інтернет-користувачів	88
2.1.1. <i>Правова природа майнових прав і нтернет-користувачів та правова природа розпорядження ними</i>	88
2.1.2. <i>Види та особливості здійснення майнових прав інтернет-користувачів</i>	96
2.1.3. <i>Цифровий актив як новітній об'єкт майнових цивільних прав</i>	103
2.1.4. <i>Специфіка реалізації майнових прав інтернет-користувачів в умовах становлення концептів цифрової економіки та електронної комерції</i>	110

2.2. Особисті немайнові права інтернет-користувачів як фізичних осіб	133
2.2.1. Теоретичний аналіз поширення доктрини особистих немайнових прав на інтернет-користувачів	133
2.2.2. Особливості здійснення окремих особистих немайнових прав інтернет-користувачів	138
2.3. Особливості здійснення майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів в умовах воєнного стану в Україні	178
Глава 3 Цивільно-правовий захист прав інтернет-користувачів	199
3.1. Застосування загальних способів цивільно-правового захисту	200
3.2. Застосування спеціальних способів цивільно-правового захисту	236
Висновки	249
Бібліографія	257
Додатки	281

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЦСК	–	Акредитований центр сертифікації ключів
ГК України	–	Господарський кодекс України від 16.01.2003 року
ГО	–	Громадська організація
ГПК України	–	Господарський процесуальний кодекс України
ДП	–	Державне підприємство
ЄС	–	Європейський Союз
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
ЗМІ	–	Засоби масової інформації
КЕП	–	Кваліфікований електронний підпис
КК України	–	Кримінальний кодекс України
МАУ	–	Міжнародні авіалінії України
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
СК України	–	Сімейний кодекс України
СНД	–	Співдружність Незалежних Держав
США	–	Сполучені Штати Америки
УЕП	–	удосконалений електронний підпис
УЦПНА	–	Український центр підтримки номерів і адрес
ЦК України	–	Цивільний кодекс України
ЦПК України	–	Цивільний процесуальний кодекс України
ARPANET	–	Advanced Research Projects Agency Network
B2B	–	Business-to-Business
B2C	–	Business-to-Consumer
CERN	–	Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire
DARPA	–	Defense Advanced Research Projects Agency
DNS	–	Domain Name System
EDI	–	Electronic Data Interchange
GDPR	–	The General Data Protection Regulation, Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016
NSFNet	–	National Science Foundation Network
UUCP	–	UNIX-to-UNIX Copy Program

ПЕРЕДМОВА

Сучасна інформаційно-технологічна реальність, зумовлена стрімким розвитком, у межах кількох останніх десятиліть, глобальної комп'ютерної мережі Інтернет, суттєво відрізняється від усіх інших форм історичного розвитку людського суспільства. Спектр нових можливостей, а з ними й потенційних загроз, які з'являються практично в усіх площинах суспільно-політичного, економічного та культурного життя світу у зв'язку з процесами цифровізації, складно охопити чи спрогнозувати. Тим більшим викликом така ситуація постає для одного з найбільш сталих і догматичних конструктів людського знання – юриспруденції. Потреба нормативного врегулювання явищ і процесів, які за самою своєю природою нерідко виникають через спробу уникнути правової регламентації, що вже на філософському рівні видається дихотомічним завданням. Водночас, це робить його лише більш цікавим для юридичної наукової спільноти.

Проблематика регулювання правовідносин, що виникають під час використання мережі Інтернет, є складною тому, що потребує розуміння і врахування мінливої межі між тим, що потребує втручання законодавця для захисту інтересів суспільства, і тим, що є проявом новітніх інформаційних свобод і може бути закріплено лише як таке. Вбачається, що питання врегулювання прав інтернет-користувачів у світлі конкретних механізмів і способів належать саме до першої категорії, хоч і ґрунтуються на інформаційних правах і свободах ХХІ століття, пов'язаних із ними або реалізованих за їх допомогою майнових і особистих немайнових правах особи. Значний

дослідницький інтерес становлять особливості прояву цивільно-правових інститутів при набутті, здійсненні й захисті прав учасників цивільного обороту з використанням мережі Інтернет, аналіз конкретної практичної ефективності існуючих способів захисту цивільних прав у світлі викликів і загроз всесвітньої інформатизації та глобалізації, до яких 2020 року додалась пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, а з 24 лютого 2022 року також війна, розв'язана Російською Федерацією проти України.

При цьому варто зазначити, що важливі кроки на шляху до врегулювання означених питань в Україні вже здійснено, прийнято низку важливих засадничих законів, деякі зміни внесено до Цивільного кодексу України й інших актів цивільного законодавства, зокрема в частині способів захисту об'єктів прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет. Водночас такої правової регламентації у численних аспектах є недостатньо. Крім цього, з позицій цивільного права і цивілістичної науки досі немає достатнього теоретичного розуміння поняття правового статусу інтернет-користувача, особливостей набуття та реалізації ним майнових і особистих немайнових прав. Існуючі наукові дослідження у цій частині представлені незначною кількістю наукових досліджень, здебільшого загального характеру. Щодо здійснення і захисту прав користувачів мережі Інтернет в умовах воєнного стану, наукових праць взагалі немає. Водночас, як показує життя, саме за допомогою різноманітних інтернет-ресурсів, телеграм-ботів, інформаційних каналів агресор здійснює потужну інформаційну атаку на користувачів інтернету, у тому числі із використанням різного роду шахрайських схем.

Питаннями дослідження видів інтернет-правовідносин та їх учасників займалися такі науковці як: Ю. Є. Атаманова, О. А. Баранов, Т. В. Бачинський, Ю. Л. Бошицький, Ю. Д. Белова, Н. Ю. Блажівська, Ю. Є. Булатецький, О. М. Вінник, Н. Ю. Годубева, О. А. Городов, С. Д. Гринько, І. В. Давидова, Р. Є. Еннан, С. О. Ємельянчик, О. С. Кізлова, А. О. Кодинець, В. А. Копилов, О. В. Кохановська, Н. С. Кузнецова, О. О. Кулініч, Є. П. Литвинов, Н. М. Ми-

роненко, В. І. Нагнибіда, О. П. Орлюк, Е. С. Перетерський, О. А. Підпригора, І. М. Розолова, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Г. С. Усеїнова, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. Б. Шишка, О. О. Штефан, Ю. В. Янчук та ін.

Попри наявність значної кількості наукових праць, питання комплексного дослідження майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів, особливо в умовах воєнної агресії та в період дії воєнного стану, є надзвичайно актуальними та своєчасними, що зумовляє доцільність їх розгляду у цьому монографічному дослідженні.

Подана монографія є першим комплексним дослідженням питань, які присвячено теоретичним і практичним аспектам здійснення, охорони й захисту прав, пов'язаних із використанням мережі Інтернет. Результати дослідження спрямовано на подальший розвиток теорії цивільного права шляхом формулювання нових і вдосконалення наявних правових конструкцій, категорій та понять, науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства з урахуванням вимог інформаційного суспільства й сучасних викликів.

Автори висловлюють щирі вдячність рецензентам за цінні пропозиції, які дозволили удосконалити наукові висновки авторів та директору Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, доктору юридичних наук, професору, академіку, Заслуженому юристу України **Олександрю Дмитровичу Крупчану**, який попри воєнний стан в країні та складні обставини сприяв виданню цієї праці.

Автори будуть вдячні за будь-які критичні думки та/або пропозиції щодо подальшого вивчення й удосконалення порушених у монографії проблем. У випадку наявності останніх просимо надсилати їх на електронну пошту: v.nagnybida@gmail.com або ann.dolinska7@gmail.com.

ГЛАВА 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

1.1. Відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет (ІТ-відносини) як предмет цивільного права

Характерною рисою нашого часу є перехід людства від техногенної (індустріальної) цивілізації до цивілізації антропогенної (інформаційної). Стратегічною метою цього дуже складного процесу є прагнення більшості країн світу до розв'язання суперечностей і проблем індустріального суспільства. Тому всі широкомасштабні зміни, які на сьогоднішній день можна спостерігати у світовому співтоваристві, визначаються розбудовою інформаційного суспільства. Підтвердженням тому є й політика цифровізації і діджиталізації, яка впроваджується у зарубіжних країнах, ЄС та нашій державі зокрема¹.

У сучасному світі, що глобалізується, безперечний пріоритет мають саме інформаційно-комунікаційні технології, які базуються на обміні знаннями та інформацією. Унаслідок під-

1 Як приклад можна навести лише окремі акти: Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та проскасування Директиви 1999/93/ЄС : Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року. *Європейський Союз*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_016-14; Директива 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2002 року про обробку персональних даних та захист таємниці сектора електронних комунікацій (Директива про секретність та електронні комунікації). URL: <https://nkrzi.gov.ua/images/upload/58/19/6f96b8148ef15842f70cba3dd98f055b.pdf>; Декларація про свободу комунікацій в Інтернет. Страсбург, 28 травня 2003 року (затверджена Комітетом Міністрів на 840-му засіданні заступників міністрів). URL: <https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/>; Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text; Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163#Text; Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2018 року № 67-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

вищення соціальної ролі інформації та розвитку глобальних мереж виникають процеси трансформації багатьох сфер життєдіяльності людини, з'являються нові види суспільних відносин, що знаходять місце в інформаційній сфері².

У цьому контексті цікавою є точка зору вітчизняного науковця В. М. Горового, який зазначив, що інформаційна база є однією з найважливіших ознак існування і розвитку всякої людської спільності як відносно самостійної, сталої складової в загальносуспільному процесі; вона містить обсяги інформації, необхідні для існування даної спільності, її самоідентифікації і розвитку в соціальному середовищі. При цьому, соціальна інформаційна база створюється разом із становленням даної людської спільності шляхом відбору необхідної інформації з більш загальних, включаючи загальносуспільну, інформаційних баз. У наш час найбільш загальні інформаційні бази пов'язані з ресурсами глобального інформаційного простору, інформаційними ресурсами Інтернету³.

Саме тому на сьогоднішній день вже неможливо уявити світ без постійного інформаційного обміну та розвитку інформаційних систем, у тому числі для потреб користувачів мережі Інтернет. Адже, серед сучасних засобів телекомунікацій найбільш швидко розвиваються саме системи мережі Інтернет. Тому доступ кожного громадянина до Всесвітньої мережі є однією із важливих ознак розвитку будь-якої країни у світі. Відповідно і кількість користувачів мережі Інтернет з кожним днем зростає. Так щороку до «Всесвітньої павутини» підключається все більше коло нових інтернет-користувачів. Тому сьогодні всі ми є частиною нової інформаційної ери, в якій глобальна мережа Інтернет з кожним днем відіграє все більшу роль.

Якщо звернутись до історії, то потрібно зазначити, що батьківщиною Інтернету безперечно є Сполучені Штати Америки. У 1962 році Джозеф Ліклайдер, керівник Defense Advanced Research Projects Agency, DARPA (Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів США) запропонував ідею Всесвітньої комп'ютерної мережі. І вже напри-

2 Янчук Ю. В. Інформаційні відносини в мережі Інтернет: теоретико-правовий аспект. *Науковий фаховий журнал «Право і суспільство»* 2017. № 5. Частина 2. С. 151–155.

3 Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. Київ: НБУВ, 2005. 300 с.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

кінці 60-х років в США мережа Інтернет досліджувалась з метою забезпечення взаємодії віддалених комп'ютерів і прогнозувалась як децентралізована мережа¹. Пізніше у 1976 році було винайдено програму UNIX-to-UNIX Copy Program (далі – UUCP). Будь-який комп'ютер разом із установленою на ньому програмою UUCP мав можливість зв'язатись через звичайну телефонну мережу з іншим комп'ютером, а також обміняти з ним файлами даних. Розповсюдження операційної системи UNIX стало основою для створення комп'ютерної UUCP-мережі. Згодом дана мережа стала прообразом майбутньої незалежної децентралізованої мережі, якою і став Інтернет².

У 1984 році була розроблена система доменних назв (з англ. Domain Name System, DNS). Тоді ж у мережі ARPANET з'явився серйозний суперник, а саме Національний науковий фонд США (англ. National Science Foundation, NSF), який заснував між-університетську мережу Національного Наукового Фонду США (англ. National Science Foundation Network, NSFNet), котра мала значно більшу пропускну здатність, ніж ARPANET. До цієї мережі лише за рік під'єдналось близько 10 тисяч комп'ютерів. І тому звання «Інтернет» почало поступово переходити до NSFNet. У 1988 році був створений протокол Internet Relay Chat (IRC), завдяки якому в Інтернеті стало можливим спілкування в реальному часі (тобто, у чаті)³. 1989 року в Європі, у стінах Європейського центру ядерних досліджень (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire, CERN) зародилась концепція тенет. Її висунув відомий британський вчений Тім Бернерс-Лі. Протягом двох років він розробляв протокол HTTP, мову гіпертекстової розмітки HTML та ідентифікатори URI. 1990 року мережа ARPANET зупинила своє існування, програвавши конкуренцію NSFNet. У 1992 році компанія Sprint Corporation вперше почала надавати послугу під'єднання до Інтернету за допомогою модема і телефонної лінії (англ. dial-up access)⁴.

1 Історія виникнення Інтернету. URL: <http://buklib.net/books/23144/>

2 Там само.

3 Історія мережі Інтернет. URL: http://studopedia.com.ua/1_44707_istoriya-merezhi-internet.html.

4 H-Net Discussion Networks. Sprint announces a commercial data internet service. 31 July 1992. URL: <https://web.archive.org/web/20160305153637/http://h-net.msu.edu/cgi-bin/logbrowse.pl?trx=vx&list=edtech&month=9207&week=&msg=An61j4s0%2BR1UHNuEZOGfGfw&user=&pw=>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

1990 року було зафіксовано перше підключення до Інтернету за допомогою телефонної лінії (так зване «дозволяювання»). Того ж 1990 року Федеральна рада з інформаційних мереж (Federal Networking Council) скасувала правило, згідно з яким була необхідна рекомендація будь-якого державного органу, щоб приєднатись до Інтернету. Це рішення стало певним початком великого припливу в Інтернет комерційних організацій найрізноманітнішого масштабу, адже тепер доступ до мережі Інтернет можна було отримати без будь-яких серйозних обґрунтувань. З 1991 року http-сервери стали доступними в Інтернеті. А 1993 року з'явився знаменитий веб-браузер (з англ. web-browser) NCSA Mosaic. Мережа Інтернет ставала все більше популярною. 1995 року NSFNet повернулася до ролі дослідницької мережі. Маршрутизацією всього трафіку Інтернету з 1995 року почали займатись мережеві провайдери (або постачальники послуг), а не суперкомп'ютери Національного наукового фонду.

Саме 1995 року тенета стали основним постачальником інформації в Інтернеті, обігнавши за обсягом трафіку протокол передачі файлів FTP; було сформовано Консорціум всесвітньої павутини (англ. World Wide Web Consortium). Можна сказати, що тенета перетворили Інтернет і створили його сучасний вигляд. Вже з 1996 року Всесвітнє павутиння майже цілком підмінило собою поняття «Інтернет».

З наведеного слід зробити висновок, що протягом 1990-х років мережа Інтернет об'єднала у собі більшість чинних на той час мереж. Саме завдяки відсутності єдиного керівного центру, а також завдяки відкритості технічних стандартів Інтернету, що автоматично робило мережі незалежними від уряду чи бізнесу, їх об'єднання виглядало надзвичайно привабливим і доречним. Узагальнюючи питання історичного становлення мережі Інтернет, ми можемо звернутися до чотирьох історичних етапів, які виділив та описав на межі ХХІ століття дослідник В. П. Талимончик, а саме:

1. З середини 60-х до 1973 рр. – етап становлення Інтернету на території США (використання у військових цілях, а також для обміну науково-технічною інформацією);

2. 1973–1983 рр. – етап переорієнтації використання мережі в мирних цілях (перше міжнародне підключення у 1973 р, підключення до ARPANET мережі CSNET);

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

3. 1983–1986 рр. – етап об'єднання розрізнених мереж в єдину глобальну мережу (завершився з ініціативи Національного наукового центру США об'єднанням мережі ARPANET і NSFNet – мережі, що з'єднувала шість наукових центрів США).

4. З 1986 р. по справжній момент – етап багатофункціонального розвитку мережі Інтернет¹.

Водночас, вбачається, що сьогодні ми можемо доповнити цей перелік ще одним новітнім етапом – *етапом комерціалізації Інтернету*. Останній відкрив можливість підключення до глобальної мережі не тільки наукових центрів і державних установ США та інших країн, а й усіх інших організацій і приватних осіб. Умовною точкою відліку цього етапу можна вважати 1989 рік, коли було дозволено перше підключення до Інтернету комерційній організації.

В результаті, ми можемо спостерігати, що до 1997 року в мережі Інтернет було зафіксовано біля 10 мільйонів комп'ютерів і зареєстровано понад мільйон доменних назв. Відповідно Інтернет став дуже поширеним засобом обміну інформацією. У 2000 році було нараховувано близько 327 мільйонів інтернет-користувачів, у 2004 році – 700 мільйонів. Так, число сайтів, що становило в 1993 р. 26 тисяч, на сьогоднішній день перевищує 5 мільйонів. Вже в січні 2011 року кількість інтернет-користувачів по всьому світу досягла 2 мільярдів. А на кінець 2017 року вперше в історії Інтернету кількість інтернет-користувачів всесвітньої павутини перевищила 4 мільярди або іншими словами 50% населення Землі². Станом на січень 2022 року в світі до інтернету під'єднані 4,95 млрд людей, що складає 62,5% населення світу³.

Звичайно в останні роки Інтернет набув дуже широкого поширення. За даними Міжнародного телекомунікаційного

1 Талимончик В. П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.10. СПб., 1999. С. 65–76.

2 Соцмережі стали на 21% популярнішими за 2016 рік – дослідження. 27 січня 2017. URL: <https://web.archive.org/web/20200118102221/https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/18292/2017-01-27-sotsmerezhi-stali-na-21-populyarnishimi-za-2016-rik-doslidzhennya/>

3 Digital Around the World. *Datareportal*. URL: <https://datareportal.com/global-digital-overview>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

союзу в Україні відсоток користувачів Інтернету за останні десять років зріс на 44,28% – з 0,72% в 2000 році до 45% в 2010 році. У розвинутих країнах 74 зі 100 осіб користуються Інтернетом⁴.

Крім цього, після успішної реалізації проекту Classmates.com (1995) і Friendster (2002) та широкого використання соціальних мереж LinkedIn (2003), Facebook (2004), Twitter (2006), Instagram (2010) та інших, а також з поширенням 2019 року коронавірусної інфекції COVID-19 й переміщення багатьох сервісів і соціальних функцій держави в онлайн-середовище (соціальних послуг, освітніх послуг, багатьох адміністративних послуг комунальних і державних органів) варто говорити про 6-й етап розвитку Інтернету – його *соціалізацію*, тобто перенесення більшості комунікаційних контактів людей і компаній як пов'язаних, так і не пов'язаних із комерційною діяльністю, в мережу Інтернет, мобільні застосунки, програми, корпоративні мережі тощо.

Узагальнюючи вищезазначене можна стверджувати, що мережа Інтернет – це всесвітня мережа, яка колись виникла як засіб зв'язку для певного вузького кола осіб (наприкінці 60-х рр. ХХ століття основними користувачами мережі були лише службовці Міністерства оборони США), які мали за мету використовувати мережу для забезпечення надійної взаємодії комп'ютерів службовців у випадку війни. Пізніше з плином часу й розвитком технологій ця мережа стала масовим явищем і суспільним здобутком ХХ століття.

Щодо правових досліджень мережі Інтернет, попри наявність низки праць українських і зарубіжних авторів, це явище на сьогодні ще є малодослідженим. Якщо розглядати його з погляду специфіки відносин, які виникають і пов'язані з практичним його застосуванням, то багатогранність та складність таких відносин на роки випереджає темпи розвитку наукових досліджень. Безперечно, на сьогодні використання мережі Інтернет впливає на відносини у різних галузях права, у тому числі й на цивільні правовідносини. Однак, перш ніж дослідити результати цього впливу з'ясуємо сутність Інтернету й інтернет-відносин.

4 Кукіна З. О. Окремі аспекти правового регулювання Інтернету, як засобу масової інформації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.* 2012. Випуск 108 (Частина I). С. 243–251.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Як відомо, Інтернет є певним віртуальним та інформаційним простором, який є всесвітньо загальним для доступу і певною мірою має глобальний міжнародний характер. Однак, мережу Інтернет визначають по-різному, а саме: «інформаційна мережа», «телекомунікаційна мережа», «комп'ютерна мережа», «мережа мереж», «Всесвітнє павутиння» та вживають до неї такі терміни й поняття як: «інформаційний простір», «віртуальний простір», «віртуальність», «віртуальне середовище», «кіберпростір», «кіберсередовище»¹. На наш погляд, найбільш доцільно говорити про «інформаційну мережу», адже саме з інформаційними ресурсами й мережевим характером найбільш тісно пов'язується цінність, яку становить Інтернет у сучасному житті людини. Не вдаючись у детальне дослідження понять «інформація» та «мережа», зазначимо, що для пересічних людей, компаній та інтернет-користувачів саме з інформацією, наявною в мережі, та здатністю бути «в мережі» й «на зв'язку» на сьогодні пов'язується цінність Інтернету. І цю тезу важко спростувати. А тому така поширеність вимагає його дослідження на рівні різних наук.

Як правильно зазначає Жилінкова І. В., виникнувши як суто технічний засіб передачі інформації «Інтернет» перетворився в соціальне явище, що звертає на себе увагу фахівців різних наук, у тому числі і юриспруденції². Присяжнюк О. А. також вказує, що вплив Інтернету та інформаційних технологій на суспільне життя настільки значний, що вони сьогодні вже ставлять під питання існування національних кордонів, які вони ігнорують, та національного права, якому вони кидають виклик. Інформаційні потоки вже безперешкодно долають державні кордони, вільно циркулюють в інформаційному просторі, що значно розширилося за рахунок еволюції обчислювальної й інформаційної техніки³. Це ще один аргумент, який підкреслює думку про те,

1. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>
2. Жилінкова І. В. Правове регулювання інтернет-відносин. *Право України*. 2003. № 5. С. 124.
3. Присяжнюк О. А. До питання про необхідність правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з використанням всесвітньої комп'ютерної мережі «Інтернет». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 142-146.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

що для Всесвітнього павутиння немає жодних меж і кордонів. Жарова А. К. з цього приводу зазначає, що «Інтернет – це просторово-розподілена глобальна мережа комп'ютерних технологій та інфраструктур користувачів, що дозволяють надати послуги з обігу інформації з метою задоволення потреб фізичних та юридичних осіб, органів влади та інших суб'єктів в інформації, забезпечення їх контактів у режимі реального часу, функціонування якої регулюється технічними стандартами, а також нормами міжнародного та національного права, що орієнтовані на захист прав людини, забезпечення безпеки та суспільства в цілому у процесі використання та розвитку потенціалу цієї мережі»⁴.

З позиції юриспруденції М. С. Дашян вказував на те, що до Інтернету найбільше підходить поняття міжнародної території, тобто простору, на який не поширюється суверенітет якоїсь держави. Міжнародна територія перебуває в загальному користуванні всього людства, усіх держав (*res communis*), і її правовий статус визначається нормами міжнародного права⁵. Інший вчений – В. М. Брижко зазначив, що Інтернет створювався як мережа для вільного поширення й одержання корисних для суспільства даних з урахуванням норм права та морально-етичних принципів, що забезпечують соціальну справедливість та рух у напрямі до свободи⁶. Петровський С. В. визначив Інтернет, «як міжнародної телекомунікаційної мережі загально-го користування»⁷. Однак досить високий рівень розробки проблематики технічних характеристик Інтернету не виключає, а навпаки, актуалізує юридичне осмислення цього феномену⁸. Пазюк А. В. наголосив на необхідності визначення терміна «Інтернет» у міжнародному праві та важливості закріплення сутнісних характеристик Інтернету на міжна-

4 Жарова А. К. Правовые проблемы обращения информации в Интернете. Опыт Республики Узбекистан: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2002. С. 6.

5 Дашян М. С. Юридическое содержание понятия «Интернет» в российском законодательстве. *Современное право*. 2003. № 4. С. 21–24.

6 Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право: монографія / за ред. М. Я. Швеця. К.: НДЦПІ АПРн України, 2007. С. 140.

7 Петровский С. В. Интернет-услуги в российском праве. М.: Агентство «Издательский сервис», 2003. С. 18.

8 Емельянич С. О. Договірне регулювання надання послуг доступу в Інтернет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2013. С. 6–7.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

родному рівні¹. Талимончик В. П. запропонувала визначити Інтернет як «комплексний предмет правового регулювання, що поєднує різноманітні суспільні відносини в єдиній соціально-технічній системі, створеної в процесі розвитку глобальної комп'ютерної мережі і призначеної для здійснення масової інформації та комунікації»².

Попри розмаїтість визначень Інтернету, вбачається, що останній часто розглядається переважно як технічний засіб, певна сукупність технічних стандартів і домовленостей, яка дає змогу підтримувати зв'язок між різними комп'ютерними мережами у світі³. Як результат – усі погоджуються з технічними аспектами Інтернету як соціального явища. У Законі України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року, що втратив чинність 1 січня 2022 року, Інтернет також визначався, переважно технічними термінами, як «всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами»⁴. Натомість у новому Законі України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року підхід до визначення поняття мережі Інтернет є більш сучасним і відповідним суті цього явища, згідно з яким мережа Інтернет (Інтернет) – це глобальна електронна комунікаційна мережа, що призначена для передачі даних та складається з фізично та логічно взаємоз'єднаних окремих електронних комунікаційних мереж, взаємодія яких базується на використанні єдиного адресного простору та на використанні інтернет-протоколів, визначених міжнародними стандартами⁵.

-
- 1 Пазюк А. В. К вопросу о необходимости определения термина «Интернет» в международном праве. *Lexa si Viata (Закон и Жизнь)*. 2014. № 1/3. С. 108–112.
 - 2 Талимончик В. П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. СПб., 1999. С. 10.
 - 3 Ємельянчик С. О. Договірне регулювання надання послуг доступу в Інтернет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2013. С. 6–7.
 - 4 Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>
 - 5 Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

Необхідно також згадати Модельний закон «Про основи регулювання Інтернету», який було прийнято на тридцять шостому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 16 травня 2011 року, де Інтернет розглядається як глобальна інформаційно-телекомунікаційна мережа, що зв'язує інформаційні системи та мережі електрозв'язку різних країн за допомогою глобального адресного простору, заснована на використанні комплексів інтернет-протоколів (IP) та протоколу передачі даних (TCP) і надає можливість реалізації різних форм комунікації, в тому числі розміщення інформації для необмеженого кола осіб⁶. Втім, такі дефініції не задовольняють юристів-практиків, адже такий підхід базується на неюридичній термінології і отже не може включатися до існуючих юридичних конструкцій, застосовуватися в юридичній теорії та практиці. Переважання технічної сторони Інтернету не повинно заважати юридичному розумінню цього явища. Тому необхідно вийти за межі таких категорій як «глобальний адресний простір», «технічні стандарти», «інтернет-протоколи», «мережі електрозв'язку» і побудувати юридичну конструкцію Інтернету.

Зважаючи на те, що Інтернет, попри глобальний характер і поширеність усе ж є певним віртуальним, електронним простором, мережею, в рамках якої його користувачі вчиняють ті ж самі комунікаційні контакти, а точніше взаємодіють з особистою чи комерційною метою, думаємо, що цінність і значення його для права в сучасних умовах виявляється у тому, що Інтернет є:

1) певним електронним інформаційним середовищем, у межах якого здійснюється реалізація відповідних дій учасниками суспільних відносин з комунікаційною, комерційною, розважальною чи іншою метою;

2) мережевим електронним засобом з'єднання різних користувачів мобільних і програмних додатків і застосунків, за допомогою яких вони мають можливість виконувати прикладні чи інші завдання або взаємодіяти між собою.

Для сфери цивільного права з цього приводу мають значення реалізація і здійснення з допомогою мережі Інтернет

6 Модельний закон об основах регулювання Інтернету от 16.05.2011 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_014

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

саме майнових та особистих немайнових відносин. Тому, на наш погляд, враховуючи різноманіття висвітлених позицій, поняття **Інтернет**, як правове явище можна визначити як *транснаціональне позадержавне інформаційно-комунікаційне електронне середовище (простір), у межах якого відбувається взаємодія учасників і виникають відповідні суспільні відносини, у тому числі пов'язані із вчиненням дій та/або (бездіяльністю), які породжують юридичні наслідки та є підставою виникнення, зміни і припинення різних за правовою природою правовідносин.*

При цьому, окремо слід виділити поняття *взаємодії*, характерне для користування інтернет-ресурсами. На наш погляд, *взаємодія в інтернет-середовищі* – це звернення користувача за допомогою електронних цифрових пристроїв, їх програмного забезпечення і застосунків до відповідних електронних сервісів, розміщених у мережі Інтернет та/або інших користувачів задля задоволення свої особистих та/або корпоративних потреб.

Необхідно зазначити, що відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет, охоплюються регулюванням положень як публічного, так і приватного права. Не вдаючись до аналізу джерел правового регулювання інтернет-відносин, що є предметом наступного підрозділу цієї монографії, зауважимо, що для цивільного права, яке врегульовує майнові та немайнові відносини, характерним також є поширення свого регулятивного впливу як на реальні життєві ситуації, так і на інтернет-відносини, які відбуваються у так званому віртуальному або цифровому середовищі (онлайн, від англ. «online», ІТ-середовище).

В Україні в галузі цивільного права на сьогодні не існує спеціалізованого нормативно-правового акта, який регулює відносини у глобальній мережі Інтернет. Водночас, окремі згадки про цифрові, електронні правомочності все ж подекуди є. Так, у ЦК України згадується про відображення інформації в електронному вигляді, про можливість вчинення правочину в письмовій (електронній) формі й використання електронного підпису, про визнання твору опублікованим (випущеним у світ) у загальнодоступних електронних системах інформації, а також можливість провадження розра-

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

хунків у електронному вигляді (ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 205, ч. 3 ст. 207, ч. 1 ст. 442, ч. 1 ст. 1087 ЦК України)¹. На відміну від ЦК України, у Господарському кодексі України (далі – ГК України) немає жодної згадки про мережу «Інтернет»². На окрему увагу також заслуговує ч. 7 ст. 85 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), де зазначено, що суд може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту за заявою учасника справи чи з власної ініціативи. Про використання мережі Інтернет у процесуальному законодавстві вказується зокрема у ч. 5 ст. 7 ЦПК України, за допомогою мережі Інтернет в обов'язковому порядку можливе здійснення транслявання перебігу судового засідання³. Подібні норми також відображено й у ч. 6 ст. 8 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України)⁴. Ще одна згадка про використання мережі Інтернет у законодавстві є у ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 року, де мова йдеться про електронні транзакції. У п. 3 ст. 9 відповідного Закону зазначено про надання доступу до мережі Інтернет та інших інформаційно-телекомунікаційних систем, який оформлюється окремим правочином або електронним правочином між стороною такого правочину та постачальником послуг проміжного характеру в інформаційній сфері⁵.

На сьогодні з урахуванням процесу діджиталізації в нашій країні дедалі більше і частіше лунають повідомлення різних представників істеблішменту щодо реалізації різних заходів та адміністративних процедур в електронній формі. Ба

1 Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2 Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15>

3 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

4 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

5 Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

більше з цією метою навіть створено Міністерство цифрової трансформації України, яке покликане здійснювати державну політику: (1) у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства; (2) у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; (3) у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмутового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; (4) у сфері надання електронних та адміністративних послуг; (5) у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; (6) у сфері розвитку ІТ-індустрії¹.

Отже, стан користування ресурсами й можливостями, які надає мережа Інтернет, на сьогодні дозволяє говорити про існування відносин із використання Інтернету, адже масштаби впровадження таких відносин пронизують усі сфери реальних суспільних відносин. У наукових працях з цього приводу наголошується на необхідності розмежування фактичних відносин та електронних та/або цифрових відносин, які складаються із використанням електронних засобів комунікації, поєднаних між собою мережею Інтернет. Слід зазначити, що відносини середовища із використанням мережі Інтернет також мають характер суспільних, а відповідно це створює можливість їх аналізу як правових.

У теорії цивільного права сутність правовідносини традиційно пов'язують із працями класиків цивілістики О. С. Іоффе², Ю. К. Толстого³, Р. Й. Халфіної⁴, які правильно зазначали, що «правовідносини не відокремлені від інших суспільних відносин, але знаходяться із ними у тісному й безпосередньому зв'язку. Лише визначення цього зв'язку до-

1 Положення про Міністерство цифрової трансформації України: постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919>

2 Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_50.html.

3 Толстой Ю. К. К теории правоотношений. Ленинград: Из-во Ленинградского Ун-та. 1959. 88 с.

4 Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974. 348 с. С. 55.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

зволить з'ясувати роль і значення правових відносин у суспільному житті та, на цьому підґрунті виявити їх особливі властивості й спеціальне призначення»⁵. На сьогодні є загальновідомим, що правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами права і залежно від того, що є їх об'єктом, відповідно такі відносини виникають у межах різних галузей. У рамках цивільного права виникають відносини, пов'язані із майном та охороною особистих немайнових благ учасників цивільного обороту.

Не вдаючись у дискусії щодо структури правовідносин⁶ і змісту кожного з їх елементів, зазначимо, що у нашому розумінні ми притримуємось думки вчених, які розмежовують 3 елементи правовідносин: суб'єктів, об'єкти, зміст (права та обов'язки). Юридичні факти (як прості, так і складні), на нашу думку, є підставою виникнення правовідносин і не можуть включатись у їх структуру, а слугують передумовою їх виникнення, зміни та/або припинення та знаходяться поза межами складу правовідносин⁷. Водночас, нам відомо що низка вчених обґрунтовують, що структура правовідносин містить чотири основні елементи: *юридичний факт* (підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин), *суб'єкти* (суб'єктивний склад – сукупність осіб, що беруть участь у правових відносинах: правомочна сторона і зобов'язана сторона), *юридичний зміст* і його структуру (суб'єктивне право, юридичний обов'язок та юридична відповідальність) та *об'єкт* (те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність суб'єктів правовідносин)⁸. На наш

5 Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_50.html.

6 Там само; Алексеев С. С. Общая теория права. М.: Юридическая литература, 1982. Т. 2. С. 100; Скаун О. Ф. Теория держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. С. 525.

7 Теремецький В. І. Загальна характеристика елементів структури правовідносин. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 178; Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 336; Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. С. 296. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. С. 154–155.

8 Скаун О. Ф. Теория держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. С. 525.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

погляд, такий підхід не враховує часових, просторових чинників і причинно-наслідкові зв'язки між явищами правової дійсності. А тому включення юридичних фактів, а особливо фактичних складів до змісту правовідносин часто породжує колізії, коли правовідносини вже існують (тобто виникли), а елементи, які є їх підставою, ще не всі відбулись чи вчинились¹.

До того ж, питання правової сутності інтернет-відносин у світлі наведених поглядів не мають однозначної оцінки юристів. Відомий український учений – дослідник відносин, що виникають із використанням мережі Інтернет, Р. Є. Еннан зазначив, що інтернет-відносини – це суспільні відносини, що пов'язані з соціально правовим регулюванням віртуального простору, тобто з регулюванням цього простору за допомогою норм права, моралі, етики та інших засобів². Інший учений Д. В. Грибанов акцентує увагу на тому, що суспільні відносини, які виникають з використанням глобальних комп'ютерних мереж, є особливими інформаційними відносинами, спрямованими на організацію руху інформації в суспільстві і зумовленими інформаційною природою самого суспільства. Ці особливі відносини автор називає інформаційно-кібернетичними. Він доводить, що брати участь у таких відносинах можна тільки за допомогою ЕОМ, підключеної до комп'ютерної мережі³. Подібної думки дотримується й колектив авторів львівської школи, зазначаючи, що інтернет-правовідносини – це регульовані правом суспільні відносини, що знаходяться під охороною держави, які виникають на основі цифрових технологій у віртуальному просторі, та мають особливості, серед яких: 1) особливий суб'єктний склад (технічні суб'єкти, відповідальні особи за роботу Інтернету; індивідуальні суб'єкти, користувачі; колективні, серед

- 1 Більш детально див.: Пленюк М. Д. Поняття та ознаки юридичних фактів у доктрині цивільного права. *Приватне право і підприємництво*. 2017. Вип. 17. С. 121–126; Пленюк М. Д., Коструба А. В. Юридичні факти в доктрині приватного права України : монографія. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 288 с.
- 2 Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>
- 3 Грибанов Д. В. Правовое регулирование кибернетического пространства как совокупности информационных отношений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2003. С. 13–14.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

яких державні, що забезпечують нормативно-правове регулювання відносин в Інтернеті, розробку та реалізацію політики; недержавні суб'єкти – бізнес; громадянське суспільство, зацікавлені особи в розширенні можливостей Інтернету і розвитку інфраструктури; міжнародні організації, які забезпечують координацію питань, розробку технічних і правових стандартів, пов'язаних з Інтернетом); 2) для вступу у правовідносини суб'єкт повинен володіти правосуб'єктністю, що можливо при інтеграції технічних можливостей, зумовлених правовим регулюванням; 3) формуються за допомогою технічних суб'єктів, які обслуговують роботу Інтернету – оператори, провайдери і інші; 4) вступаючи в правовідносини в Інтернеті, суб'єкти реалізують права, які спрямовані на певні групи інтересів: послуги, товари, інформацію; специфіка інтернет-правовідносин полягає в тому, що в залежності від об'єкта, на який спрямовані інтереси суб'єктів, будуть діяти норми права адміністративного, інформаційного, цивільного або кримінального. А тому, як резюмують автори, регулювання відносин не обмежується засобами однієї галузі законодавства, їм притаманний комплексний характер⁴.

Також, на наш погляд, цікавим є підхід Є. П. Литвинова, який визначає інтернет-відносини як особливі відносини, що виникають в результаті впливу норм інформаційного, міжнародного та інших галузей права на поведінку людей в цьому середовищі. Особливість цих відносин полягає в тому, що вони можуть бути як правовими, так і неправовими, тобто фактичними відносинами (моральними, етичними та ін.). Залежно від ситуації в Інтернеті і власне характеру інформаційного впливу на ці відносини вони можуть бути інформаційними правовідносинами, а можуть бути морально-етичними. У більш вузькому сенсі можна вважати, що це інформаційні відносини, які виникають, змінюються і припиняються в кіберпросторі⁵. Схожої думки дотримується також І. М. Розсолов⁶.

4 Ковалів М., Єсімов С., Скриньковський Р., Красницький І., Мазур Ю., Гарасим П., Князь С. Особливості правових відносин, які виникають в мережі Інтернет. *Traektorія Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. No 3. С. 1005–1006.

5 Литвинов Є. П. Правовідносини в Інтернет-праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 145–149.

6 Рассолов И. М. Интернет – право. М.: Юнити, 2004. С. 50.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Існує група вчених, які розглядають інтернет-відносини у так званому спеціалізованому, «автономізованому» вигляді. Зокрема Ю. Є. Булатецький¹, В. А. Копилов², А. К. Жарова³ виокремлюють спеціальні власне інтернет-відносини як самостійний вид соціальних зв'язків. У процесі аналізу проблем правового забезпечення електронної торгівлі вчені спеціально виділяють поняття «правовідносини в Інтернеті» та «інформаційні відносини в Інтернеті», під якими розуміють врегульовані нормами права відносини у віртуальному просторі Інтернету. Вони стверджують, що інтернет-відносини є віртуальними відносинами в Інтернеті, регламентовані нормами права й етики, для яких необхідне правове регулювання у сфері електронної торгівлі під час укладення правочинів, інформаційного обміну провайдерів і організацій.

Натомість юрист-практик М. В. Якушев, абстрагуючись від традиційних понять теорії права («відносини», «правовідносини» тощо), ввів нове поняття «інтернет-відносини» як віртуальні відносини в Інтернеті, регламентовані нормами права та етики, які потребують правового регулювання у мережах, в галузі електронної торгівлі, при укладанні зовнішньоекономічних угод, у сфері мережевих ЗМІ, інформаційного обміну між провайдерами інтернет-послуг та інших організацій⁴.

Результати аналізу всіх наведених точок зору дозволяють стверджувати, що інтернет-відносинам притаманні певні ознаки, які виділяють їх з-поміж інших видів суспільних відносин. Передусім вони характеризуються невизначеністю місцезнаходження сторін, що зумовлює виникнення проблем із правом, що застосовується, а також із реальним виконанням зобов'язань; складністю ідентифікації учасників цих відносин; існуванням віртуальних організацій; за-

- 1 Булатецький Ю. Е. Правовое обеспечение электронной торговли. М.:ИД «ФБК-ПРЕСС», 2002. С. 880–934.
- 2 Копылов В. А. Интернет и право. *Теоретические проблемы информационного права*. 2001. № 9. С. 8–16.
- 3 Жарова А. К. Правовые проблемы обращения информации в Интернете. Опыт Республики Узбекистан: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2002. 23 с.
- 4 Якушев М. В. Интернет и право: новые проблемы, подходы, решения. *Третья Всероссийская конференция «Право и Интернет: теория и практика»*, 28-29 ноября 2000 г. М., 2000. С. 132–133.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

лежністю відносин між учасниками мережі від відносин з інформаційними провайдерами⁵. У буквальному розумінні інтернет-відносини пов'язані з певною взаємодією людини через електронні цифрові пристрої із всесвітньою мережею Інтернет з певною метою, яка не завжди пов'язана із контактом з іншим членом суспільства чи соціальної групи. Вельми часто це взаємодія з електронним сервісом, який на основі набору певних стандартизованих алгоритмів задовольняє відповідний інтерес користувача. З іншого боку, такі відносини часто виникають у зв'язку із необхідністю користувачів у такій взаємодії, яка б дозволила задовольнити їх соціальні, культурні та/або інші інтереси, або ж певні матеріальні потреби через сервіси електронної комерції. Видається, що в такому контексті поняття інтернет-відносин не повною мірою відображає сутність відносин, адже виникають не стільки інтернет-відносини, а реальні офлайн-відносини, де людина має свої реальні потреби в інформації, комунікації тощо, однак вона їх задовольняє за допомогою відповідних інтернет-сервісів віддаленого доступу, соціальних мереж, які функціонують завдяки мережі Інтернет, а також інших онлайн-сервісів, які так само існують на віддалених серверах, доступ до яких можливий завдяки Інтернету. У такому контексті доречно говорити про більш точний термін – відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет. При цьому слід зазначити, що взаємодія насправді може відбуватись як з реальними – «живими» учасниками суспільних відносин, так і з програмним забезпеченням, яке розміщене на серверах або комп'ютерах у віддаленому доступі, тому на сьогодні поняття Інтернет є доволі умовним, адже насправді Інтернет імовірніше стосується технічного засобу з'єднання глобальної комп'ютерної мережі – комп'ютерів, серверів, серверних станцій тощо. Насправді ж йдеться про глобальні транснаціональні ІТ-відносини.

Підсумовуючи усе сказане, **відносини, пов'язані із використанням мережі Інтернет** (ІТ-відносини) слід визначити як *суспільні відносини, пов'язані з використанням учасниками (користувачами) телекомунікаційних і комп'ютерних технологій та інтернет-серверів, об'єднаних*

5 Харитонов Є. О., Харитонова О. І. «Інтернет-відносини» та «Інтернет-правовідносини»: до визначення поняття і сутності. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 29.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

мережею Інтернет, що дозволяє задовольнити їх різноманітні інтереси та потреби.

Такі відносини набувають ознак правовідносин з моменту, коли їх учасники, взаємодіючи за допомогою електронних цифрових пристроїв із віддаленими електронними сервісами та/або іншими учасниками-користувачами мережі Інтернет, вступають у відносини, врегульовані нормами тієї чи іншої галузі приватного чи публічного права. У випадках, коли така взаємодія стосується майнових і немайнових благ учасників цивільного обороту, виникають відповідні ІТ-відносини, що набувають ознак цивільних правовідносин. Адже у зв'язку із такою взаємодією виникають певні права й обов'язки щодо майна, особистих немайнових благ, об'єктів інтелектуальної власності тощо.

У зв'язку з цим, **цивільні правовідносини, пов'язані із використанням мережі Інтернет** – це такі суспільні відносини, які пов'язані з використанням учасниками (користувачами) глобальної мережі комп'ютерних технологій та сервісної інфраструктури (серверів), об'єднаних мережею Інтернет, з метою задоволення своїх майнових і немайнових інтересів, а також інформаційних потреб.

Суб'єкти ІТ-правовідносин. Під суб'єктами «розуміються люди та їх об'єднання, які виступають в якості носіїв ... прав та обов'язків»¹. Їх склад, кількість, характер залежать від волі сторін, учасників ІТ-правовідносин.

Необхідно зазначити, що серед учених немає єдиної точки зору з приводу складу й визначення суб'єктів ІТ-правовідносин. Такі науковці як Ю. Е. Булатецький і В. А. Копилов вказували, що ці правовідносини мають у своєму складі кілька груп суб'єктів, а саме: розробників мереж; провайдерів; споживачів інформації з Інтернету тощо. Відповідно дії таких суб'єктів спрямовані на певні об'єкти: інформаційні права і свободи; доменні імена; сайти; інформаційні системи та інші².

1 Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. С. 396.

2 Копилов В. А. Информационное право. М., 2008. С. 130–140; Булатецкий Ю. Е. Правовое обеспечение электронной торговли. Коммерческое (торговое) право / Под ред. Ю. Е. Булатецкого. М., 2002. С. 880-886.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

Результати аналізу наукових юридичних і спеціалізованих джерел свідчать, що суб'єктами правовідносин в Інтернеті зазвичай є: (1) оператори, адміністратори і провайдери, що забезпечують функціонування мережі Інтернет; (2) ті, хто здійснюють інформаційне наповнення мережі (створюють інформаційні ресурси й забезпечують їх функціонування); (3) користувачі (споживачі) послуг, що надаються з використанням мережі Інтернет (фізичні та юридичні особи). Деякі науковці виділяють ще четверту групу суб'єктів інформаційних відносин в Інтернет, до якої зараховують інтернет-магазини, інтернет-аукціони, тобто учасників у сфері електронної комерції³.

Копилов В. А. виділяє три групи суб'єктів інтернет-правовідносин. Перша група – ті, які створюють програмно-технічну частину інформаційної інфраструктури Інтернет, включаючи засоби зв'язку й телекомунікації, забезпечують її експлуатацію, розширення та розвиток. Основними суб'єктами першої групи є розробники транскордонних інформаційних мереж, у тому числі їх технічних засобів (комп'ютерів), засобів зв'язку й телекомунікацій, програмних засобів різного рівня та призначення, іншого обладнання, що становить інфраструктуру Інтернет. Друга група – суб'єкти, що виробляють і розповсюджують інформацію в Інтернет, надають послуги з підключення до Інтернету («генератори» інформації, інформаційних продуктів і послуг). До суб'єктів другої групи належать спеціалісти, які виробляють вихідну інформацію, формують інформаційні ресурси (наповнюючи інформацією бази даних, що входять до складу мережі Інтернет) і надають інформацію із цих ресурсів споживачам або надають можливість споживачам підключитися до Інтернету й користуватися його можливостями самостійно. Третя група – споживачі інформації з Інтернету. Сукупність суб'єктів, які підключаються до Інтернету для отримання потрібної їм інформації та використовують її у власній діяльності⁴.

3 Шаблієнко А. Суб'єкти правовідносин у сфері електронної комерції. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 1. С. 85. С. 84-90.

4 Копылов В. А. Информационное право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2002. 512 с.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Щодо суб'єктів цих відносин необхідно зазначити, що в цьому випадку йдеться про учасників інформаційних контактів і процесів, учасників зв'язку та інформаційної взаємодії. В інформаційному просторі і процесах діє безліч посередників – провайдерів або операторів у системі мережі Інтернет й інших суб'єктів, що надають різноманітні види послуг. Одним із важливих чинників у сфері Інтернет є «віртуалізація» суб'єктів і віртуалізація відносин у системі глобальної інформаційної взаємодії різних структур. До суб'єктів правовідносин в Інтернеті зазвичай відносять: операторів зв'язку; постачальників послуг доступу в Інтернет; постачальників інформації; користувачів¹.

Еннан Р. Є. зазначив, що суб'єктами інтернет-відносин є: оператори та провайдери телекомунікацій, які забезпечують функціонування мережі Інтернет як інформаційної системи; виробники, власники і розповсюджувачі інформації та інформаційних ресурсів, які створюють інформаційне наповнення мережі Інтернет; суб'єкти, які надають специфічні послуги з укладання електронних (мережевих) угод (договорів) за допомогою мережі Інтернет, тобто все те, що охоплюється терміном «електронна комерція (торгівля)»; споживачі (користувачі) телекомунікаційних послуг².

Результати аналізу думок вчених свідчать, що дійсно склад учасників правовідносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет, існує доволі неоднорідним. Адже тут з одного боку є група учасників, які є «надавачами» інтернет-послуг і забезпечують технічну можливість бути учасником таких ІТ-відносин, з іншого боку є споживачі таких послуг, які умовно поділяються на «надавачів» відповідних електронних послуг, постачальників сервісів тощо і споживачів таких послуг. Звичайно в окрему групу доречно виділяти спеціалізованих учасників відносин, які виникають у сфері електронної комерції, котрі, будучи сертифікованими учасниками ринку електронних довірчих послуг, вступають у такі відносини для забезпечення правильності й легальності відповідних процедур. У будь-якому випадку всіх назва-

1 Городов О. А. Информационное право. М.: Проспект, 2009. С. 44.

2 Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. *ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

них учасників об'єднує те, що вони взаємодіють із іншими учасниками за допомогою відповідних телекомунікаційних і комп'ютерних технологій та інтернет-серверів, об'єднаних мережею Інтернет.

Об'єкти ІТ-правовідносин. У науці до об'єктів правовідносин у мережі Інтернет більшість учених відносять: 1) телекомунікаційні мережі та інше технічне обладнання; 2) комп'ютерне програмне забезпечення; 3) інформація, інформаційні ресурси, інформаційні продукти, інформаційні послуги; 4) доменні імена; 5) права та свободи в сфері інформації; 6) інформаційна безпека³. При цьому, основним об'єктом на думку більшості вчених, є інформація (технічна, економічна, соціальна, юридична та ін.). Як правильно зазначив Р. Є. Еннан, «сьогодні інформація стирає грані між продуктом і послугою, що знаходить своє втілення в сучасних технологіях, які об'єднують інформаційні продукти і послуги в єдине ціле»⁴. Ми погоджуємось із таким поділом, адже саме інформація про продукти, послуги та роботи, події наразі є основою сучасного інтернет-середовища.

Види ІТ-правовідносин. Щодо питання видів інтернет-правовідносин, то нам імпонує позиція сучасного науковця Р. Є. Еннана, який виділяє такі види інтернет-правовідносин: загальні, організаційні (управлінські), інформаційні, предметні.

До загальних правовідносин в Інтернеті належать ті правовідносини, які здійснюються за допомогою (при використанні) ресурсів мережі Інтернет, які «протиставляються» правовідносинам, місцем вчинення яких є реальна дійсність, а не кіберпростір.

Організаційні (управлінські) правовідносини – відносини, які спрямовані на взаємодію або протидію між учасниками соціальних відносин в Інтернеті, об'єктом яких є соціальна

3 Янчук Ю. В. Інформаційні відносини в мережі Інтернет: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2017. № 5(2). С. 153; Кирилук А. В. Об'єкти віртуальної власності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Одеса : Гельветика, 2018. С. 545; Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: [HTTP://ARND.UA/PUBLICATION-173/](http://arnd.ua/publication-173/)

4 Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

чи технічна природа (інфраструктура) Інтернету. До них можна віднести відносини з делегування доменних імен, міжнародної стандартизації електронного документообігу тощо.

Інформаційні правовідносини – відносини, що регулюються відповідними нормами права, в галузі виробництва, перетворення і споживання інформації¹.

До предметних правовідносин можна віднести ті, які регулюються окремими (спеціальними) нормами права. У даний перелік входять відносини, що регулюються нормами конституційного права, цивільного права, адміністративного права; відносини, що регулюються нормами законодавства про засоби масової інформації тощо².

На противагу С. О. Ємельянчик виділив інші різновиди інтернет-правовідносин: по-перше, це відносини, пов'язані з функціонуванням самої Мережі й доступом до Інтернету; по-друге, відносини, що виникають у сфері електронної комерції (електронного бізнесу); по-третє, відносини щодо захисту авторських та інших виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності, які розміщені в Інтернеті, а також ті, що пов'язані з функціонуванням у Мережі засобів масової інформації; по-четверте, відносини, що виникають стосовно захисту конфіденційної інформації в Інтернеті, забезпечення цілісності систем, інформаційної безпеки, запобігання розповсюдженню інформації, що мають кримінально-правовий зміст.

Можлива й інша класифікація правовідносин, що виникають у процесі користування Інтернетом. За різними ознаками можна здійснити такі класифікації інтернет-правовідносин³. З точки зору динаміки процесу використання інтернет-технологій інтернет-правовідносини можна поділити на окремі групи:

– правовідносини, що виникають у процесі надання доступу до Інтернету;

- 1 Загурський Я. М. Регулювання і саморегулювання мережі Інтернет. *Інформаційне суспільство*. 2000. № 4. С. 54.
- 2 Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>
- 3 Жилінкова І. В. Правове регулювання Інтернет-відносин. *Право України*. 2003. № 5. С. 124–127.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

- правовідносини, що виникають у процесі користування Інтернетом;
- правовідносини, що виникають у процесі припинення користування Інтернетом.

Залежно від суб'єктів виділяють правовідносини, що виникають між:

- розробниками інформаційних мереж і їх партнерами, що знаходяться в договірних відносинах;
- спеціалістами, що виробляють і поширюють інформацію в Інтернеті;
- останніми і спеціалістами, що надають різні послуги;
- перерахованими вище суб'єктами і споживачами інформації в Інтернеті;
- громадянами, організаціями, фірмами та іншими споживачами;
- провайдерами і НКРЗІ щодо отримання ліцензії;
- провайдерами (операторами) і користувачами (споживачами) щодо доступу в мережу.

Залежно від місця реєстрації фізичних і юридичних осіб – учасників інтернет-правовідносин можна виокремити правовідносини, що виникають між:

- вітчизняними та закордонними юридичними особами (провайдерами);
- останніми і вітчизняними користувачами Інтернету;
- вітчизняними юридичними особами та іноземними громадянами.

За критерієм мети виникнення інтернет-відносин можна виділити:

- внутрішні або внутрішньо організаційні правовідносини, які виражають інтереси системи інформації країни і суспільства, включаючи центральні органи виконавчої влади і зареєстрованих суб'єктів інтернет-відносин;
- зовнішні правовідносини, пов'язані з безпосереднім впливом на об'єкти, що знаходяться в просторі Інтернету. Сюди ж входять і відносини, пов'язані з наданням зовнішніх інформаційних послуг⁴.

Як бачимо, перелік наведених видів відносин характеризується неоднорідністю як за своєю правовою природою,

4 Емельянич С. О. Інтернет як цивільне правовідношення та особливості доступу до мережі. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. С. 70.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

так і фактичним змістом. Слушно зауважили вчені, що інколи складно навіть знайти чіткі критерії, які б дали змогу здійснити їх класифікацію. Єдиним об'єднувальним чинником є, так би мовити, віртуальне розташування цих відносин: вони виникають, розгортаються та припиняють своє існування в мережі¹.

За результатами аналізу сучасного стану розвитку ІТ-відносин, вважаємо, що за змістом на сьогодні доречно виділяти такі їх види:

- комерційні (пов'язані з інтернет-торгівлею);
- відносини банкінгу й обслуговування рахунків (електронні розрахунки);
- відносини з біржової торгівлі (та прирівняні до них – у тому числі «ігрові» біржі типу «Форекс», криптобіржі, електронні фондові біржі тощо);
- відносини та послуги, пов'язані зі сферою охорони здоров'я (дистанційний доступ до медичних даних, онлайн-кабінетів, консультацій лікарів тощо);
- культурно-просвітницькі (онлайн-бібліотеки та музеї, навчальні й тренінгові ресурси, е-освіта);
- відносини із зберігання особистих і корпоративних даних та інформації у мережі Інтернет;
- соціально-комунікативні (комунікативно-особистісні);
- використання особистих даних;
- рекламні;
- відносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності;
- відносини, пов'язані з використанням можливостей контролю пересування інтернет-користувача та з геолокації;
- розважально-ігрові;
- управлінські та організаційно-розпорядчі (у т. ч. адміністративні послуги).

Більшість із них доволі часто виникає у зв'язку з задоволенням інтересів чи потреб, які стосуються майнових та охоронюваних цивільним правом немайнових благ. Ось чому, такі відносини набувають ознак цивільно-правових

1 Там само. – С. 71.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

відносин, які виникають, змінюються (трансформуються) та припиняються у зв'язку з використанням мережі Інтернет, а в окремих випадках виникають і припиняються лише в мережі (наприклад, торгівля такими активами як криптовалюта, електронні цінні папери, створення і розміщення відео-контенту в соціальних мережах у прямому ефірі тощо). Правильно стверджував С. О. Ємельянчик, що під час аналізу відносин, які мають місце в інтернет-середовищі, варто виявити серед них майнові відносини, що відображають рух матеріальних благ від одних осіб до інших. Звичайно, переміщення товарів і надання послуг відбувається в реальному фізичному світі, а не безпосередньо в Інтернеті. Інтернет при цьому використовувався як середовище для укладення правочинів. Однак в Інтернеті присутні й такі відносини, в яких товаром виступає інформація, яка набувається й передається в Інтернеті. Як приклад можна навести інтернет-провайдера, переважна більшість клієнтів якого отримує доступ в мережу й одержує інформацію, основний товар, через Інтернет. Інформація ж, як відомо, виступає об'єктом цивільних прав (ст. 177 ЦК України). Таким чином, можна зробити висновок, що в Інтернеті присутні майнові відносини, які входять до складу предмета цивільного права².

Поряд із цим, у мережі Інтернет вельми поширеними є відносини, які складаються з охорони і захисту особистих немайнових відносин і благ. Нематеріальними духовними благами, з приводу яких виникають особисті немайнові відносини, як відомо, є такі блага як життя і здоров'я людини, гідність її особистості, честь і добре ім'я, ділова репутація та інше. Цивільне право охороняє такого роду нематеріальні блага властивими йому засобами, наприклад, надаючи їх власникам можливість пред'явлення судових позовів про відновлення порушених прав і припинення дій, що порушують їх права й інтереси. Тому охорона таких прав набуває особливого характеру та змісту, про що йтиметься далі у роботі.

Крім того, об'єктами охорони в Інтернеті є й веб-сторінки, які становлять результати творчої діяльності людини, продукти інтелектуальної творчості, які використовуву-

2 Там само. – С. 69.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ються в Інтернеті для індивідуалізації учасників електронної комерції та користувачів Інтернету, їх товарів, робіт, послуг, особи дописувача та інших онлайн-суб'єктів. Також надзвичайно актуальним є захист авторських прав користувачів Інтернет на усі види творів, особливо програмне забезпечення, фото й відеоконтент тощо, що потребує самостійного дослідження.

Підсумовуючи усе сказане, слід зробити висновок, що сучасні ІТ-відносини тісно пов'язані із предметом правового регулювання цивільного права. Майнові й особисті немайнові відносини, виникаючи, змінюючись і припиняючись у зв'язку із тими чи іншими взаємодіями учасників цивільного обороту через мережу Інтернет, а, подекуди, і на підставі юридичних фактів, які вчиняються в ІТ-середовищі, потребують окремого дослідження стосовно виявлення специфічних прав, пов'язаних із користуванням мережею Інтернет.

1.2. Інтернет-користувач: поняття, види та співвідношення із суміжними поняттями

Предмет нашого дослідження пов'язаний із категорією інтернет-користувача. Незважаючи на простоту цієї конструкції, видається, що формулювання такого абстрактного поняття спричиняє складнощі, особливо з урахуванням ставлення до категорії «користувач» у цивільному та господарському праві. Сучасна «цифрова» епоха змінює як саме ставлення до суб'єкта користування, так і до його можливостей, залишаючи при цьому незмінним річ, яку було вкладено у розуміння «користувач» ще за часів римського права. Користування – це завжди споживання корисних властивостей певної речі на яку особа-користувач не має права власності. Так і сьогодні, жоден користувач мережею Інтернет не може вважати її своєю. Існує феноменальна конструкція – коли мережа Інтернет не може належати жодному суб'єкту права.

Задля техніко-юридичного конструювання категорії «інтернет-користувач» звернемо увагу на вживання подібних понять у цивільному та господарському законодавстві. Як нами було наголошено у попередньому підрозділі монографії, категорію «користувач» не закріплено жодним національним нормативно-правовим актом.

У ЦК України йдеться про користування як речове право та про користувача як сторону у договірних зобов'язальних відносинах і, також у певних випадках, у позадоговірних відносинах цивільно-правового характеру. Зокрема, йдеться про такі статті: ст. 376 (самочинне будівництво), ст. 470 (право попереднього користувача на винахід, корисну модель, промисловий зразок), ст. 480 (право попереднього користувача на компонування напівпровідникового виробу),

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ст. 500 (право попереднього користувача на торговельну марку), ст. 827 (договір позички), ст. 1115 (договір комерційної концесії) ЦК України.

З позицій енциклопедичного тлумачення поняття «користувач» і «користування» наголосимо на деяких моментах. Зокрема, в Сучасному тлумачному словнику української мови під поняттям «користування» запропоновано розуміти його як уживання, використання чогось для власних потреб та використання чогось у власних інтересах¹.

Згідно з юридичним словником, користування – це можливість особи одержувати матеріальні та культурні вигоди від речей відповідно до їхніх корисних властивостей та господарського призначення². Зокрема, відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, користувач – це той, хто користується чим-небудь – майном, землею, комп'ютером тощо³.

У сучасній мові комп'ютерного програмування й використання інформаційних ресурсів широкого поширення набуває професійний жаргонізм «користувач» («кінцевий користувач»). При різних підходах до його визначення такий користувач в кінцевому рахунку це конкретна людина (фізична особа), що робить її відмінною від створених нею діючих програм. Зазначене визначення є прийнятним на сьогодні, і до часу активного провадження систем штучного інтелекту (момент, коли програми будуть створювати інші програми).

З точки зору інформаційної безпеки, користувачем мережі Інтернет є тільки людина. Тобто, безпосередньо та людина, яка використовує систему або мережу для вирішення поставлених перед нею завдань. Останню називають кінцевим користувачем. Відомості про користувача називаються профілем або обліковим записом користувача. Самого ж користувача, або систему, з якою він працює, також називають абонентом інформаційної мережі. Обліковий запис, який дозволяє користувачу отримувати доступ до ресурсів,

1 Сучасний тлумачний словник української мови: За заг. ред. В.В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.

2 Юридичний словник. Київ. 1974. С. 351.

3 Користувач // Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ, Ірпінь: Перун, 2005.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

називається абонентом. Для отримання права доступу до цих ресурсів користувачеві видається пароль, копія якого зберігається в абонентській системі. На цій основі здійснюється ідентифікація і аутентифікація користувача і надання дозволу на роботу з ресурсами.

В інформаційній сфері категорію користувач (англ. user, subscriber) прийнято розуміти як людину, яка користується послугами обчислювальної техніки для отримання інформації чи розв'язування різноманітних задач, а також – як користувач (споживач) інформації (англ. information user), тобто як суб'єкт, який звертається до інформаційної системи за одержанням потрібної йому інформації, щоб користуватися нею.

Сучасні тенденції в розумінні користування інформацією демонструють значний інтерес до унормування цього процесу, що можливо побачити в ідеях запровадження програми «Держава у смартфоні». Вперше у Верховній Раді України було створено комітет з питань цифрової трансформації, який у взаємодії з Міністерством цифрової трансформації формуватиме політику в цій галузі й підсилюватиме вирішення різноманітних питань з приводу діджиталізації у законодавчій сфері. Також є показовим той факт, що у кожному міністерстві є *заступник міністра із діджиталізації* та відповідно відповідальні за ці питання будуть з'являтися і в *обласних держадміністраціях*⁴.

Таким чином, під поняттям «**інтернет-користувач**» ми пропонуємо розуміти *учасника ІТ-відносин (як фізичну, так і юридичну особу), який використовує можливості інтернет-середовища (простору) з метою задоволення своїх особистих та/або корпоративних потреб.*

У контексті суб'єктів ІТ-відносин, інтернет-користувачами, вочевидь, можуть бути будь-які учасники, крім провайдерів, при наданні останніми відповідних телекомунікаційних послуг (окрім останніх та, власне, інтернет-користувачів, до суб'єктів телекомунікаційних відносин

4 Перші цифрові послуги «Держава в смартфоні» скоро запрацюють: Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pershii-cifrovi-poslugi-derzhava-v-smartfoni-skoro-zapracyuyut>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

дослідники відносять також постачальників інформації¹). Вбачається, що основною ознакою статусу інтернет-користувача є *споживання корисних властивостей*, пов'язаних із використанням мережі Інтернет та її електронних сервісів та інших можливостей.

Беручи до уваги виділені у підрозділі 1.1 монографії види ІТ-відносин, запропонуємо власне бачення можливої класифікації інтернет-користувачів, які є учасниками зазначених відносин. Зокрема, якщо йдеться про комерційні інтернет-відносини в першу чергу пов'язані з інтернет-торгівлею, необхідно зазначити, що у цих відносинах інтернет-користувачі набувають відповідного статусу сторін відповідних електронних договорів, які є подібними до сторін традиційних договірних відносин у цивільному праві.

Коли споживач заходить в мережу Інтернет заради купівлі-продажу будь-якої продукції, він автоматично стає інтернет-користувачем, адже у зв'язку з цим виникають відповідні комплексні правовідносини, які за своєю суттю регулюються цивільним законодавством і в частині, що стосується електронних правочинів, – відповідними нормами законодавства про електронну комерцію. При цьому інтернет-користувач у комерційних ІТ-правовідносинах є споживачем, тому відповідно його права й обов'язки врегульовуються також Законом України «Про захист прав споживачів»². Відповідно, сам процес купівлі є купівлею-продажем товарів у мережі Інтернет згідно з п. 8 ст. 1 вищевказаного Закону, який відносить цей договір до договорів, укладених на відстані, тобто договору, укладеного продавцем зі споживачем за допомогою «засобів дистанційного зв'язку», до яких належать телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення й інформаційні мережі, зокрема мережа Інтернет.

Слід зазначити, що ІТ-відносини, у які вступають інтернет-користувачі далеко, не завжди супроводжуються вза-

1 Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія / А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін. ; за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків: Право, 2016. С. 24.

2 Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

ємодією з іншими користувачами. Доволі часто по той бік ми взаємодіємо з віртуальними або електронними технологіями, програмами, ботами і т.д. Серед найбільш поширених видів ІТ-відносин, у які вступають інтернет-користувачі, на сьогодні слід назвати банківські відносини, взаємодія в соціальних мережах, рекламування та інші. Надаймо їх коротку характеристику.

У відносинах, пов'язаних з інтернет-банкінгом, уже традиційною є схема взаємодії клієнта з банком через відповідні програмні комплекси банків і страхових компаній, поєднаних мережею Інтернет. Аналізуючи інтернет-банкінг, необхідно згадати про таке поняття як дистанційне банківське обслуговування (англ. remote banking), яке означає сукупність техніко-технологічних і організаційно-правових методів і прийомів надання банками послуг своїм клієнтам на основі розпоряджень, які клієнт передає на відстані (віддаленим способом), тобто без відвідання банку. Для характеристики такої технології використовують різні терміни, а саме: Інтернет-банкінг, Інтернет-банк, електронний банк, on-line banking, home banking та ін. Існують такі види дистанційного банківського обслуговування: 1) системи «клієнт-банк» (PC-banking, remote banking, direct banking, home banking), доступ до яких здійснюється через персональний комп'ютер; 2) системи «телефон-банк» (телефонний банкінг (англ. phone banking), телефон-клієнт, SMS banking); 3) обслуговування з використанням банкоматів (ATM-banking) і пристроїв банківського самообслуговування³. Необхідно зазначити, що саме під поняттям інтернет-банкінг (англ. e-banking) розуміють діяльність банку із надання комплексу послуг клієнтам щодо електронного управління своїми рахунками через Інтернет з будь-якого комп'ютера в будь-який час. До інтернет-банкінгу відносять: управління рахунками; відкриття депозитів, здійснення валютних операцій; здійснення платіжних операцій; оформлення заяв на підключення до інших послуг; надання інформації про інші відкриті банківські продукти; обмін валют; обмін фінансовими документами тощо.

3 Міщенко В. І., Шаповалов А. В., Юрчук Г. В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг. Київ: Знання, 2003. С. 153.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Одним із яскравих прикладів використання нових можливостей мережі Інтернет є здійснення інтернет-банкінгу для клієнтів через додаток Monobank. Необхідно підкреслити, що це новий український інтернет-банк, який було створено у листопаді 2017 року та який є підрозділом Універсал Банку, а його розробником стала компанія Fintech Band.

Особливим різноманіттям вирізняється склад інтернет-користувачів соціально-комунікативних та освітніх відносин. Інтернет-користувачі, які відвідують сайти різноманітних соціальних мереж, спілкуються з друзями та родиною, беруть участь у дискусіях на різних форумах, читають новини, цікавляться усіма оновленнями, пишуть статті у блогах, знімають відеоконтент для влогу, шукають інформацію для прийняття рішень і отримують усю цікаву й необхідну для них інформацію за допомогою мережі Інтернет, безпосередньо належать до інтернет-користувачів соціально-комунікативних та освітніх відносин¹. До таких необхідно включити *socializers* (англ. соціалайзери), *bloggers* (англ. блогери), *vloggers* (англ. влогери), *geeks* (англ. програмісти або особи, які є фанатами комп'ютерів), *searchers/researchers* (англ. пошукувачі/дослідники), open *sharers* (англ. користувачі соціальних мереж), *bookies* (англ. букіністи). Тобто, викликає інтерес широкий спектр учасників ІТ-відносин, які сьогодні знаходять свою індивідуалізацію з використанням спеціального лексикону, поширеного в інтернет-середовищі, а саме: блогери, влогери, гіки, серчери, букіністи (відповідні терміни визначають рівень їхньої спеціалізації в середовищі соціальних мереж). Наприклад, *socializers* – це інтернет-користувачі, які завжди знаходяться на таких соціальних медіа-платформах як Facebook, Instagram, Twitter та інші, слідкують за іншими користувачами, використовуючи можливості мережі Інтернет, ділячись при цьому своїми статтями, фото і відео того, чим вони займаються. *Socializers* зробили мережу Інтернет так званим своїм «великим щоден-

1 Singer G., Pruulmann-Vengerfeldt P., Norbisrath U., Lewandowski D. The relationship between Internet user type and performance when carrying out simple vs. complex search tasks. URL: https://www.researchgate.net/publication/260282841_The_relationship_between_Internet_user_type_and_user_performance_when_carrying_out_simple_vs_Complex_search_tasks

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

ником». Необхідно підкреслити, що це найбільш численно поширена група інтернет-користувачів.

Інша група інтернет-користувачів – bloggers. Це інтернет-користувачі, для яких мережа Інтернет є середовищем для інтернет-життя, в якому вони ведуть особистий блог, що можна порівняти з певного роду трудовою функцією. Це найбільш поширений спеціалізований вид інтернет-користувачів. Vloggers – це інтернет-користувачі, які ведуть свої блоги у відео-форматі. Geeks – це інтернет-користувачі, які акцентують усю свою увагу на певній інформації, інтерес до якої має нав'язливий характер. Не вдаючись у деталізацію усіх видів інтернет-користувачів, зауважимо, що той чи інший вид діяльності у кожному випадку пов'язаний із необхідністю охорони тих чи інших прав та інтересів таких осіб. Адже у всіх випадках, питання ідентифікації особи, дотримання авторських прав, прав на зображення, приватність спілкування в соціальних мережах у режимі «дірект» є вельми актуальними проблемами та потребують цивільно-правового захисту.

Наступним видом ІТ-відносин, де інтернет-користувачі беруть участь, є відносини з використання особистих даних. З позицій євроадаптаційних процесів інтернет-користувачі є суб'єктами відносин, пов'язаних із особистими даними, які може бути визнано через характеристики суб'єктів, визначених у Загальному регламенті про захист даних (The General Data Protection Regulation, GDPR (EU) 2016/679². До наступних відносять controller (англ. контролер), processor (англ. оператор), recipient (англ. одержувач), third party (англ. третя сторона).

Controller означає фізичну чи юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який самостійно чи спільно з іншими визначає цілі та засоби опрацювання персональних даних; якщо цілі й засоби такого опрацювання визначаються законодавством Євросоюзу чи держави-члена, контролер або спеціальні критерії його призначення може бути передбачено законодавством Євросоюзу чи держави-члена. *Processor* означає фізичну чи юридичну осо-

2 Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. General Data Protection Regulation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

бу, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який опрацьовує персональні дані від імені контролера. *Recipient* означає фізичну чи юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи інший орган, якому розкривають персональні дані, незалежно від того, чи є вони третьою стороною. Проте органів публічної влади, що можуть отримувати персональні дані в рамках конкретного запиту згідно з законодавством Євросоюзу чи держави-члена, не вважають одержувачами; опрацювання цих даних такими органами публічної влади повинно відповідати застосовним нормам про захист даних відповідно до цілей опрацювання.

Third party означає фізичну чи юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи орган, який не є суб'єктом даних, контролером, оператором та особами, які під безпосереднім керівництвом контролера або оператора уповноважені опрацьовувати персональні дані.

Варто зазначити, що на особливу увагу заслуговує аналіз термінів, які вживаються у договірних зобов'язаннях, зокрема рекламного характеру, які виникають між інтернет-користувачами й пошуковими мережами. Рекламні відносини в інтернет-просторі побудовано на основі використання зразків договорів реклами, властивих цивільному законодавству англо-американської правової системи. Результати аналізу таких договорів дозволяють охарактеризувати учасників інтернет-відносин рекламного характеру як «Замовник», «Компанія», advertiser (англ. рекламодавець).

Візьмемо, приміром, умови рекламної програми компанії «Гугл». Зокрема, у них зазначено, що «Умови договору регулюють участь Замовника у рекламних програмах та послугах Гугл, які доступні через обліковий записи, надані Замовнику у зв'язку з цими Умовами, або, які містять посилання в цих Умовах («Програми»)». Інтернет-користувач, який виступає у цих відносинах замовником, уповноважує Гугл або інші афілійовані з ним компанії розмістити рекламні матеріали замовника, які мають назву у договорі «Рекламні оголошення» в будь-якому контенті або на будь-якому майні, наданому з боку Гугл або її афілійованих компаній, що діють від власного імені або, залежно від обставин, від імені третьої особи.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

При цьому, замовник несе виключну відповідальність за всі засоби створення реклами, рішення про продаж рекламних оголошень і таргетинг, майно, на яке засіб створення реклами спрямовує інтернет-користувачів, які переглядають оголошення, а також пов'язані URL-адреси і переадресації («Цільові адреси») та послуги і продукти, що рекламуються за цільовими адресами, включаючи їх відповідність законодавству України. Програма є рекламною платформою, на якій замовник надає Гугл повноваження використовувати автоматизовані інструменти для форматування рекламних оголошень.

У цих Умовах термін «Рекламодавець» означає особу, рекламні оголошення якої (створені нею самостійно або третьою особою від її імені) розміщуються замовником з використанням спеціальної рекламної програми «Гугл». У разі використання замовником програми для розміщення реклами від власного імені, а не від імені рекламодавця, для цілей такого використання замовник вважається і замовником, і рекламодавцем.

Отже, «Замовник» – це компанія, яка підписує та приймає свої умови участі у рекламних програмах і послугах «Компанії» (наприклад, компанія «Гугл», яка розміщує рекламу) в електронному форматі. «Рекламодавець» – це особа, рекламні оголошення для якої розміщує замовник з використанням програми (яка є рекламною платформою, на якій замовник надає компанії «Гугл» повноваження використовувати автоматизовані інструменти для форматування рекламних оголошень).

У зв'язку з наведеним можна зробити висновок, що правовий статус інтернет-користувача у рекламних IT-відносинах не має значних відмінностей від правового статусу учасників традиційних відносин щодо розміщення реклами.

Наступним елементом є відносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Інтернет-користувачі виступають у них як правовласники, автори (творці), користувачі прав на об'єкти інтелектуальної власності, в тому числі при використанні об'єктів інтелектуальної власності у соціальних мережах, рекламі та комерційному контенті. Водночас слід

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

констатувати необхідність удосконалення захисту прав інтелектуальної власності цього виду користувачів. Адже існуючі механізми захисту не дозволяють ефективно охороняти й захищати такі права добросовісних користувачів, про що буде йтись у наступних підрозділах.

На особливу увагу також заслуговують сервіси, пов'язані з визначенням місця розташування інтернет-користувачів. Такі відносини, обумовлені можливостями контролю пересування, відкривають широкі перспективи контролю руху та пересування як самих інтернет-користувачів, так і інших осіб (предметів, транспортних засобів, тварин), що водночас вимагають неухильного дотримання права на приватність та свободу пересування і вільний вибір місця перебування. Відповідні інтернет-сервіси дають можливість відслідковувати інтернет-користувачу, наприклад, дотримання водієм правил експлуатації, швидкісного режиму або отримання інформації про роботу окремих систем (клімат-контроль тощо). Інтернет-користувач у цих відносинах виступає в якості замовника здійснення контролю, наприклад, у непоіменованому договорі про надання послуг моніторингу, який сьогодні набуває широкої популярності. Відповідно ми вбачаємо, що моніторинг за подібним договором включає в себе спостереження, збирання, обробку, накопичення, збереження й аналіз інформації для супутникового контролю мобільних об'єктів на базі технології «клієнт-сервер» через доступ мережі Інтернет з підтримкою технології GSM-модулю для забезпечення обміну даними між GPS-пристроями (Global Positioning System) такого інтернет-користувача. А це не завжди може відповідати бажанню та волі інтернет-користувачів.

Також у межах цих відносин можна виділити таких учасників як Абонент, Оператор (наприклад, при укладанні Договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку). Яскравим прикладом подібних угод є договір, розміщений на веб-сторінці «Київстар»¹.

1 Угода № _ про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку. URL: https://cdn.kyivstar.ua/sites/default/files/sme/mobile/coordinator/contract.pdf?_ga=2.110977415.362674594.1574859647-79519768.1574859647&_gac=1.213752038.1574859647.Cj0KCQiA2vjuBRCqARIsAJL5a-KFKrb-y4kWmTO0A5J7iP2Ov9gZkf-b1RgwXp NZQfNIHEIZU-SC60aAn_WEALw_wcB

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

До наступного виду інтернет-відносин включаємо розважально-ігрові інтернет-відносини, у яких можна виділити таких інтернет-користувачів як gamers (англ. гравці або люди, які захоплюється грою у відеоігри). Значну кількість інтернет-користувачів цього виду на початку XXI століття складає молодь і тінейджери. Наголосимо, що якщо на початку століття від онлайн-ігор «фанатили» лише особи чоловічої статі, то пізніше до них приєднались і жінки². Сучасний інтернет-простір надає різноманітні можливості для проведення часу у режимі онлайн-ігор. Необхідно підкреслити, що для геймерів мережа Інтернет є справжнім «полем гри». Фаворитами серед таких ігор є Counter-Strike, Dota, League of Legends, StarCraft, Warcraft, World of Tanks та інші. Водночас, участь у подібних іграх передбачає реєстрацію на відповідних онлайн-платформах зі створенням власного онлайн-кабінету й електронного гаманця для придбання оновлень, нових ігор або ж певних більш функціональних застосунків для гри. Отже, результати аналізу змісту цих відносин доводять, що розважально-ігрові інтернет-відносини мають комплексний характер. Вони є пов'язаними з інтернет-банкінгом, захистом прав інтелектуальної власності та електронною комерцією. Інтернет-користувач у відповідних відносинах виступає в ролі геймера і одночасно є учасником інших інтернет-відносин, у першу чергу, пов'язаних з обігом коштів.

У межах управлінських та організаційно-розпорядчих відносин у мережі Інтернет пропонуємо виділяти такі види учасників як власники серверів, провайдери (оператори мережі), власники доменного імені, пошукові системи (наприклад, Google, Яндекс, Yahoo, Bing), інтернет-користувачі тощо. Окремо зауважимо, що зазначені інтернет-користувачі є обов'язковим додатковим суб'єктом у всіх вищезазначених інтернет-відносинах.

Зазначене вище дозволяє узагальнити класифікації видів інтернет-користувачів за критерієм відносин, у яких вони беруть участь. При цьому необхідно зауважити, що лише частина виділених нами інтернет-користувачів об'єктивно підпадає під загальнозживане у праві розуміння

2 Nofziger H. Platform, not gender, drives gamer differences. URL: <http://www.gamesindustry.biz/articles/2014-10-30-platform-not-gender-drives-gamer-differences-eedar>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

учасника правовідносин. Для правового регулювання ситуація ускладнюється тим, що частина таких суб'єктів виокремлюється через ознаки професійного характеру або через їх особливу діяльність в інтернет-просторі. Інша частина учасників позначається загальноживаними жаргонізмами і досить мінливими поняттями. Водночас можливо виділити й окремі категорії учасників, діяльність яких в повною мірою підпадає під регулювання цивільно-правовими нормами.

Виділене нами поняття категорії «інтернет-користувач» і його видів дозволяє перейти до аналізу співвідношення цього поняття із широко вживаним у цивільному праві поняттям «споживач». Для цього подамо це у вигляді таблиці (Таб. 1.1.)

Таблиця 1.1. Порівняння правого статусу споживача та інтернет-користувача

Критерій	Споживач	Інтернет-користувач
Поняття споживача та інтернет-користувача згідно із законодавством України	Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» споживач – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника ¹ .	Учасник ІТ-відносин (як фізична, так і юридична особа), який використовує можливість інформаційного середовища задля задоволення своїх особистих потреб в реалізації товарів, робіт і послуг (визначення автора).
Інші закони, де використовується поняття споживач та інтернет-користувач	Конституція України визначає важливі для споживачів базові правові засади. Зокрема, згідно зі ст. 42 Конституції України, «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів». Крім Конституції України діяльність споживачів закріплено також у ЦК України, ГК України та інших нормативно-правових актах.	У п. 11 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» вказано, що засобами дистанційного зв'язку за цим законом є телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, зокрема Інтернет, які можуть використовуватися для укладення договорів на відстані.

1 Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

**ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти
цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів**

Продовження Таблиці 1.1.

Набуття і припинення статусу споживача та інтернет-споживача	З моменту, коли фізична особа, придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.	З моменту, коли інтернет-користувач вчиняє дії з електронного придбання, замовлення, використання продукції (товарів, послуг, робіт) для реалізації особистих потреб або здійснює іншу взаємодію з використанням мережі Інтернет і відповідних програм, програмних комплексів або застосунків.
Чим визначено права споживача та інтернет-користувача	Права споживача визначено положеннями ст.ст. 4–15 Закону України «Про захист прав споживачів», а також положеннями цивільного та господарського законодавства, локальними нормативно-правовими актами.	Формально права інтернет-користувача, як споживача товарів робіт і послуг на нормативно-правовому рівні не визначено. Окремі правові норми, які стосуються його прав, містяться в локальних актах, що описують правила використання певних сервісів і сайтів і не супроводжуються наданням реальних гарантій для інтернет-користувача.

Наведене порівняння свідчить про тотожність правових статусів споживача та інтернет-користувача, що відкриває можливості до аналізу спільних рис й особливостей, породжених «специфічним» інтернет-середовищем.

Зауважимо, що інтернет-користувачем на практиці може бути будь-яка особа, котра має доступ до мережі Інтернет. У цих випадках є поширена ситуація «обходу» нормативно встановлених обмежень і заборон, які поширюються на малолітніх, неповнолітніх й осіб, дієздатність яких є обмеженою у частині укладання ними угод, які за своїм змістом не відповідають віковій або юридичному стану особи, іншими словами, виходять за межі «дрібних побутових правочинів».

Іншим правовим нюансом є ситуація, коли інтернет-користувач вступає у комерційні ігрові інтернет-відносини та відносини інтернет-банкінгу, в яких він виступає в якості споживача (маємо на увазі, – споживача у повному розумін-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ні національного законодавства). Більш детально подібну ситуацію буде розглянуто у Розділі 2 нашого дослідження.

Наголосимо, що було б помилковим вважати, що поняття інтернет-користувача у комерційних відносинах обмежується лише споживачем товарів і послуг, які реалізуються через мережу Інтернет. Абсолютно зрозумілим є те, що носіями статусу інтернет-користувача виступають також власники інтернет-ресурсів або особи, які отримали можливість їх використання для ведення бізнесу та надання інших видів (у тому числі некомерційних) послуг.

Підсумовуючи проведений аналіз поняття «інтернет-користувач», визначення його видів і характеристику співвідношення із суміжною категорією «споживач», необхідно зазначити наступне. По-перше, поняття інтернет-користувача містить низку схожих рис із поняттям «споживач», однак має особливості, зумовлені механізмом реалізації прав – за допомогою мережі Інтернет, що породжує додаткові права та обов'язки. По-друге, інтернет-користувача наділено широким спектром «традиційних» прав і обов'язків учасника цивільно-правових відносин, закріплених у національному та міжнародному законодавстві. Водночас зауважимо, що інтернет-користувач набуває специфічних майнових та особистих немайнових прав і кореспондуючих їм обов'язків, що окреслюють його цивільно-правовий статус, про що йтиметься в наступних підрозділах монографії.

1.3. Джерела правового регулювання ІТ-відносин з участю інтернет-користувачів

Результати аналізу правових актів національного законодавства дозволяють нам певні наступні рівні правового регулювання статусу інтернет-користувача, а саме: конституційний, міжнародний, законодавчий, підзаконний, локальний.

Традиційно першим із джерел правового регулювання виділяють положення Конституції України. Проте, текст Основного Закону не містить жодних елементів постмодерністського правового регулювання, пов'язаного із суспільним життям у «цифровій» епосі. Фактично, звертаючись до Конституції України, ми не знаходимо норм, які би безпосередньо регулювали відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет чи будь-які інші ІТ-відносини. Водночас, ми можемо виділити низку прав людини, які охороняються Конституцією України незалежно від того, як вони здійснюються – чи в реальному житті, чи шляхом взаємодії в інтернет-просторі. До них належать: право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності людини (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), недопустимість збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ст. 32), свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст. 33), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), право на вільне володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41), право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49), свобода літературної, художньої, наукової і

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54) та інші.

Результати аналізу більшості статей засвідчують, що конституційно-правова охорона стосується різних форм здійснення прав свобод людини, у тому числі з тих, які здійснюються шляхом взаємодії в інтернет-середовищі.

Міжнародно-правове регулювання прав інтернет-користувачів знаходиться на стадії свого активного формування та розвитку. Особливістю цієї сфери є те, що практичне творення права відображає доктрину німецької школи соціологічного або живого права, у створенні якого беруть участь не лише держави та їх об'єднання, але і громадські недержавні корпоративні суб'єкти, які створюють право відповідно до своєї потреби, однак з урахуванням принципів суспільної користі.

На рівні міжнародних актів та актів права ЄС джерелами правового регулювання відносин, учасниками яких є інтернет-користувачі, є положення Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року¹, Конвенції ООН про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах², Конвенції Ради Європи про інформаційне і правове співробітництво, що стосується «Послуг інформаційного суспільства» від 4 жовтня 2001 року³, Директиви 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг⁴, Директиви про безпеку мережевих та інформаційних систем (The Directive on

1 Okinawa Charter on the Global Information Society adopted at the Group of Eight (G-8) Summit on 22nd July, 2000. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>

2 United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts adopted on 23rd November, 2005. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/conventions/electronic_communications

3 Convention on Information and Legal Co-operation concerning «Information Society Services» adopted in 4th October, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/180>

4 Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32000L0031>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

security of network and information systems (NIS Directive) від 6 липня 2016 року⁵, Директиви ЄС 2016/681 Європейського Парламенту та Ради Європи від 27 квітня 2016 року про використання записів про персональні дані пасажирів (ПДР) для запобігання, виявлення, розслідування та переслідування за злочин терористичного характеру та тяжких злочинів (Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime)⁶, Загального регламенту про захист даних (англ. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation, GDPR)⁷, керівних принципів Ради Європи про захист прав людини в Інтернеті, що стосуються інтернет-посередників (англ. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries)⁸, Рекомендації CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів (англ. Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users)⁹.

- 5 Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=urisrv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ.L:2016:194:TOC
- 6 Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0681&from=EN>
- 7 Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. General Data Protection Regulation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>
- 8 Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680790e14
- 9 Recommendation of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users (Adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804d5b31

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Безпосередньо з питаннями правового статусу інтернет-користувача та його можливостей в інтернет-середовищі на міжнародному рівні існує не так багато норм. Проте, більшість зазначених міжнародно-правових актів містять положення принципового характеру, на які можливо орієнтуватись при регулюванні суспільних відносин в Інтернеті. Також ці положення знаходять свою інтерпретацію як на рівні національних правових актів, так і на рівні норм, закріплені у різноманітних правилах користування окремими соціальними мережами, пошуковими системами тощо.

Зокрема, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року стала одним із перших міжнародно-правових актів, який зробив спробу окреслити основні принципи, шляхи формування та розвитку інформаційного суспільства. У Хартії визначено, що всі люди скрізь і без винятку повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства. Зрозуміло, що інструментом цього виступає інтернет-середовище. При цьому стійкість цього суспільства ґрунтується на демократичних цінностях і спільному інтересі – таких як вільний обмін інформацією і знаннями, взаємною терпимістю і повагою до особливостей інших людей. Важливим також є те, що зазначена Хартія регулює як приватні, так і публічні відносини¹.

У сфері господарсько-правових відносин особливе місце посідає Конвенція ООН про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах від 23 листопада 2005 року. Також, у контексті укладання зовнішньо-економічних контрактів, якщо сторони не домовилися про інше, оферта й акцепт оферти можуть проводитися за допомогою повідомлень даних, які відповідно до ст. 4 зазначеної Конвенції означають інформацію підготовлену, надіслану, отриману або збережену за допомогою електронних, магнітних, оптичних або аналогічних засобів, включаючи електронний обмін даними, електронну пошту, телеграму, телекс або телефакс, але не обмежуючись ними. Так само, ст. 9 Конвенції виходить із визнання дотриманої законодавчої

1 Okinawa Charter on the Global Information Society adopted at the Group of Eight (G-8) Summit on 22nd July, 2000. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

вимоги щодо письмової форми договору, якщо інформація, що міститься в електронних повідомленнях, через які здійснено оферту й акцепт оферти, є доступною для її подальшого використання процедур їх контролю².

У Конвенції Ради Європи про інформаційне і правове співробітництво, що стосується «Послуг інформаційного суспільства» від 4 жовтня 2001 року наголошено на необхідності регулювання питань, пов'язаних з обігом інформації юридичного характеру, яка стосується інформаційних суспільних послуг. Саме відсилення до електронних послуг дозволяє нам віднести зазначений відповідний акт до сфери регулювання правого статусу інтернет-користувачів³.

Положення Директиви 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» стосуються національного законодавства про інформаційні послуги на внутрішньому ринку, заснування постачальників послуг, комерційні повідомлення, контракти, укладені за допомогою електронних засобів, відповідальність посередників, кодекси поведінки, вирішення спорів поза судом, судові позови та співробітництво між державами-членами⁴. Зазначена Директива визначає групи підприємств, які зобов'язані проходити перевірку безпеки. Йдеться про великі і середні компанії енергетичного, транспортного, нафтогазового, медичного і фінансового секторів. Під час тестування спеціально акредитовані експерти моделюють можливі атаки на системи компанії. Через те що багато із зазначених у Директиві підприємств раніше не проходили подібних перевірок, NIS Directive призведе до швидкого зростання ринку послуг у сфері інформаційної безпеки.

2 United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts adopted on 23rd November, 2005. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/conventions/electronic_communications

3 Convention on Information and Legal Co-operation concerning «Information Society Services» adopted in 4th October, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/180>.

4 Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32000L0031>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Тому 6 липня 2016 року було схвалено Директиву про безпеку мережевих та інформаційних систем (The Directive on security of network and information systems (NIS Directive)), котра стала кульмінацією процесу, що розпочався ще 2013 року, коли Європейська Комісія схвалила стратегію ЄС у сфері кібербезпеки і запропонувала текст Директиви NIS. Відповідна Директива є одним із важливих компонентів загальної стратегії, спрямованої на попередження кібератак, порушень у роботі мережевих систем, а також вона пропонує реакцію на ці загрози. Згідно з вимогами Директиви, в кожній країні ЄС повинні діяти групи реагування на інциденти безпеки (CERT або CSIRT), а також профільні відомства при уряді. Надалі групи будуть об'єднані в міжнародну загальноєвропейську мережу. Директива також зобов'язує підприємства повідомляти уряд про серйозні кіберзагрози і проблеми з кіберзахисту. Компанії повинні повідомляти про масштаби атак, їх типи, тривалість, географічне поширення, наслідки та вжиті заходи щодо їх відображення. Положення зазначеної Директиви підкреслюють необхідність активної співпраці між сферами приватного та публічного сегменту діяльності в мережі Інтернет¹.

Директива ЄС 2016/681 від Європейського Парламенту й Ради Європи від 27 квітня 2016 р. про використання записів про персональні дані пасажирів (ПДР) для запобігання, виявлення, розслідування та переслідування за злочин терористичного характеру та тяжких злочинів (Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime) має на меті гарантування захисту життя і безпеки людей, а також створення правової основи для захисту даних пасажирів під час їх обробки компетентними органами. Положеннями цієї Директиви передбачається передача авіаперевізниками персональних даних про пасажирів, які здійснюють зовнішні для ЄС рейси, а також використання зібраних даних про пасажирів

1 Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=urisrv:OJ.L_2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:194:TOC

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

виключно з метою запобігання, виявлення, розслідування та переслідування за злочини терористичного характеру і тяжкі злочини. Держави-члени можуть продовжувати використовувати для обміну інформацією між компетентними органами двосторонні або багатосторонні угоди або домовленості. Зазначене має повне відношення до формування нашого розуміння правового статусу інтернет-користувача, особливо в частині його немайнових прав².

Загальний регламент про захист даних (англ. General Data Protection Regulation, GDPR; Regulation (EU) 2016/679). У розділі, присвяченому питанням предмету і мети зазначено, що відповідний Регламент поширює свою дію на суспільні відносини, пов'язані із захистом прав фізичних осіб при обробці й використанні персональних даних. При цьому зазначені правила однаково діють як у загальноприйнятому інформаційному просторі, так і в інтернет-середовищі. Отже, інтернет-користувачі отримують усі правові можливості, які мають суб'єкти охорони прав персональних даних, визначених у Регламенті³.

Керівні принципи Ради Європи про захист прав людини в Інтернеті, що стосуються інтернет-посередників (англ. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries). Рада Європи закликає держави забезпечити права людини та принципи верховенства права, що встановлюють основні обов'язки держав щодо захисту і просування прав людини в цифровому середовищі та відповідні обов'язки посередників. Відповідна Рекомендація закликає держави створити безпечне та сприятливе онлайн-середовище в Інтернеті, де посередники, користувачі та всі особи, які пов'язані з інтернет-відносинами, знаючи свої права й обов'язки, сприяють впровадженню відповідних рамок саморегулювання та співрегулювання і забезпечують

2 Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0681&from=EN>

3 Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. General Data Protection Regulation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

наявність механізмів відшкодування за всіма претензіями, що можуть виникнути з приводу порушень прав людини в цифровому середовищі¹.

Необхідно також згадати про Рекомендацію СМ/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів. Основною ідеєю, що склала основу створення Посібника, стала теза: «Держави-члени Ради Європи зобов'язані забезпечити кожному, хто знаходиться в межах їхньої юрисдикції, права та основоположні свободи, закріплені Європейською конвенцією про захист прав людини (СЕД №5, Конвенція). Дія цього зобов'язання поширюється й на сферу використання мережі Інтернет. Ці питання врегульовано також іншими конвенціями та документами Ради Європи, якими передбачено захист права на свободу вираження поглядів, доступу до інформації, права на свободу зібрань, захист від кіберзлочинності, а також захист права на приватне життя та захист персональних даних», - також наголошуємо на тому, що «Права людини, які є універсальними та неподільними, а також пов'язані з ними стандарти, мають переважну силу перед загальними вимогами та умовами, що висуваються до інтернет-користувачів будь-якими суб'єктами приватного сектора»². Зазначене особливо важливе в контексті нашого дослідження у зв'язку з фактом визнання правової конструкції «інтернет-користувач».

Також варто згадати про новий етап підготовки й обговорення актів первинного права ЄС у сферах регулювання цифрових прав, захисту персональних даних користувачів у цифрову епоху, функціонування єдиного цифрового ринку, обігу цифрових активів тощо, що засновується на низці програмних, стратегічних документів. До них належать, зокрема: 1) Цифровий компас ЄС (*EU Digital Compass*), що

1 Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680790e14

2 Recommendation of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users (Adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804d5b31

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

являє собою комюніке Європейської комісії опубліковане, 9 березня 2021 року, де викладено її бачення та цілі для успішної цифрової трансформації Європи до 2030 року, що втілюється в наборі цифрових принципів, на основі яких далі пропонується реалізовувати важливі багатонаціональні проекти та здійснювати підготовку законодавчих пропозицій³; 2) комюніке Європейської комісії, опубліковане 19 лютого 2020 року під назвою «Формування цифрового майбутнього Європи»⁴, що є короткою за обсягом, але ємною стратегією, у тому числі стосовно вдосконалення загально-союзного нормативного регулювання у більшості з наведених вище сфер цифрового права і цифрової економіки. Саме остання стратегія стала передвісником цілої низки законодавчих пропозицій.

До них, перш за все, належать проекти Регламенту Європейського парламенту й Ради про єдиний ринок для цифрових послуг і внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС, так званий Закон про цифрові сервіси (*Digital Services Act, DSA*)⁵, Регламенту Європейського парламенту та Ради про конкурентні та справедливі ринки в цифровому секторі, так званий Закон про цифрові ринки (*Digital Markets Act, DMA*)⁶, документ щодо пропонованого перегляду проекту Директиви про заходи для забезпечення високого загального рівня кібербезпеки в Союзі та скасування Директиви (ЄС) 2016/1148 (*Networks and Information Systems Directive, NIS2*)⁷ і Порядок денний стосовно захисту прав споживачів

3 Цифровий компас – 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття. URL: <https://eufordigital.eu/uk/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade/>

4 Communication: Shaping Europe’s digital future. 19 February 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf

5 Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN>

6 Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=COM%3A2020%3A842%3AFIN>

7 Review of EU rules on the security of network and information systems. Proposal for a directive – COM(2020)823. URL: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

(*EU Consumer Agenda, EUCA*)¹. Наведені проекти актів загалом пропонують нову парадигму регулювання цифрових відносин на сучасному етапі розвитку мережі Інтернет і цифрових відносин, деякі з них буде детальніше розглянуто нами далі у цьому монографічному дослідженні.

На рівні вітчизняного законодавчого правового регулювання можна виділити підгрупу нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються питань регулювання відносин інтернет-користувачів і масиву актів, які регулюють відносини різних сфер життя сучасного «цифрового» суспільства.

До першої групи можна віднести ЦК України², Закони України «Про електронні довірчі послуги»³, «Про авторське право і суміжні права»⁴, «Про електронну комерцію»⁵, «Про електронні комунікації»⁶, «Про захист персональних даних»⁷, «Про віртуальні активи»⁸.

ЦК України у питаннях правового регулювання участі інтернет-користувачів обмежується лише нормами щодо інформації до змісту нематеріальних благ, яка може бути відображеною в електронному вигляді. У ст. 200 та у ч. 1 ст. 205

- 1 New Consumer Agenda: European Commission to empower consumers to become the driver of transition. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2069
- 2 Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
- 3 Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
- 4 Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
- 5 Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
- 6 Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.
- 7 Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
- 8 Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

ЦК України є вказівка на те, що правочини можуть вчинятись у письмовій (електронній) формі. Потрібно згадати також про норму, закріплену у ч. 1 ст. 1087 цього Кодексу, яка вказує, що розрахунки можуть провадитися за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді.

Слід зауважити, що Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року законодавці зробили для реформування законодавства у сфері електронно-цифрового підпису з урахуванням досвіду ЄС. Вказаний Закон дещо інтегрує всі попередні здобутки щодо застосування електронно-цифрового підпису. Варто підкреслити, що перехідними і прикінцевими положеннями цього Закону передбачено втрату чинності Закону України «Про електронний цифровий підпис». Метою відповідного Закону є реформування законодавства у сфері електронного цифрового підпису з урахуванням досвіду ЄС, розбудови єдиного простору довіри на основі системи електронних довірчих послуг, визнання в Україні електронних довірчих послуг, які надаються іноземними постачальниками електронних довірчих послуг, що забезпечать активний розвиток транскордонного співробітництва та інтеграцію України у світовий електронний інформаційний простір.

Саме в цьому нормативному акті використано категорію «користувач», а саме п. 27 ч. 1 ст. 1 Закону зазначає, що користувач електронних довірчих послуг – це підписувачі, створювачі електронних печаток, відправники та отримувачі електронних даних, інші фізичні та юридичні особи, які отримують електронні довірчі послуги у надавачів таких послуг відповідно до Закону.

У березні 2017 року було внесено зміни до Закону України «Про авторське право і суміжні права», що стало спробою спростити процедуру визначення особи порушника, а разом і зробити ефективнішим захист порушених прав. Закон зобов'язав власників веб-сайтів і хостинг-провайдерів оприлюднювати інформацію про назву, адресу, електронну пошту і контактний номер телефону для зв'язку. Сама ж процедура захисту прав передбачає звернення до власника

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

веб-сайту, на якому здійснюється порушення, або до хостинг-провайдера

У Законі з'явилися певні важливі доповнення, а саме – вперше, на рівні національного законодавства було визначено терміни «*веб-сайт*», «*веб-сторінка*», «*власник веб-сайту*», «*гіперпосилання*», «*електронна (цифрова) інформація*», «*обліковий запис*», які безпосередньо стосуються загальних характеристик мережі Інтернет і дозволяють окреслити специфіку та зміст правового статусу інтернет-користувача.

Необхідно згадати про Закон України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 року, правові норми якого регулюють відносини, що виникають при дистанційному укладенні та виконанні правочинів із купівлі-продажу товарів або постачання товарів, виконання робіт і надання послуг, а також пов'язані з ними юридичні дії із застосуванням електронних інформаційно-комунікаційних засобів і технологій, що утворюють сферу електронної комерції.

На зміну Закону України «Про телекомунікації», що втратив чинність 1 січня 2022 року, Верховною Радою України прийнято Закон України «Про електронні комунікації»¹, який не лише надав більш сучасне, оновлене розуміння поняття мережі Інтернет, але й загалом, відповідно до преамбули Закону, визначив правові й організаційні основи державної політики у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра, а також права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у відповідній діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами. Крім цього, згідно з новим Законом, надано дефініції поняттям «адреса мережі Інтернет», «адресний простір мережі Інтернет», «високошвидкісна мережа», «віртуальна електронна комунікаційна мережа», «дані», «домен», «доступ», «електронна комунікаційна мережа», «електронна комунікація (телекомунікація)» та ін., більшість із яких є новими порівняно з приписами старого Закону України «Про телекомунікації» або викладені у новій редакції. Закон також оперує поняттям «термінального (кінцевого) споживача», встановлюючи майнову відповідальність, яку несе

1 Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

постачальник електронних комунікаційних послуг перед кінцевим користувачем за ненадання або неналежне надання електронних комунікаційних послуг.

Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року регулює відносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки, встановлює основні принципи обробки персональних даних, дає визначення основним термінам, що стосуються такої обробки, та встановлює права й обов'язки осіб, залучених до процесу обробки персональних даних. Зазначені положення мають відношення до участі інтернет-користувачів як на етапі їх реєстрації в мережі Інтернет, так і під час постійного користування нею. Зокрема, відповідно до абз. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних», поняття обробки персональних даних (це будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем (виділення – А. Д.), можливо стверджувати й про поширення дії положень цього Закону на захист персональних даних за допомогою сучасних цифрових інструментів і мережі Інтернет щодо даних інтернет-користувачів, на чому ми детальніше зупинимось далі.

До другої групи потрібно віднести Кримінальний кодекс України (далі – КК України)², Закони України «Про доступ до публічної інформації»³, «Про інформацію»⁴, «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»⁵, «Про боротьбу з тероризмом»⁶, «Про електронні документи та електронний

2 Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3 Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

4 Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

5 Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

6 Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

документообіг»¹, «Про бібліотеки і бібліотечну справу»², проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень»³.

Потрібно згадати, що у КК України мережа Інтернет розглядається як спосіб поширення інформації. Згідно зі ст.ст. 109, 110 КК України, предметом кримінального провадження може бути діяльність таких осіб як блогери, влогери та інтернет-користувачі, з приводу публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, або до захоплення державної влади, а також умисних дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України, та публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Способом вчинення зазначених кримінальних правопорушень виступає розповсюдження інформації у спосіб, який сьогодні прийнято називати «вірусним» із використанням інфлюенсерами (суб'єктами цих складів злочинів) інтернет-середовища. Отже, ми можемо стверджувати, що кримінальне законодавство чітко окреслює певні заборони абсолютного характеру на певні умисні дії інтернет-користувачів.

Загальні правові норми, що стосуються регулювання Інтернету, можна знайти і в інших законах. Наприклад, Закон України «Про доступ до публічної інформації» описує засади опублікування і поширення певних категорій інформації в мережі Інтернет розпорядниками інформації, права на активний і пасивний доступ користувачів до інформації тощо. Згідно зі ст. 5 Закону, доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних.

1 Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

2 Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.

3 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень: проект Закону України від 24.03.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66328.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

На жаль, у таких загальних актах як Закон України «Про інформацію» від 13 січня 2011 року не згадуються особливості регулювання мережі Інтернет і немає правового регулювання статусу інтернет-користувача, адже відповідний закон встановлює тільки загальні правила і гарантії у сфері інформаційних правовідносин. Однак, через те що Інтернет є універсальним комунікаційним засобом і способом передачі, оприлюднення й поширення інформації, більшість норм закону регулюють питання «цифрових прав». Визначення «засобу масової інформації» у поточній редакції Закону дає можливість відносити до ЗМІ веб-сайти або навіть сторінки в соціальних мережах і блоги згідно з ч. 2 ст. 22 Закону.

5 жовтня 2017 року було прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який спрямовано на визначення правових та організаційних основ забезпечення захисту інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основних цілей, напрямів та принципів державної політики у сфері кібербезпеки України, повноважень і обов'язків державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб і громадян у цій сфері, основні засади координації їх діяльності із забезпечення кібербезпеки України, а також дефініції базових термінів у сфері кібербезпеки⁴.

Необхідно зазначити, що у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» визначено обмеження щодо поширення інформації, які можуть бути застосованими й до Інтернету. Ст. 17 Закону забороняє поширювати через ЗМІ або в інший спосіб інформацію, що має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які чинять опір чи закликають до опору проведення антитерористичної операції тощо. З вищесказаного робимо висновок, що знову окремі норми відповідного Закону стосуються лише у загальному мережі Інтернет, але ніяким чином не інтернет-користувачів⁵.

4 Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>

5 Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Результати аналізу положень Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» дали змогу зауважити, що ст. 5 визначає поняття «*електронного документу*», а ст. 6 – поняття «*електронного підпису*». Зокрема, в Законі зазначено, що електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних. У ст. 6 стверджується, що для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис¹.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», депонування є формою збирання й розповсюдження рукописних праць, переважно наукових. Договір про депонування рукописів регулює передання належним чином оформленого рукопису до певної установи-зберігача, наприклад бібліотеки-депозитарію, яка забезпечує постійне зберігання бібліотечного фонду, сформованого з документів, що рідко використовуються й мають наукову та/або художню цінність².

Необхідно згадати також про проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень» від 24 березня 2016 року, який спрямовано на створення умов для більш ефективного використання державних ресурсів шляхом впровадження новітніх технологій. Законопроект також покликаний сприяти ефективнішій взаємодії держави та суспільства та створить додаткові передумови для подальшого розвитку платформ інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах суспільного життя, насамперед у сферах державного управління, освіти та науки³.

Останні з названих нами нормативно-правових актів хоча й не містять безпосередньо норм, пов'язаних з пра-

- 1 Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
- 2 Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.
- 3 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень: проект Закону України від 24.03.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66328.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

вовим регулюванням відносин, учасниками яких є інтернет-користувачі, але містять норми, які формують сферу субсидіарних правовідносин, пов'язаних з інтернет-користувачами.

Підзаконний рівень нормативно-правового регулювання правовідносин за участю інтернет-користувачів сьогодні представлений декількома актами Президента України та Уряду: Указ Президента України № 96/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»⁴, Указ Президента України № 47/2017 «Про рішення від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»⁵, Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»⁶, Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про адміністрування домену «UA» від 22 липня 2003 року № 447-р⁷, Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету» від 21 жовтня 2015 року № 851⁸, Принципи делегування та адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23 лютого

4 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України № 96/2016. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

5 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

6 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 133/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017>.

7 Про адміністрування домену «UA»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.07.2003 р. № 447-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/447-2003-%D1%80>.

8 Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2005 р. № 851. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-2015-%D0%BF>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

2000 року, розроблений Урядовим консультативним комітетом¹.

У таких документах як Указ Президента України № 96/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»² та Указ Президента України № 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»³ детально обґрунтовано нагальну потребу в розробці якісного законодавства щодо кібербезпеки та інформаційної безпеки України з огляду й на агресію Росії проти України, що відбувається також і у віртуальному просторі. Зазначені Укази встановлюють обов'язки для Кабінету Міністрів України і профільних правоохоронних органів, наукових інститутів розробляти необхідне законодавство.

Необхідно зазначити, що Указ Президента України «Про рішення РНБО від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» призвів до обмеження доступу до низки російських соціальних мереж і сайтів (таких як VK.com, Yandex, Mail.ru, OK.ru) з боку мобільних операторів та інтернет-провайдерів.

Проте, винятковий інтерес становлять нормативні умови, викладені на «локальному» рівні правового регулювання. Такий локальний рівень представлено виключно «нетрадиційними» актами. Йдеться про «Локальність» у мережі Інтернет. Такими мережевими локальними актами є зокрема «Умови конфіденційності та політики» різноманітних сайтів.

Умови конфіденційності та політики поведінки з персональними даними є «наріжним» каменем забезпечення фундаментальних прав людини у «цифрову» епоху. Абсо-

1 Принципи делегування та адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23.02.2000 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_364

2 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України № 96/2016. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>

3 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

лютно правий А. М. Новицький, який наголошує, що «мережа Інтернет є так званою саморегулюючою системою, яка має виключно внутрішні правила поведінки, прописані у різних кодексах поведінки та правилах користування». Для нас вони важливі тим, що традиційний «локальний» рівень правового регулювання прав і свобод інтернет-користувачів представлений саме цими нормативними актами.

Це положення дає можливість зробити висновок, з яким ми також згодні: «У більшості країн світу мережа Інтернет розвивалась академічними спільнотами, які розробляли та використовували внутрішні регулятивні інструменти. Досить незначне поширення та чіткі внутрішні правила поведінки давали можливість регулювати суспільні відносини на перших етапах розвитку мережі Інтернет. Проте поява та бурхливий розвиток комерційних відносин у мережі Інтернет, створення умов для вільного широкого доступу всіх людей, з різними намірами, бажаннями, особливостями виховання тощо загострили проблеми суспільного регулювання взаємозв'язків між окремими громадянами, групами осіб. Виникла потреба в регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із підприємницькою діяльністю, із обігом цифрових продуктів (аудіо, відео, програмного забезпечення тощо)»⁴. Зазначені «Політики конфіденційності» необхідно включити до локальних нормативних актів саме через те, що їх побудовано з урахуванням міжнародно-правових або «регіональних» нормативно-правових актів.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про адміністрування домену «.UA»» від 22 липня 2003 року № 447-р передбачено практичні кроки в частині утворення заінтересованого органу виконавчої влади, який визначатиме порядок розподілу адресного простору, порядок і правила реєстрації та використання імен-доменів в українському сегменті мережі Інтернет з урахуванням суспільних інтересів⁵.

У кінцевому підсумку це призвело до створення об'єднання підприємств «Український мережевий інформаційний центр».

4 Новицький А. М. Міжнародний досвід правового регулювання Інтернет. *Юридичний вісник*. 2014. № 2(31). С. 52.

5 Про адміністрування домену «UA»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.07.2003 р. № 447-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/447-2003-%D1%80>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

У подальшому питанням використання доменних імен державними органами (установами) було присвячено Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету» від 21 жовтня 2015 року № 851.

У цілому формування державної політики у сфері адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн було сформульовано у відповідних принципах делегування та адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23 лютого 2000 року, розроблених Урядовим консультативним комітетом, які містять у собі засади як публічного, так і приватно-правового регулювання цих відносин¹.

Зазначені правила та принципи, що діють у сфері розподілу та використання доменних імен опосередкованим чином, можна віднести до нормативних засад, пов'язаних зі сприянням захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Судова практика доводить пряму залежність між діяльністю з розподілу доменних імен і сприянням захисту як особистих немайнових прав інтернет-користувачів, так і їх прав інтелектуальної власності.

Необхідно також наголосити на тому, що розбудова інформаційного суспільства й цифрової економіки, глобальні процеси цифрової трансформації в Україні та світі загалом, відкривають для Уряду України питання цифрової грамотності громадян України. Про це йдеться у Програмі діяльності уряду щодо «держави в смартфоні», «цифровізації економіки» та «цифрових трансформацій» в органах влади.

Основні цілі цифрового розвитку України та інформаційного суспільства усвідомлюються в першу чергу урядом країни, про що свідчать завдання, визначені в таких документах як розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року № 649-р «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»², розпорядження Кабі-

1 Принципи делегування та адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23.02.2000 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_364

2 «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

нету Міністрів України від 08 листопада 2017 року № 797-р «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації»³, розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації»⁴, постанови Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 року № 56 «Деякі питання цифрового розвитку»⁵, від 08 липня 2020 року № 595 «Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації»⁶.

У підсумку наголосимо, що державні інституції в Україні станом на 2020 – 2021 роки вельми системно здійснюють кроки у напрямку цифровізації адміністративних послуг і відповідного правового регулювання. Водночас, слід зауважити, що в цілому нормотворець упродовж останніх років робив фрагментарні спроби розробки законопроектів, зміст яких вказує на недостатнє розуміння потреб інтернет-користувачів, їх «цифрових прав» і сучасних стандартів у сфері регулювання Інтернету. Сама ідея діджиталізації держави на сьогодні реалізовується хоча й в турборежимі, однак породжує низку втручань у приватне життя фізичних осіб і компаній та пов'язана із наміром держави здійснювати тотальний контроль за бізнесом. У результаті – законодавчі кроки держави наражаються на критику як з боку громадянського суспільства, так із боку міжнародних організацій.

3 «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 797-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#n13>

4 «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

5 «Деякі питання цифрового розвитку»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 р. № 56. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text>

6 «Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 595. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2020-%D0%BF#Text>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Україна потребує модернізації законодавства у сфері цифрових прав та свобод Інтернету, враховуючи принципи, сформовані у згаданих нами міжнародних нормативно-правових актах. При цьому важливим має бути врегулювання як публічних, так і приватних правових інтересів. Також, необхідно наголосити, що на сьогодні, на жаль, ми не знаходимо чіткого визначення категорії «інтернет-користувач» у сфері нормативно-правового регулювання як на міжнародному, так і на національному рівнях. Наявне тлумачення має лише загальний характер, який не дає можливість сформулювати чітко уявлення про правовий статус інтернет-користувача та обсяг правової охорони його прав.

1.4. Цивільно-правовий статус інтернет-користувача: поняття та загальна характеристика

Питання правового статусу суб'єкта цивільно-правових відносин у його різноманітних проявах завжди спричиняє особливий інтерес не лише з позиції теорії, але й щодо практичного (прикладного) аспекту. ІТ-відносини з часу витоків формування інтернет-простору проголошували цінності свободи доступу й користування інформацією. Отже, ІТ-відносини та їх учасники – інтернет-користувачі набувають змістовно нових ознак, що випливають із взаємодії у мережі Інтернет. Такі ознаки в контексті цивільного права дозволяють охарактеризувати саме цивільно-правовий статус інтернет-користувача.

У попередньому підрозділі нашого дослідження ми наголошували на співвідношенні понять «інтернет-користувач» і «споживач». Відповідно, аналізуючи питання правового статусу інтернет-користувача ми будемо виходити із гіпотези їхньої подібності на рівні структури правового статусу, що дасть нам можливість відшуковувати ті специфічні права й обов'язки, які доповнюють статус інтернет-користувача як суб'єкта цивільних правовідносин з урахуванням особливостей використання мережі Інтернет.

Термін «правовий статус» є традиційним і вельми поширеним у теорії права, а також нерідко трапляється і у чинному цивільному законодавстві (наприклад, «правовий статус юридичних осіб приватного права», «правовий статус юридичних осіб публічного права» (ч. 3 ст. 81 ЦК України). На термінологічному рівні поняття «статус» (лат. *status* – становище) – це правове становище виборних осіб, громадян

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

або юридичних осіб¹. Водночас у тлумачному словнику значення цього поняття зафіксоване як «правове становище громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій тощо»². Необхідно підкреслити, що юридичне енциклопедичне визначення правового статусу історично включає в себе класичне розуміння правового статусу особи. Зокрема, ним називають систему визнаних та закріплених державою в законодавчому порядку прав, свобод та обов'язків, а також законних інтересів особи як суб'єкта права. Права і свободи полягають у соціальних можливостях громадянина, вони визнані та забезпечувані державою; обов'язки – соціальні можливості, які є втіленням вимог держави до поведінки громадянина³.

В основі правового статусу знаходиться фактичний соціальний статус, тобто реальне становище людини в системі суспільних відносин. Право лише закріплює це становище, вводить його у законодавчі рамки⁴. Цікавим у зв'язку з цим видається підхід М. І. Хавронюка, який тлумачить конституційно-правовий статус людини і громадянина як закріплене в Конституції України становище людини і громадянина в суспільстві і державі. Особливість такого закріплення пояснюється існуючими у суспільстві відносинами власності і характером праці, формою державного правління та політичним режимом⁵. У продовження О. В. Марцеляк виокремлює дві групи елементів конституційно-правового статусу: основні та додаткові елементи. Першу групу складають елементи, які окреслюють загальну правоздатність суб'єкта, його права й обов'язки, а також гарантії їх діяльності. Додатковими (факультативними) елементами конституційно-правового статусу автор називає: 1) місце в системі органів держави; 2) форми реаліза-

1 Юридичний словник. Київ, 1974. С. 351.

2 Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва, 1999. С. 581.

3 Юридический энциклопедический словарь. «Советская энциклопедия». Москва, 1987. С. 356.

4 Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. С. 41.

5 Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Київ: Атіка, 2004. С. 79.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

ції прав і обов'язків, а також прийнятті при цьому акти чи вчинені дії; 3) відповідальність⁶.

Класичним у загальній теорії права є й поділ на загальний (основний), та спеціальний (додатковий) правовий статус, відмінність між якими може бути охарактеризована як різниця між загальним та особливим⁷, де загальний правовий статус людини і громадянина може тлумачитись з позицій розглянутого вище універсального конституційно-правового статусу. Такій позиції відповідають твердження Є.О. Харитонова та О.І. Харитонової, які зазначили, що однією з методологічних засад визначення та забезпечення реалізації цивільно-правового статусу фізичної особи є його закріплення у Конституції України, норми якої у цій галузі за своєю сутністю є втіленням норм природного права на рівні національного законодавства⁸.

Аналізуючи співвідношення загального та спеціального правових статусів, М. В. Вітрук підкреслює, що загальний правовий статус особи охоплює собою такі юридичні права, обов'язки і законні інтереси, які притаманні усім особам і кожній окремо, незалежно від особливостей їх соціально-класового, вікового, статевого, сімейного, службового положення. Спеціальні правові статуси включають спеціальні права та обов'язки окремих категорій осіб, виокремлених за вищеперерахованими ознаками. Правовий статус особи і її спеціальні правові статуси взаємопов'язані, однак самостійні явища. Взаємозв'язок їх полягає у тому, що вони певною мірою збігаються, оскільки спеціальні правові статуси витікають із загального, засновуються на ньому, розвиваються і доповнюють його⁹. За твердженням В. Форманюка, під час переходу від загального до галузевого чи спеціального правового статусу змінюється лише ступінь

6 Марцеляк О. В. Інститут омбудсмана: теорія і практика: монографія. Харків, 2004. С. 43–45.

7 Левченко И. П. Индивидуальный социально-правовой статус личности: монография. Москва, 2005. С. 23; Ровный В. В. О категории «правовой модус» и ее содержание. *Государство и право*. 1998. № 4. С. 86–88.

8 Харитонов Е., Харитонova О. Проблеми визначення та характеристики засад статусу фізичної особи у цивільному законодавстві України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 115.

9 Вітрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва: Наука, 1979. С. 186.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

конкретизації прав, обов'язків суб'єктів, проте для цих статусів характерні спільні ознаки: всі вони мають справу не з конкретною особою, а з нескінченною безліччю осіб¹. Тому досліджуваний нами спеціальний правовий статус інтернет-користувача стосується не конкретної особи, а користувача мережі Інтернет як окремої категорії осіб, узагальненого поняття, що персоналізується і видозмінюється у певних правовідносинах, обов'язковим елементом яких є використання веб-середовища. Додатковим аргументом на підтвердження тези існування спеціального статусу є твердження Р. О. Стефанчука, який, досліджуючи особливості правового статусу фізичної особи, наголошує на існуванні спеціального правового статусу фізичної особи публічного права, що дає можливість забезпечити необхідний баланс інтересів суспільства та фізичної особи, яка здійснює свої функції в публічній сфері².

У класичному розумінні змістом цивільно-правового статусу як одного з ключових різновидів спеціального правового статусу є права, обов'язки та правові інтереси суб'єкта цивільно-правових відносин. У найбільш загальному вигляді такими є майнові та особисті немайнові права та інтереси, а також обов'язки, які випливають із конкретних відносин у процесі здійснення таких прав та інтересів. У теорії цивільного права правовий статус особи також розкривається через низку складових або факторів, до яких належать цивільна правоздатність (визнана за фізичною особою можливість мати цивільні права та нести цивільні обов'язки) і цивільна дієздатність, до змісту якої відносять: а) здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав; б) здатність самостійно здійснювати набуті цивільні права; в) здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки; г) здатність самостійно виконувати цивільні обов'язки; д) здатність нести відповідальність у разі невиконання цивільних обов'язків³.

1 Форманюк В. Поняття правового статусу фізичної особи. *Методологія теорії і практики юриспруденції*. 2014. С. 25.

2 Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві. : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. С. 91.

3 Суб'єкти приватноправових відносин : монографія / А. М. Новицький, Н. Б. Новицька, І. В. Чеховська та ін. ; за заг. ред. А. М. Новицького. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 360 с. С. 89, 96.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

У контексті нашого дослідження особливу увагу привертає визначення правового статусу споживача у працях О. Ю. Черняк⁴. Зокрема, у дисертаційному дослідженні «Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (2011 рік) О. Ю. Черняк визначає спеціальний цивільно-правовий статус споживача як «*встановлену нормами цивільного права систему визнаних і гарантованих державою прав та обов'язків відособленої за ознаками мети придбання продукції соціальної групи, що характеризує особливий статус особи – споживача*»⁵. Таке розуміння правового статусу у конкретному (приватному) випадку вважаємо на сьогодні таким, що найбільш точно позначає специфіку означуваного поняття та може слугувати вихідною точкою для дослідження особливостей цивільно-правового статусу інтернет-користувача з огляду на вказану вище сутнісну подібність останнього з правами й обов'язками, закріпленими у статусі споживача як учасника цивільних правовідносин.

Якщо далі вести мову про інтернет-користувача та його цивільно-правовий статус, необхідно наголосити на достатньо широкому переліку інтересів, які входять до змісту такого статусу. Тобто, у цивільно-правовому статусі інтернет-користувача з об'єктивних причин існує певна диспропорція в тому, що цей статус більшою мірою складається з правових інтересів, а не конкретних правомочностей. На нашу думку, обов'язки кореспондують чітко визначеним правам, але не кореспондують правовим інтересам. Відповідно ще однією рисою правового статусу інтернет-користувача є значна перевага його правових можливостей над обов'язками. Окрім цього, досить багато правових можливостей, якими фактично наділений інтернет-користувач і які вже тривалий час у повній мірі реалізуються на практиці у численних правовідносинах, пов'язаних із використанням мережі Ін-

4 Поліщук О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача за законодавством країн-учасниць СНД: порівняльно-правовий аспект. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1-2. С. 285–289.

5 Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. С. 48.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

тернет, ми не знаходимо на рівні конкретних правових приписів у межах національної правової системи.

Особливості правового статусу інтернет-користувача відображаються і крізь призму загальноновизнаних елементів правового статусу як такого. Яскравим прикладом змісту таких елементів є структура, наведена у дослідженнях, присвячених теорії держави і права та конституційного права. Так, на думку М. І. Хавронюка, структура конституційно-правового статусу людини складається з таких елементів: (1) правосуб'єктність; (2) принципи конституційно-правового статусу людини; (3) центральний елемент – права і свободи людини і гарантії їх реалізації; (4) обов'язки людини та гарантії¹.

Подібної точки зору дотримуються і науковці в окремих галузях правових досліджень. Не є винятком і сфера цивільного права. Зокрема, О. Ю. Черняк зазначає, що саме цивільна правосуб'єктність споживача, як найбільш узагальнююча категорія, яка забезпечує таку властивість його правового статусу, як рівність правових можливостей, наданих особі, повинна включатися у зміст спеціального цивільно-правового статусу споживача. Тому коректніше говорити саме про спеціальну цивільну правосуб'єктність, яка включає як спеціальну правоздатність, так і дієздатність, оскільки перша характеризує здатність споживача мати специфічні права й обов'язки, а друга служить характеристикою здатності споживача своїми діями реалізувати можливості, закладені в його спеціальний правовий статус. Перша окреслює коло того, що може мати суб'єкт права в силу своїх природних можливостей, а друга – що він може створити для себе своїми діями².

У цілому підтримуючи вищевказану позицію, вважаємо за необхідне наголосити на такому: по-перше, оцінюючи права і дієздатність інтернет-користувача як учасника цивільно-правових відносин ми не знаходимо підстав для характеристики його цивільної правосуб'єктності як спеці-

1 Хавронюк М. І. Конституція України. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. Київ: Видавництво А.С.К, 2003. С. 69.

2 Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. С. 50.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

альної. Особливою є лише сфера здійснення ним цивільних прав і набуття обов'язків. Тобто, за ознаками правоздатності і дієздатності інтернет-користувач залишається тією ж самою фізичною особою у розумінні ЦК України. Проте, це не свідчить про відсутність певних відмінних елементів дієздатності інтернет-користувача. Важливість оцінки обсягів дієздатності інтернет-користувача обумовлена віковою специфікою учасників інтернет-відносин. На відміну від учасників традиційних цивільно-правових відносин, відносини за участю малолітніх і неповнолітніх осіб мають виняткову специфіку в різноманітних інтернет-відносинах. А тому традиційний перелік їх прав, який визначає межі часткової та неповної цивільної дієздатності (ст.ст. 31, 32 ЦК України), потребує доповнення з урахуванням специфіки інтернет-відносин.

Цьому висновку кореспондують результати багаторічного моніторингу користувачів інтернет-мережі, які знаходять своє відображення в європейських і світових звітах, таких як: the Condition of Education 2019 (Умови виховання, 2019 року), складені Національним центром статистики освіти США, Американськими інститутами досліджень; Archive: Internet access and use statistics – households and individuals – 2016 edition (Архів: Статистика доступу та використання мережі Інтернет – побутовий доступ та фізичні особи – видання 2016 року), складений Eurostat Statistics Explained.

Результати аналізу зазначених статистичних звітів демонструють дедалі зростаючу тенденцію до широкого залучення малолітніх і неповнолітніх осіб до різноманітної, в тому числі, комерційної діяльності в мережі Інтернет. Отримані дані засвідчують, що станом на 2017 рік відсоток усіх дітей, які користуються мережею Інтернет з дому, був найвищим серед неповнолітніх інтернет-користувачів від 15 до 18 років (78%), від 11 до 14 років (68%), від 5 до 10 років (57%) та 3-х і 4-х річні (45%). Наголосимо, що 2017 року порівняно з 2010 роком також був більш високий відсоток неповнолітніх інтернет-користувачів (64% проти 58%)³. Вод-

3 Children's Access to and Use of the Internet. *The Condition of Education*. 2019. P. 1-10. URL: https://nces.ed.gov/programs/coe/pdf/coe_cch.pdf

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ночас, станом на 2020 рік за даними ЮНІСЕФ кількість дітей і молодих людей віком до 25 років, які через умови життя не мають доступу до мережі Інтернет з дому, складала 2,2 млрд¹.

У цей період відсоток неповнолітніх інтернет-користувачів, які користувались Інтернетом вдома, був вищим 2017 року, ніж 2010 року для дітей у віці від 3-х до 4 років (45 % проти 19 %) та віком від 5 до 10 (57 % проти 49 %); навпаки, відсоток був меншим 2017 року, ніж 2010 року для дітей у віці від 11 до 14 років (68 % проти 72 %). Для дітей від 15 до 18 років відсотки не були помірно різними між 2010 і 2017 роками (78 % за обидва роки)². Це доводить стрімке зростання кількості малолітніх і неповнолітніх осіб у інтернет-середовищі.

Ще одним цікавим, на нашу думку, елементом цивільно-правового статусу інтернет-користувача є можливості обмежень його дієздатності. Наведена статистика впливає на оцінку обсягу часткової та неповної цивільної дієздатності, визначеному у національному законодавстві. Необхідно звернути увагу на положення ст. 36 ЦК України (Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи), яка визначає підстави винесення рішення судом щодо зменшення обсягів дієздатності фізичної особи у певних випадках. Одним із таких випадків, визначених ч. 1 ст. 36 ЦК України, є зловживання особою азартними іграми, адже тим вона ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Сучасні соціологічні дослідження демонструють надзвичайну динаміку залучення інтернет-користувачів різних вікових категорії до участі в азартних онлайн іграх, інтернет-казино, участі у ставках на тоталізаторі (наприклад, Parimatch). Зокрема, дослідження канадійськими науковцями демонструють аналогічні тенденції. Починаючи з початку до середини 1990-х років, коли доступ до мережі Інтернет поширився на робочі місця та на побутову сферу, азартні гравці ознайомилися з новою цариною Інтернет-

1 How Many Children and Young People Have Internet Access at Home? UNICEF. URL: https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2020/11/How-many-children-and-young-people-have-internet-access-at-home-2020_v2.pdf

2 Там само.

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

азартних ігор. Кожна з традиційних форм азартних ігор незабаром з'явилася в електронному форматі через Інтернет, і з тих пір була легкодоступною для будь-якої людини, яка має інтернет-з'єднання та засоби електронного переказу. Практично опосередковані ігри в настільні казино, ігрові автомати, покер, бінго, лотереї, спортивні ставки, ставки на коней та ігри на майстерність тепер є доступними, з кожним роком додаються нові форми азартних ігор і нові сайти. Зокрема, у серпні 2009 року в Інтернеті працювали 2243 веб-сайти з азартними іграми, а останній показник поширеності міжнародних азартних ігор в Інтернеті коливався від 0,4% в Ісландії до 10,5% у Сполученому Королівстві³.

Отже інтернет-користувачі також можуть бути обмежені у цивільній дієздатності, що підтверджує тезу про поширення на них загального тлумачення поняття цивільної дієздатності. Також предметом нашого аналізу у наступних підрозділах дослідження буде з'ясування змісту обмежень у здійсненні користування інтернет-контентом з боку певних груп і-користувачів, що обумовлено їхнім віком, певним соціальним статусом, знаходженням на певних територіях або в місцях несвободи. При цьому, національне законодавство залишає поза мережею регулювання великий пласт відносин, пов'язаних з інтернет-користувачами, які з комерційною метою використовують можливості Інтернету, але не є зареєстрованими суб'єктами підприємницької діяльності. Комплексне вирішення питань, пов'язаних з окресленням змісту правового статусу залишається відкритим.

Для досягнення означеної мети слід враховувати, що правовому статусу інтернет-користувача властивий дуалізм. Частина його правових можливостей складають його права та обов'язки у сфері публічно-правових відносин. Вони мають більш деталізований техніко-юридичний опис, відображаються у різноманітних міжнародно-правових актах. З іншого боку, інтернет-користувач початково виступає як носій цивільних-прав та обов'язків. Основу його інтернет-активності складає ідея свободи формування власної поведінки, що є властивим саме приватно-правовому

3 American Gaming Association. State of the States: The AGA Survey of Casino Entertainment. 2008. URL: http://www.americangaming.org/assets/files/aga_2008_sos.pdf

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

регулюванню. Тобто, інтернет-користувач, в першу чергу, є учасником приватно-правових відносин. Саме в цьому ми вбачаємо і причину низького нормативно-правового регулювання через побоювання встановлення державного контролю над інтернет-середовищем.

Виникнення правовідносин завжди пов'язується з настанням певного юридичного факту. У випадку з інтернет-користувачем такий факт визначити складно. У сучасних наукових дослідженнях чіткої позиції, на жаль, не сформовано. На перший погляд видається, що сам факт звернення (підключення) до мережі Інтернет через мобільні пристрої або персональні комп'ютери може відігравати роль такого факту. Проте, з іншого боку, такий факт об'єктивної дійсності безпосередньо з виникненням прав та обов'язків не пов'язаний. Моменту виникнення саме правовідносин завжди передує, на нашу думку, будь-яка форма реєстрації акаунта особи в окремих інтернет-ресурсах. Саме після такої реєстрації відбувається набуття інтернет-користувачем певних прав та обов'язків. Вельми часто на це вказують передбачені згоди, які він надає під час реєстрації, з локальними правилами форумів, мереж, окремих веб-сторінок тощо.

Як висновок, ми вважаємо, що виникнення інтернет-правовідносин і набуття статусу інтернет-користувача відбувається після здійснення процедури ідентифікації такої особи. При цьому така ідентифікація здійснюється у двох площинах. Перша пов'язана з інформацією, яку надає така особа (зрозуміло, що вона може викликати певні сумніви) та у технічній площині пов'язані з автоматичною реєстрацією персонального номеру пристрою, з якого здійснюється реєстрація.

Отже, завершуючи розгляд питання цивільно-правового статусу інтернет-користувача, наголошуємо, що, по-перше, такий цивільно-правовий статус перебуває в стадії свого формування і завершеного характеру не має. По-друге, інтернет-користувач, безумовно, наділений цивільно-правовими можливостями, більшість з яких сьогодні перебувають у сфері правових інтересів особи. По-третє, на жаль, держава сьогодні не може гарантувати здійснення цивільно-правового статусу інтернет-користувача (у тому числі

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

через відсутність нормативного регулювання). По-четверте, констатуємо, що українське суспільство перебуває в межах критичного етапу, який потребує безумовного врегулювання змісту цивільно-правового статусу інтернет-користувачів задля гарантування реалізації всіх правомочностей і належного виконання обов'язків, віднесених до цивільної дієздатності таких осіб. Для цих цілей слід виходити з того, що з позиції цивільно-правової теорії правовий статус інтернет-користувача має включати в себе його права та обов'язки як учасника цивільно-правових відносин, здійснення яких гарантується з боку держави і пов'язане із задоволенням правових інтересів особи в інтернет-середовищі. Саме останній чинник здійснення цивільних прав і виконання цивільних обов'язків із використанням мереж Інтернет дозволяє говорити про виокремлення спеціального цивільно-правового статусу інтернет-користувача, специфіка змісту якого – конкретні майнові й особисті немайнові права, а також способи їх захисту, будуть досліджені нами далі.

Підсумовуючи усе викладене вище, можна зробити такі висновки.

1. В історії розвитку Інтернету доречно виділити нові етапи його розвитку: (1) етап комерціалізації, який розпочався 1989 року з підключенням до мережі першої комерційної компанії і триває до сьогодні; (2) етап соціалізації, який розпочався з 1995 року з появою інтернет-сервісу «Classmates.com» і на сьогодні набуває все більшого поширення.

2. Інтернет як правове явище доречно на сьогодні розглядати як транснаціональне позадержавне інформаційно-комунікаційне електронне середовище (простір), у межах якого відбувається взаємодія учасників і виникають відповідні суспільні відносини, в тому числі пов'язані із вчиненням дій та/або (бездіяльністю), які породжують юридичні наслідки та є підставою виникнення, зміни і припинення різних за правовою природою правовідносин.

3. Запропоновано дефініцію поняття *«відносини, пов'язані із використанням мережі Інтернет» (IT-відносини)* слід визначити як суспільні відносини, пов'язані з використанням учасниками (користувачами) глобальної мережі

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

комп'ютерних технологій і сервісної інфраструктури (серверів), об'єднаних мережею Інтернет, що дозволяє задовольнити їх різноманітні особисті та/або корпоративні інтереси.

4. Основу відносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет (ІТ-відносин), складає поняття *взаємодії*, характерне для користування інтернет-ресурсами. *Взаємодія в Інтернет-середовищі* – це звернення користувача за допомогою електронних цифрових пристроїв, їх програмного забезпечення і застосунків до відповідних електронних сервісів, розміщених у мережі Інтернет та/або інших користувачів з метою задоволення своїх особистих та/або корпоративних потреб.

5. За результатами аналізу встановлено, що відносини із використанням Інтернету набувають ознак правовідносин з моменту, коли їх учасники, взаємодіючи за допомогою електронних цифрових пристроїв з віддаленими електронними сервісами та/або іншими учасниками-користувачами мережі Інтернет, вступають у відносини, врегульовані нормами тієї чи іншої галузі приватного чи публічного права. У тих випадках, коли така взаємодія стосується майнових і немайнових благ учасників цивільного обороту, виникають відповідні ІТ-відносини, які набувають ознак цивільних правовідносин.

6. За результатами аналізу сучасного стану розвитку ІТ-відносин, вважаємо, що *за змістом* на сьогодні доречно виділяти такі види: (1) комерційні (пов'язані з інтернет-торгівлею); (2) відносини банкіngu та обслуговування рахунків (електронні розрахунки); (3) відносини з біржової торгівлі (та прирівняні до них – у тому числі «ігрові» біржі типу «Форекс», криптобіржі, електронні фондові біржі тощо); (4) відносини та послуги, пов'язані зі сферою охорони здоров'я (дистанційний доступ до медичних даних, онлайн-кабінетів, консультацій лікарів тощо); (5) культурно-просвітницькі (онлайн-бібліотеки та музеї, навчальні й тренінгові ресурси, е-освіта); (6) відносини зі зберігання особистих і корпоративних даних та інформації у мережі Інтернет; (7) соціально-комунікативні (комунікативно-особистісні); (8) використання особистих даних; (9) рекламні; (10) відносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності; (11) відносини, пов'язані з

ГЛАВА 1. Теоретичні аспекти цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів

використанням можливостей контролю пересування інтернет-користувача та з геолокації; (12) розважально-ігрові; (13) управлінські та організаційно-розпорядчі (в т. ч. адміністративні послуги).

7. Інтернет-користувач – це учасник ІТ-відносин (як фізична, так і юридична особа), який використовує можливості інтернет-середовища (простору) з метою задоволення своїх потреб. При цьому основною ознакою статусу інтернет-користувача є споживання ним корисних властивостей, пов'язаних із використанням мережі Інтернет та її електронних сервісів, інших можливостей.

8. Нормативно-правові акти, які стосуються прав інтернет-користувачів загалом на сьогодні вельми широко врегульовують питання користування електронними сервісами держави та впроваджують стандарти цифрової економіки й електронного врядування. Водночас, механізм захисту прав користувачів мережі Інтернет на сьогодні все ще не дозволяє ефективно здійснювати поновлення порушених прав та інтересів, адже механізми, існуючі в основі такого захисту, є тривалими в часі та складними організаційно.

9. Аналіз більшості статей Конституції України засвідчує, що конституційно-правова охорона охоплює різні форми здійснення прав і свобод людини, у тому числі ті, які здійснюються шляхом взаємодії в інтернет-середовищі. Водночас, у змісті Конституції України наразі немає положень, які би стосувались права особи на взаємодію за допомогою мережі Інтернет.

10. Підсумовуючи дослідження цивільно-правового статусу поняття «інтернет-користувач», визначення його видів та характеристику співвідношення із суміжною категорією «споживач» необхідно зазначити наступне. По-перше, поняття інтернет-користувача набуває характеристики учасника цивільно-правових відносин. Особливо яскраво повною мірою це підкреслюють результати аналізу його видів і співвідношення з категорією споживач. По-друге, інтернет-користувач, наділено широким спектром прав і обов'язків учасника цивільно-правових відносин, закріплених у національному та міжнародному законодавствах. Водночас зауважимо, що інтернет-користувач набуває специфічних

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

майнових та особистих немайнових прав і кореспондуючих їм обов'язків, що окреслюють його специфічні правові можливості, які у нього виникають при взаємодії за допомогою електронних пристроїв і мережі Інтернет як користувача. У зв'язку з цим доречно виділяти спеціальний статус такого учасника.

ГЛАВА 2
ЦИВІЛЬНІ ПРАВА
ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗДІЙСНЕННЯ

2.1. Майнові права інтернет-користувачів

2.1.1. Правова природа майнових прав інтернет-користувачів та правова природа розпорядження ними

Сучасне правове регулювання інтернет-середовища є новітнім втіленням традиційного цивільного права, виток якого сформовано римськими юристами. Зрозуміло, що нормативне регулювання середовища Інтернету з часом набуло специфічних рис. Саме середовище, яке усунуло часові й особистісні бар'єри (можливість укладання контрактів онлайн майже миттєво за допомогою кліку між контрагентами, навіть які перебувають на різних континентах і під впливом різних правових систем) в укладанні контрактів та в інших юридичних діях вплинуло на видозміну норм права. Отже, сьогодні відбувається формування нової правової концепції, її назва має універсальний характер. Йдеться про цифрові права. Цифрові права людини – це розширення і застосування універсальних прав людини до сучасних потреб суспільства у мережі Інтернет. Узагальнено цифрові права можливо розглядати як права людини в епоху Інтернету. Наприклад, право на конфіденційність в Інтернеті та свобода вираження поглядів насправді є продовженням рівних і невід'ємних прав, утілених у Загальній декларації прав людини ООН¹. На думку ООН, відключення людей від Інтернету порушує ці права й суперечить міжнародному праву.

Цифрові права людини засновано на уявленні про комунікації як рушійний механізм цивілізації і про рівні цін-

1 Universal Declaration of Human Rights : proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ності окремого індивідуума й усього суспільства. Базисні цифрові права людини включають право доступу до електронної мережі, право вільно спілкуватися і висловлювати думки в Інтернеті та право на недоторканність приватної сфери. Цифровий поділ на тих, хто має право доступу до новітніх каналів електронної комунікації, і тих, хто його не має, порушує право на отримання освіти й кваліфікації в нових технологіях інфосфери і право на доступ до загальної інформації через громадські установи та провайдерів². Цифрові права, які тісно пов'язані зі свободою вираження поглядів та конфіденційністю, – це ті права, що дозволяють людям отримувати доступ, використовувати, створювати та публікувати цифрові носії, а також отримувати доступ та використовувати комп'ютери, інші електронні пристрої та комунікаційні мережі³.

Цифрові технології трансформують способи здійснення, захисту й порушення основних прав, таких як свобода вираження поглядів і доступ до інформації, а також ведуть до виникнення і подальшого визнання нових прав. Технологічні досягнення є постійними, і кожне призводить до необхідності в розробці нової нормативної бази. Гіперзв'язок, який полегшує 5G (англ. 5th Generation), збір даних за допомогою пристроїв з Інтернету речей (англ. Internet of Things, IoT), аналіз за допомогою великих масивів даних (англ. Big Data) та використання граничних обчислень (англ. Edge Computing) для обробки, серед іншого, породжує необхідність регулювати цей обмін інформацією, гарантуючи дотримання та захист прав людини і громадянина.

Через те що ми все частіше проводимо своє життя в Інтернеті – онлайн-покупки, спілкування та обмін інформацією – це наші цифрові права, зокрема права на приватність і свободу висловлювань, які стають дедалі більш важливими. Потрібно також зрозуміти, як наші дані використовуються компаніями, урядами й інтернет-гігантами такими як Facebook і Google. Розкриття програм нагляду й цифрового злому спричинило політичні та дипломатичні

2 Tactical Reality Dictionary: Cultural Intelligence and Social Control. Vienna: Selene, and New York: Autonomedia, 2002. 131 p.

3 Digital rights, essential in the Internet age. URL: <https://www.iberdrola.com/innovation/what-are-digital-rights>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

суперечки. Викривач Агенції національної безпеки (англ. National Security Agency, NSA) Едвард Сноуден закликав прийняти нові міжнародні закони щодо захисту конфіденційності даних, аргументуючи це тим, що тепер, коли ми знаємо про масовий нагляд за даними, настав час «утвердити наші традиційні та цифрові права, щоб ми могли їх захистити»¹.

Необхідно зазначити, якщо йдеться про нормативно-правове регулювання поняття «цифрове право», то на сьогодні це поняття ще не є закріпленим, хоч і за статистикою на території України знаходиться безліч інтернет-користувачів, які фактично є носіями цифрових прав. Отже, коли йдеться про цифрові права, то в першу чергу їх необхідно тлумачити, як права цивільно-правового характеру, властиві фізичним особам або компаніям, котрі реалізують свої правові можливості в інформаційному просторі. При цьому, розглядаючи поняття цифрових прав у суб'єктивному значенні (тобто, що випливає із загальної теорії права, як міри можливої поведінки особи, яку визначено нормами об'єктивного права), ми говоримо як про вже усталені у цивільному праві права й свободи особи, які лише здійснюються у мережі Інтернет або видозмінюються у зв'язку з реалізацією та захистом у цифровому середовищі, так і новітні цифрові права, виникнення яких пов'язується саме із сучасними електронними комунікаціями. Серед останніх Ю. С. Разметаєва слушно наводить приклади права бути забутих, нових вимірів права на приватність та свободи вираження думки і слова². Проте цим сучасні цифрові права не обмежуються: до них слід віднести право не лише на приватність, але й на анонімність у мережі, право на створення власної інтернет-персони (з використанням аватарки, нікнейма, власного візуального стилю тощо), права на захист честі та гідності у мережі Інтернет (у світлі чого останнім часом стають популярними сервіси «очищення» репутації певної особи в мережі шляхом видалення даних, які шко-

1 Hutt R. What are your digital rights? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/what-are-your-digital-rights-explainer/>

2 Разметаєва Ю. С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 18.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

дять її репутації, у тому числі діловій³), соціально-мережеві права, пов'язані з можливостями бути учасником певних форумів, груп, відновленням доступу у зв'язку з баном, накладеним адміністрацією ресурсу тощо, а також широкий перелік прав майнового характеру, пов'язаних не лише із обігом власне цифрової валюти й віртуальних активів, але й загальним переміщенням світової економіки та рахунків громадян у цифрову площину. Цікавою з цього приводу є позиція О. Вінник, яка справедливо зазначила, що у міру проникнення цифровізації в усі складники господарських відносин і, відповідно, з набуттям останніми обов'язкової характеристики – наявності цифрового контенту – у праві цифрової економіки в зазначених розуміннях відпаде потреба, оскільки вся економіка набуде цієї властивості в поєднанні з традиційними складниками (учасниками – фізичними та юридичними особами, майном у речовій формі тощо)⁴. Це простежується на прикладі всіх класичних видів майнових прав: від речових і зобов'язальних до корпоративних і прав інтелектуальної власності, що буде детальніше досліджено нами далі.

Отже, основу цифрових прав складають відомі цивільному праву майнові та особисті немайнові права. Предметом цієї частини монографічного дослідження є саме майнові права інтернет-користувачів, їх види, зміст і особливості здійснення. Перш за все, пропонуємо визначитись із поняттям майнових прав та особливостями реалізації таких прав у інтернет-користувачів. Як відомо, майнові права в цивільному праві пов'язуються з певними правомочностями особи на майно, яке має певну грошову цінність (грошове вираження), які можна відділити від суб'єктів таких правовідносин, тому що немає нерозривного зв'язку із їхньою особистістю, вони є оборотоздатними та набуваються суб'єктами на підставі правочинів чи інших юридичних фактів⁵. Існує також позиція щодо взаємопов'язаності поняття майнових

3 Див., наприклад: Видалення інформації з Інтернета. Сервіс «WHO IS». URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/vydalennya-informacziyi-z-interneta/>

4 Вінник О. Право цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 161.

5 Міхно О. І. До питання про визначення майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. *Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки*. 2015. С. 44.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

прав із правомочностями, що становлять зміст права власності, згідно з якою майнові права – це суб'єктивні права учасників правовідносин, які є пов'язаними з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а також з тими матеріальними вимогами, які виникають з приводу розподілу цього майна й обміну¹.

Наведені у дефініціях ознаки майнових прав є взаємозалежними, адже випливають одна з одної. Зокрема, їх відчужуваність з точки зору правоволодільця вказує на відсутність нерозривного зв'язку між правом й особою, якій воно належить, як у випадку із особистими немайновими правами, а з точки зору інших учасників цивільних правовідносин – на оборотоздатність майнових прав і кореспондуючих їм суспільних благ. Тобто майнові права юридично й фактично є окремими об'єктами цивільного обороту, що на певному правовому титулі лише «закріплюються» за особою власника або володільця, але не ототожнюються з цією особою, можуть вільно відчужуватись, успадковуватись, продаватись тощо. Як наслідок – виникнення потреби у грошовому оцінюванні майнових прав, закріплення універсального й ефективного способу встановлення цінності майнових прав для їх набуття і переходу від однієї особи до іншої – як щодо нерухомого майна як конкретного об'єкта прав, так і стосовно майнових прав вимоги та ін. При цьому, аналізуючи правовідносини, що виникають з приводу обороту майнових прав, юридична наука оперує категорією відносних правовідносин, об'єктом яких виступають майнові права, оскільки можливо встановити конкретних контрагентів, правоволодільців і зобов'язаних осіб.

Усі з наведених ознак, а також сама сутність набуття і реалізації майнових прав повною мірою проявляються й у відносинах, стороною яких є інтернет-користувач. Вбачається, що специфіка таких прав у цьому випадку, перш за все, відображається у формі здійснення правочинів, пов'язаних із передачею майнових прав та їх розпорядженням. Оскільки самі майнові права не видозмінюються у зв'язку з їх набуттям чи реалізацією за допомогою мережі Інтернет, їм притаманні ті ж характерні ознаки: оборо-

1 Цивільне і сімейне право України: навч.-практ. посіб. / Харитонов Є., Калітенко О., Зубар В. [та ін.] ; за ред. Є. Харитонova, А. Дрішлюка. Х.: ТОВ «Одіссей», 2013. С. 265.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

тоздатність, грошове вираження, відсутність нерозривного зв'язку між особою і правом та ін. Широкий обсяг свободи у виборі форми вчинення правочинів і різноманітність підстав виникнення інших юридичних фактів, пов'язаних із оборотом майнових прав у всесвітній мережі, впливають із відсутності територіальних, а отже й юрисдикційних і часових меж для реалізації майнових прав, що значно розширює коло потенційних контрагентів і збільшує швидкість транзакцій. Це позначається й на правовому режимі і наслідках вчинення правочинів, пов'язаних із передачею майнових прав та їх розпорядженням. Водночас, не можна нівелювати юридичне значення електронної форми розпорядження. На наш погляд, це надає майновим правам, розпорядження якими здійснюється користувачами із використанням мережі Інтернет, додаткових ознак, а саме:

1) здійснення за допомогою електронних засобів комунікації та цифрової комерції, фіксації форми вчинення правочинів щодо таких об'єктів у електронній формі;

2) наявність спеціальних засобів фіксації волевиявлення особи на вчинення тих чи інших правочинів, пов'язаних із розпорядженням майновими правами (за допомогою електронних ключів, кваліфікованих електронних ключів, засобів ідентифікації особи, у тому числі двохфакторної ідентифікації (аутентифікації) тощо);

3) чинність електронних форм документів з розпорядження майновими правами поряд із вчиненими на матеріальних носіях.

У всіх трьох ознаках простежуються наслідки єдиного процесу цифровізації при укладенні правочинів: як щодо електронної форми їх утілення, підпису (ідентифікації), так і у світлі визнання державою відповідності електронної форми правочину формі письмовій. Це безпосередньо закріплено й на законодавчому рівні у ч. 12 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», згідно з якою електронний договір, укладений шляхом обміну електронними повідомленнями, підписаний у порядку, визначеному ст. 12 цього Закону, вважається таким, що за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі. Кожний примірник електронного документа з накладеним

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

на нього підписом, визначеним ст. 12 цього Закону, є оригіналом такого документа. Ця норма розширила розуміння «нетрадиційної» форми укладення правочину й одночасно зняла будь-які сумніви стосовно прирівняння електронної форми правочину до письмової, які існували раніше при застосуванні старої редакції ст. 207 ЦК України, у абз. 1 ч. 1 якої передбачалось лише, що правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, а у абз. 2 цієї ж частини статті (яка збережена та є чинною на сьогодні), що правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Тепер же, відповідно до чинної редакції абз. 1 ч. 1 ст. 207 ЦК України, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (*у тому числі електронних*), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-телекомунікаційної системи, що використовується сторонами. Відповідно, майнові права, посвідчені у таких електронних правочинах, визнаються на рівні з тими, що виникли, змінилися або були припинені у класичних письмових договорах. Це ж стосується і набуття майнових прав інтернет-користувачами, що вже виступатимуть як покупці товарів або споживачі послуг, через мережу Інтернет шляхом прийняття публічної оферти, розміщеної на веб-сайті інтернет-магазину, маркетплейсу тощо. Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 13 Закону України «Про електронну комерцію» продавець (виконавець, постачальник), оператор платіжної системи або інша особа, яка отримала оплату за товар, роботу, послугу відповідно до умов електронного договору, повинні надати покупцеві (замовнику, споживачу) електронний документ, квитанцію, товарний чи касовий чек, квиток, талон або інший документ, що підтверджує факт отримання коштів, із зазначенням дати здійснення розрахунку.

Ці норми й утілені в них підходи загалом забезпечили адекватне правове регулювання щодо сучасних реалій цифрової торгівлі. Сьогодні, придбаваючи товари в Інтернеті

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

або купуючи квиток у кіно, користувач мережі (покупець, споживач) упевнений, що його права належним чином підтверджено й задокументовано: від отриманої від магазину квитанції (квитка, інформації про оформлену на сайті заявку тощо) до банківських виписок, які завдяки послугам додатків онлайн-банкінгу надійно зберігаються та можуть бути миттєво отримані на перший же запит користувача. Тому можливо впевнено говорити, що легалізація цієї сфери електронної комерції призвела до її більшої зручності та прозорості.

Отже, за своєю правовою природою майнові права, що набуваються, реалізуються та відчужуються інтернет-користувачами, характеризуються тими ж основними ознаками, що є притаманними майновим правам як таким у цивільному праві. Вони є оборотоздатними, мають грошове вираження, не є нерозривно пов'язаними із особою правоволодільця, набуваються на підставі правочинів та інших юридичних фактів, а також надають особі власника той ж обсяг і перелік правомочностей із володіння, користування та розпорядження майновими правами. При цьому розширення підстав, способів і форм набуття і здійснення майнових прав за допомогою мережі Інтернет як з фактичної, так і з юридичної точок зору, є динамічною дією, що постійно перебуває у процесі ускладнення та урізноманітнення. Це насамперед стосується вироблення численних нових форм укладення електронних правочинів, їх фіксації у вигляді електронних документів, ідентифікації особи контрагента, способів підтвердження належності їй певних майнових прав, гарантування належного набуття, відчуження і здійснення прав. А отже ключові особливості реалізації майнових прав інтернет-користувачами слід пов'язувати із наслідками вчинення відповідних правочинів у конкретному, специфічному й новітньому для людського суспільства середовищі – інтернет-мережі, що відображається на всіх етапах – від пошуку контрагента, вчинення правочину та фіксації його змісту в електронній формі, до здійснення майнових прав за допомогою веб-сервісів, їх захисту юридичним і неюридичним способами з особливими вимогами стосовно доказування та ін. Вбачається, що фор-

мально-юридичне зрівняння майнових прав і пов'язаних із ними правочинів, що виникають і вчиняються за допомогою мережі Інтернет, із тими, що вже звично реалізуються особами у «фізичному світі», є важливою гарантією не лише належного здійснення і захисту таких прав, але й еволюційного розвитку науки і практики цивільного права, майнових правовідносин у сучасному суспільстві як таких.

2.1.2. Види та особливості здійснення майнових прав інтернет-користувачів

Досі майнові права інтернет-користувачів не були предметом спеціальних наукових досліджень, а лише фрагментарно вивчалися у різних працях. У теорії цивільного права до майнових прав за їх правовою природою прийнято включати такі види прав: 1) речові; 2) зобов'язальні; 3) корпоративні; 4) виключні права (права на об'єкти інтелектуальної власності). Виокремлення означених категорій зумовлено характером правовідносин, у межах яких вони виникають і реалізуються, що обумовлює виокремлення різновидів цих майнових прав та особливості їх здійснення. Зокрема, речові майнові права є класично пов'язаними із встановленням правового зв'язку між правоволодільцем і реччю, охоплюючи, перш за все, право власності й обмежені речові права: право володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій, тобто права на «чужі» речі. Як зауважив Г.Г. Харченко, можливо говорити й про речові права, тісно пов'язані зі сферою зобов'язального права, а саме: право застави і право притримання, якому притаманна забезпечувальна функція в зобов'язаннях, а також ті речові права, які цієї ознаки не мають, проте виникають і реалізуються, як правило, в зобов'язальних правовідносинах, паралельно існуючи й в абсолютних правовідносинах щодо всіх третіх осіб. Маються на увазі такі речові права як право найму, довірче управління майном тощо¹. Зобов'язальні майнові права, на відміну від абсолютних за своєю природою речових прав, вбудова-

1 Харченко Г. Поділ речових прав у доктрині цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 77.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

но у модель відносних правовідносин, в яких є конкретно визначені особи – кредитор і боржник. При цьому об'єктом зобов'язальних правовідносин є не річ, а дія зобов'язаної особи, при цьому, як підкреслюється у науковій літературі, в зобов'язанні об'єкт може бути не чітко визначений (наприклад, визначений генерично, альтернативно тощо)², тоді як речові майнові права стосуються конкретно визначеного об'єкта. Усе більшого значення, особливо в умовах розвитку інтернет-комунікацій, набувають питання здійснення та захисту корпоративних і виключних прав (прав на об'єкти інтелектуальної власності), особливо на об'єкти промислової власності. Стосовно сутності корпоративних речових прав у юридичній доктрині досі тривають дискусії, проте, на нашу думку, складно заперечити їх особливу правову природу, адже речове право на частку в загальній власності виникає саме в межах того чи іншого корпоративного утворення, а тому ці права не є відносними чи абсолютними у загальному розумінні.

Усі наведені види майнових прав, набуваючись і здійснюючись в режимі реального життя у вигляді правочинів та інших юридичних фактів, отримали цивільно-правове регулювання, яке традиційно досліджується у працях з цивільного права. Натомість, з урахуванням процесу цифровізації, а також беручи до уваги необхідність подолання нових викликів, пов'язаних із поширенням пандемії, спричиненої вірусом COVID-19 і його нових штамів, навіть колись традиційні механізми набуття і здійснення майнових прав усе частіше отримують свою реалізацію за допомогою електронних, дистанційних засобів з використанням мережі Інтернет.

У контексті речових прав такі зміни торкнулись можливості власників нерухомого майна мати доступ до додаткових способів здійснювати блокування в Єдиних державних реєстрах нерухомого майна, вчиняти будь-які правочини з відчуження нерухомості, а всі зміни в реєстрі одразу ж відстежуються з допомогою інформування власника через смс-повідомлення. Також цифровізація вже давно торкнулась

2 Голубева Н. Ю. Співвідношення зобов'язальних та речових правовідносин. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 19. С. 16.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

самої доступності відповідних реєстрів, роботи з удосконалення можливостей користування якими постійно ведуться у розвинених демократичних державах. Більше того, ідеї електронного урядування (*e-government*) втілюються і в зміні усталених підходів до обороту державного й комунального майна. Так, завдяки впровадженню на державному рівні системи «Прозорро.Продажі», яка надає повний доступ до інформації щодо процесу продажу активів, стало можливим відслідковувати процес продажу окремих об'єктів державної і комунальної власності, а всю інформацію про завершені аукціони або про активи, які пропонуються до продажу всі бажаючі можуть переглянути на майданчику ТБ «Українська енергетична біржа»¹.

Специфіка виникнення зобов'язальних речових прав за допомогою мережі Інтернет на сьогодні переважно пов'язана із формою відповідних правочинів і широким поширенням сутнісно нових електронних договорів. При цьому вже традиційні договірні конструкції, використовувані у господарській діяльності, також повсюдно вчиняються в електронній формі, якій надано такої ж юридичної сили й доказових гарантій, як і паперовій. Зазначені новітні електронні договори охоплюють надання віддалених послуг інтернет-банкінгу, підтримки роботи онлайн-кабінетів компаній різної спрямованості й виду діяльності, забезпечення цілодобового функціонування інтернет-магазинів, торгівлі активами в мережі Інтернет тощо.

Цифровізація корпоративних прав як майнових прав пов'язана передусім із тим, що для споживачів вводяться нові процедури пов'язані із фіксуванням та реєстрацією корпоративних прав. Як правильно вказує суддя Верховного Суду О.Р. Кібенко, діджиталізація корпоративного права торкнулася передусім змін у процедурах, які унормовуються відповідним законодавством і пов'язані з відходом від процедур, заснованих на паперових носіях, під час яких фізична присутність заявника перед посадовою особою реєстраційного органу є обов'язковою, до прямих он-лайн процедур, заснованих на електронних формах та які не зобов'язують

1 «Прозора» нерухомість. Що пропонує держава? URL: https://biz.ligazakon.net/news/190830_prozora-nerukhomst-shcho-proponu-derzhava

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

до безпосередньої присутності заявника у компетентному органі (*end-to-end direction line procedure*). «При цьому, робиться акцент на трьох базових елементах: он-лайн процедури (*on-line*) – процедури, яка може здійснюватися через веб-мережу і є доступною для кінцевих споживачів послуг; прямий он-лайн процедури (*direct*) – процедури, яка може бути проведена напряду самостійно кінцевим споживачем, тобто без втручання посередника чи компетентного органу; безперервній он-лайн процедури (*end-to-end*) – процедури, всі етапи чи дії якої відбуваються виключно он-лайн, жодний елемент не передбачає необхідності використання паперового носія чи фізичної присутності»².

Результати аналізу законодавства засвідчують, що на сьогодні у цьому сегменті майнових прав цифровізація стосується переважно реєстраційних і повідомних процедур. Зокрема, серед актів, які стосуються здійснення прав власників корпоративних прав через мережу Інтернет слід назвати: Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 року³; Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 30 вересня 2015 року⁴; Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 року⁵; Закон України «Про адміністративні послуги» від 11 червня 2017 року⁶; Закон України «Про захист персональних даних» від 01 січня 2017 року⁷; Закон України «Про доступ до публічної інфор-

2 Кібенко О. Діджиталізація як нова ера розвитку корпоративного права. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/145948-didzhitalizatsiya-yak-nova-era-rozvitku-korporativnogo-prava>.

3 Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

4 Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

5 Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

6 Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

7 Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

мації» від 01 травня 2015 року¹; Закон України «Про інформацію» від 01 січня 2017 року²; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 19 квітня 2014 року³; Концепцію розвитку електронного урядування в Україні, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року № 649-р⁴, Про затвердження Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 10 червня 2016 року⁵ та інші.

Положення наведених актів свідчать, що українське законодавство в частині здійснення корпоративних прав передбачає широке застосування електронних цифрових технологій. Передусім це стосується комунікацій всередині господарських товариств. Зокрема, учасники (акціонери) можуть використовувати електронну пошту для надсилання листів від (до) товариства до (від) учасників (акціонерів); також передбачено можливість проведення зборів учасників (акціонерів) у форматі відеоконференції у віддаленому режимі; інформування акціонерів та учасників також може здійснюватися шляхом її розміщення на сайті товариства (компанії) тощо.

У зв'язку з цим вважаємо, що власникам (володільцям) корпоративних прав наразі створено низку механізмів реалізації своїх майнових прав через мережу Інтернет.

- 1 Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
- 2 Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
- 3 Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>
- 4 Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>
- 5 Про затвердження Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань: наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2016 р. № 1657/5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16#Text>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

І у випадку, якщо статутними документами не передбачено інше, власники корпоративних прав мають такі права: 1) право на інформування власників корпоративних прав про управлінські рішення, збори, їх зміст (порядок денний) за допомогою мережі Інтернет; 2) право на впровадження механізмів проведення зборів у віддаленому режимі й голосування (прийняття рішень) онлайн; 3) право на інформування власників корпоративних прав про результати діяльності компанії та її фінансові результати за звітний період шляхом розміщення інформації на інтернет-сайті компанії або ж за допомогою адресної розсилки електронних листів власникам корпоративних прав.

Дослідження особливостей впливу мережі Інтернет на поширення об'єктів прав інтелектуальної власності, а отже й можливості здійснення і захисту виключних прав, за своїм обсягом і перспективами наукового вивчення заслуговує на висвітлення у межах окремої наукової праці, тому що, як слушно зазначають зарубіжні дослідники, поширення цифрових технологій видозмінює класичні моделі виробництва, використання і розповсюдження авторських творів⁶, що надзвичайно впливає на сам характер їх створення і захисту. Натомість у межах нашої роботи звернемо увагу на кілька важливих позицій. По-перше, майнові права авторів та інших осіб, що володіють правами інтелектуальної власності (у тому числі інтернет-користувачів), у всесвітній мережі, без перебільшення становлять один зі стовпів функціонування Інтернету як такого. У зв'язку з цим у розвинених державах розробляються та вдосконалюються механізми захисту майнових прав інтелектуальної власності з огляду на специфіку їх поширення у інформаційну епоху. Яскравим прикладом цих процесів слід вважати Закон Сполучених Штатів Америки про авторське право у цифрову епоху (Digital Millennium Copyright Act, більш відомий за своєю аббревіатурою – DMCA)⁷, що складається з двох частин: перша, «захист від обходу», встановлює відповідальність за обхід шифрування, а друга, «відстеження та повідомлення»,

6 Oosting B. Building and enforcing intellectual property value: An international guide for the boardroom 2003. London: Glob white page, 2002. P. 239–242.

7 Digital Millennium Copyright Act. URL: <https://www.aclu.org/other/text-digital-millennium-copyright-act-dmca>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

дозволяє оперативно видаляти з мережі контент, який порушує авторське право, без необхідності витратити час і гроші на суди з порушником.

По-друге, значна кількість даних, що належать або можуть бути віднесені в певних юрисдикціях до об'єктів прав інтелектуальної власності, безпосередньо розміщуються інтернет-користувачами на загальнодоступних вебмай-данчиках, які далеко не завжди гарантують збереження і належне подальше використання таких об'єктів. Попри запровадження на деяких вебресурсах механізмів захисту такої інтелектуальної власності від незаконного використання більшість об'єктів залишаються абсолютно незахищеними, потребуючи подальшого вдосконалення нормативного регулювання і вивчення проблематики. Адже в більшості випадків, порушення потребує швидких і ефективних дій щодо захисту, які в умовах українського законодавства й судових процедур не завжди вдається реалізувати. Таке спостерігаємо, наприклад, у справі щодо захисту прав на торговельну марку «Холі Ленд» (анг. – «Holy Land») за свідоцтвом України на знак для товарів і послуг № 184388¹, у якій фізична особа-підприємець протиправно без дозволу власника використовував в інтернет-мережі при реалізації товарів логотип, схожий із зареєстрованою торговельною маркою до ступеня змішування.

По-третє, можливо говорити про виключні права на низку логотипів та інших зображень, які не є торговельними марками у розумінні закону, адже не пройшли реєстрації, але які використовуються в соцмережах і з ними пов'язується певний грошовий оборот акаунта чи певного сервісу послуг, тобто створюється певний публічний образ особи, компанії та продукту, незаконне використання і недобросовісні дії стосовного якого порушують майнові права правоволодільців. Отже, у контексті виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності, використання можливостей мережі Інтернет поруч із безумовними благами породжує чимало викликів для правової держави й сучасного суспільства, вимагаючи адекватних засобів попередження порушення і захисту майнових прав.

1 Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 10 грудня 2019 року у справі № 925/329/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86305123>

Отже, майнові права інтернет-користувачів також реалізуються у традиційних для цивільного права площинах речових, зобов'язальних, корпоративних і виключних прав. Всесвітня мережа створює додаткові можливості для реалізації та захисту цих прав, що у випадку речових прав досягається шляхом забезпечення доступу як приватних осіб до інформації про власні об'єкти права власності, так і громадськості стосовно державного й комунального майна. Реалізація зобов'язальних речових прав залишається тісно пов'язаною із відповідним зобов'язальним правовідношенням, проте форми останніх, використовувані новітні договірні конструкції, надавані на їх основі послуги і створені цілком нові «речі» й права на них (що було розглянуто на прикладі криптографічних токенів), свідчить про стрімкий розвиток цієї категорії речових прав, способів їх набуття і здійснення. Потенціал використання інтернет-мережі та її конкретні можливості призвели до виникнення нових корпоративних прав, тісно пов'язаних із правами й інтересами вкладників і акціонерів у частині поінформованості та збереження власних вкладів, загального благополуччя і векторів розвитку компанії.

2.1.3. Цифровий актив як новітній об'єкт майнових цивільних прав

Специфічним об'єктом, який має суто електронну форму (хоча й може зберігатись за допомогою компактних пристроїв – криптографічних токенів), але має свою вартість, а отже й грошове вираження та всі інші атрибути об'єкта майнового права, є криптовалюта, яка використовується як одиниця виміру певних електронних цифрових активів, а по суті є цифровою валютою, побудованою на використуванні у фінансовому секторі та кібербезпеці технології блокчейн. При цьому вважаємо, що електронний цифровий актив слід розглядати як родове поняття, найбільш яскравим представником якого й виступає на сьогодні криптовалюта, через те що до цифрових активів належать далеко не тільки криптовалюти. Зокрема, у науково-правовому висно-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

вку, підготовленому в Національній академії правових наук України, до цифрових активів включено, зокрема: 1) криптовалюти та токени; 2) фотографії, зображення, відео або документи, що виражені в цифровій формі; 3) пакети даних; 4) цифрові моделі; 5) цифрові товари (наприклад, засоби цифрового збереження інформації); 6) доменні імена та засоби мережевої інфраструктури, до прикладу IP-адреси; 7) облікові записи користувачів тощо¹. Як бачимо, навіть за такого підходу, що не є та не може вважатись виключним, обсяг цінностей, що зберігаються або поширюються в електронній формі та можуть вважатись цифровими активами, є значно ширшим за вже надпопулярні криптовалюти. Утім, поки що саме останні найбільшою мірою впливають на економічне й політичне життя суспільства: від перенесення частини суспільного багатства у цифрову форму й, таким чином, уникнення оподаткування (в експертних висновках з цього приводу прямо вказується на відсутність необхідності податкового декларування криптовалюти у річній податковій декларації про майновий стан і доходи²), до створення цілих ферм з майнінгу криптовалюти, що спричинило новітню кризу відеокарт на ринку комплектуючої електроніки, призвівши до напруження між геймерами та майнерами, обом з яких потрібні якісні потужні відеокарти, проте для сутнісно різних цілей³. Розглянемо детальніше правову природу цифрового активу, його специфіку як об'єкта майнових цивільних прав і проаналізуємо сучасні спроби вітчизняного правового регулювання віртуальних активів і їх ринку в Україні.

Кудь А. А., досліджуючи поняття цифрового активу, оперує 4-ма вимірами (складниками) цієї категорії: 1) економічний складник, котрий представлено у фінансовій сфері

- 1 Кучерявенко М. П., Білінський Д. О., Смичок Є. М. Науково-правовий висновок «Цифрові активи як об'єкт правового регулювання». 2019. С. 7–8. URL: <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/simcord-site/pdf/naukovo-pravoviy-visnovok-cifrov-aktivi-yak-obkt-pravovogo-regulyuvannya.pdf>
- 2 Бережна Т. Все, що варто знати про оподаткування та декларування криптовалюти для фізичних осіб. URL: <https://vkr.ua/publication/vse-shcho-var-to-znati-propodatkovannya-ta-deklaruvannya-kriptovalyuti-dlya-fizichnikh-osib>
- 3 Відеокарти дорожчають разом із біткоїнами: до чого готуватися майнерам і геймерам. URL: <https://focus.ua/uk/digital/489254-videokarty-dorozhayut-vmeste-s-bitkoinom-kchemu-gotovitsya-mayneram-i-geymeram>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

наявністю унікального ідентифікатора як єдиної, тотожної та дійсної лише в одному адресному просторі форми представлення цифрового активу, що свідчить про наявність унікального імені; 2) правовий складник, на основі аналізу якого автор стверджує, що цифровий актив не є правом на цінність у його базисному тлумаченні, проте він має властивості похідного від права на цінність; 3) інформаційний складник, що представлено в ІТ-сфері інформаційним ресурсом, який обертається в розподіленому реєстрі; 4) ціннісний складник, що представлено у сфері матеріальних і нематеріальних благ компонентою «цінність»⁴.

Трансформуючи наведені складові частини поняття цифрового активу у площину категорій цивільного права та вчення про майнові права, можливо помітити їх сутнісну відповідність. Так, цифровий актив є оборотоздатним і відчужуваним об'єктом, що має економічну цінність як матеріальне благо, а отже не прив'язаний до особистості конкретного тимчасового власника. Відмінною й характерною для цифрового активу є форма його відтворення та збереження, що відображається в інформаційному складнику та полягає у розміщенні такого активу виключно в електронній формі – в мережі Інтернет або на фізичних криптографічних токенах, побудованих за технологією блокчейн. Зазначені властивості цифрових активів дозволяють розглядати їх як нематеріальні активи з точки зору підходів, закріплених у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи, розробленого Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB)⁵. Згідно з положеннями цього Стандарту, нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований. Крім цього, серед можливих нематеріальних активів у параграфі 9 Стандарту до нематеріальних ресурсів віднесено технічні чи наукові знання, розробка та запровадження нових технологій і систем, ліцензії, інтелектуальну власність, ринкові дослідження та торгові марки

4 Кудь А. А. Обоснование понятия «цифровой актив»: экономико-правовой аспект. *Archives of International Journal of Education and Science*. 2019. URL: <https://www.bitbon.space/ru/what-is-a-digital-asset>

5 Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

(включаючи марки товару та назви видань). Поширеними прикладами останніх є комп'ютерне програмне забезпечення, патенти, авторські права, кінофільми, переліки клієнтів, права на іпотечне обслуговування, ліцензії на риболовлю, квоти на імпорт, франшизи, взаємовідносини з клієнтами чи постачальниками, лояльність клієнтів, частка ринку та маркетингові права. Обов'язковими (параграф 10 Стандарту) є такі характеристики зазначених активів як можливість ідентифікації, контроль над ресурсом та існування майбутніх економічних вигід. Сказане додатково свідчить на користь правової природи нематеріального активу цифрових цінностей.

Лаптев В. А. до особливостей цифрових активів як об'єктів цивільних прав відносить: 1) здійснення угод з цифровими активами забезпечується телекомунікаційною мережею Інтернет та електричною енергією. Розподілений реєстр даних (їх копія на всіх комп'ютерах) забезпечує прозорість здійснених транзакцій та захищає від підробки; 2) юридична доля цифрового активу визначається її правоволодільцем без використання посередників, потрібна лише воля такого правоволодільця, оскільки єдиним посередником, а точніше, технічним інструментом, виступають провайдери, що забезпечують доступ до Інтернету; 3) конфіденційність угод з цифровими активами для сторонніх осіб розкривається тільки особам, що беруть участь у відповідному ринку; 4) технологія розподіленого реєстру дозволяє розглядати «розумні договори» у якості самостійного об'єкта права, проводячи аналогію з придбанням підприємства боржника як цілісного майнового комплексу. При цьому автор наголошує на тому, що у процесі використання технології розподілених реєстрів право відіграє умовну роль, оскільки реальних дієвих механізмів публічного юридичного контролю і примусу для здійснення юридично значущих дій досі не існує, а наявні законопроекти спрямовані лише на спроби ідентифікації учасників цього ринку¹.

Очевидно, що питання набуття і захисту майнових прав на електронний цифровий актив як об'єкт речового права

1 Лаптев В. А. Цифровые активы как объекты гражданских прав. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2018. № 2 (42). С. 201–203.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

перебувають на вістрі наукової і практичної думки. Проте з огляду на інформаційно-технологічну природу такого майна, вважаємо, що подальше нормативне регулювання обороту цифрових активів, контролю за їх переходом (набуттям у власність) від однієї особи до іншої, може піти двома шляхами: 1) регулятивно-обмежувальним, що потребуватиме розроблення нових і відповідних природі цифрових активів технологічних рішень для виявлення учасників ринку криптовалют і контролю за їх транзакціями, що вбачається як малоїмовірним, так і контрпродуктивним; 2) дозвоільно-рамковим, що передбачатиме встановлення лише загальних правил на цьому ринку, в першу чергу пов'язаних із виводом цифрових активів в існуючу площину світової фінансової системи, а також способи використання таких активів як валюти у речових транзакціях, при взаємодії з органами державної влади, державними підприємствами тощо.

Результати аналізу положень Закону України «Про віртуальні активи» (законопроект № 3637), ухваленого Верховною Радою України 8 вересня 2021 року², який 7 жовтня 2021 року було повернуто до парламенту з пропозиціями Президента України і, на сьогодні, щодо яких 1 листопада 2021 року надано висновок з їх підтримкою, радше вказують на прагнення українського законодавця піти другим з окреслених сценаріїв. Зокрема, згідно з преамбулою цього Закону, він регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з обігом віртуальних активів в Україні, визначає права й обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обігу віртуальних активів. Насамперед пропонується визначення віртуального активу як нематеріального блага, що є об'єктом цивільних прав, має вартість і виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. При цьому згідно з ч. 4 ст. 7 Закону віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути пред-

2 Пропозиції Президента до Закону «Про віртуальні активи» (проект Закону України від 11.06.2020 р. № 3637). *Верховна Рада України. Законотворчість*. URL: http://w1.l1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

метом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Тобто віртуальні активи можна обмінювати лише на інші віртуальні активи або гривню, за винятком передбачених Національним банком України випадків, де також можливий обмін на валютні цінності, іноземну валюту, інші валютні цінності.

Хоча далі Закон і оперує категоріями забезпеченого віртуального активу, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав, і незабезпеченого, який не посвідчує майнових або немайнових прав, прагнучи до встановлення юридичної фікції – прив'язки до реальних, матеріальних цінностей, цей підхід загалом відображає вказану вище природу правового регулювання цифрових активів на рівні аналізованого законодавчого акту. Остання виражається в прагненні лише окреслити загальні межі функціонування ринку цифрових активів, закріпити повноваження ключових регуляторних органів (Міністерство цифрової трансформації України, Національний банк України та Національна комісія з цінних паперів та фондових ринків) та базових правил набуття і відчуження прав на цифрові активи, а не встановити «драконівські» заборони й обмеження, вивести всі цифрові активи у вже усталене та зрозуміле податкове, митне правове поле тощо. Заслугує на підтримку і наведене формулювання віртуального активу як достатньо широке та динамічне, що може охоплювати й нові цифрові цінності, за умов відповідності ознакам вартості та вираженості сукупністю даних у електронній формі: у Законі в контексті цього визначення немає згадки і про технологію розподіленого реєстру (блокчейн), оскільки не кожен цифровий актив може створюватись, зберігатись і відчужуватись у межах останнього. На користь виваженого підходу свідчить і встановлення у Законі сфери його застосування щодо правовідносин, які виникають: 1) у разі постачання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, якщо суб'єкти таких правовідносин мають зареєстроване місцезнаходження або постійне представництво на території України; 2) у зв'язку з вчиненням правочину, предметом якого є віртуальний актив, якщо сторони визначили право України як таке, що підлягає застосуванню до правочину в цілому або до окремої його частини; 3) у зв'язку

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

зі вчиненням правочину, предметом якого є віртуальний актив, якщо обидві сторони правочину є резидентами України; 4) у зв'язку з вчиненням правочину, предметом якого є віртуальний актив, якщо особа, яка здійснює операції з віртуальними активами у своїх інтересах (набувач віртуального активу), є резидентом України (ч. 1 ст. 2 Закону).

Потребує згадки й такий популярний і новий вид цифрового активу як NFT (англ. «non-fungible token», невзаємозамінний токен), що визначається спеціалістами як одиниця даних, яка функціонує на базі блокчейну та становить собою титули власності на різних цифрових об'єктах: тексти, зображення, аудіозаписи, цифрові вироби мистецтва, ігрові предмети або персонажі, доменні імена тощо¹. Ключовою відмінністю від цифрової валюти будь-якого виду NFT-токенів є те, що вони не є взаємозамінними (на відміну від того ж біткоїну, де один біткоїн дорівнює іншому подібно до грошей, акцій тощо) і виступають цифровими об'єктами з унікальними ідентифікаторами, обмін яких між собою аналогічний обміну між окремими об'єктами матеріального світу, наприклад, різними картинами чи музичними альбомами. Спільною рисою є також використання технології блокчейну, що у випадку з NFT-токенами дозволяє закріпити права власності на окремий об'єкт і передати цей об'єкт як унікальну одиницю цифрової інформації у власність іншої особи.

Зараз спостерігається бум створення та поширення NFT саме у сфері віртуального, «криптографічного» мистецтва (сайт Coindesk, що спеціалізується на біткоїнах і цифрових валютах, оцінював NFT у 340 мільйонів доларів ще наприкінці 2020 року і 30% з них займають саме цифрові арт-об'єкти²) та в ігровій індустрії (сучасні концепції поширення відеоігор через віртуальні магазини й способи поширення внутрішньоігрових даних цьому лише сприяють), що, у зв'язку з особливою природою таких токенів і, здебільшого, відсутністю реальних об'єктів (творів мистецтва), що їм відповідають, викликає безліч суперечок і полярних думок серед інтернет-користувачів та митців загалом як з приводу реальної та естетичної цінності таких об'єктів, так і з приводу екологічності

1 NFT: що це таке і як працює. URL: <https://bazilik.media/nft-shcho-tse-take-i-iaк-pratsiuie/>

2 Там само.

самих процесів їх створення і поширення. З точки зору ж правового регулювання NFT-токени слід регламентувати в рамках єдиного законодавства про цифрові (віртуальні) активи, зважаючи на особливості підтвердження прав власності на них за допомогою технології блокчейн. Це, у свою чергу, відкриває нові можливості для вдосконалення законодавства у сфері захисту авторського права та суміжних прав у сфері ліцензування прав на такі цифрові активи, розширення механізмів розповсюдження таких об'єктів. Потенційним є впровадження і нових способів захисту, пов'язаних із можливостями мережі Інтернет і блокчейн-технології, серед яких широкого застосування можуть отримати вжиття заходів стосовно оперативного обмеження доступу до певного вебресурсу чи контенту, а у сфері доказування – звернення до реєстру операцій і переходу права власності щодо конкретного NFT-токена та будь-якого іншого цифрового активу.

Отже, електронний цифровий актив можливо розглядати як специфічний вид майна з усіма притаманними останньому родовими ознаками (оборотоздатністю, грошовою формою вираження, знеособленістю тощо), який характеризується збереженням та обертанням виключно в електронній формі, за допомогою розподілених реєстрів у мережі Інтернет, побудованих, перш за все, але не виключно, на основі технології блокчейн, що забезпечує конфіденційність здійснюваних з цифровим активом транзакцій. Проблематика новітнього правового регулювання обігу цифрових активів і функціонування відповідного ринку дісталась і Україні: з прийняттям Закону України «Про віртуальні активи» і його «апробацією» в реальних умовах розпочнеться нова сторінка в історії вітчизняної цифровізації.

2.1.4. Специфіка реалізації майнових прав інтернет-користувачів в умовах становлення концептів цифрової економіки та електронної комерції

Для розвитку наукового дослідження предмету монографічної роботи необхідно згадати про такий термін як цифрова економіка (англ. *digital economy*) та електронна ко-

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

мерція. Цифрова економіка – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Це поняття останнім часом доволі часто використовується в сучасному обороті й пов'язується передусім з веденням комерційної діяльності за допомогою мережі Інтернет. Розвиток електронної торгівлі сприяв трансформації світової економічної системи, що супроводжується глобалізацією ринків збуту, усуненням торговельних бар'єрів, появою нових видів товарів і послуг, використанням нових видів розрахунків, зниженням трансакційних витрат, підвищенням ролі знань та інформації, людського капіталу та інше. Електронна торгівля кардинально змінює ділові процеси на підприємствах і формує нові бізнес-моделі, що сприяє підвищенню ефективності бізнесу. Зокрема, в електронне середовище проникають роздрібна й оптова торгівля, банківська діяльність, операції з акціями, закупівлі, онлайнів аукціони¹. Виникає нова якість суспільно-правових відносин – цифровізація. Загалом у науці зазначається, що розвиток торгівлі в інформаційному суспільстві – це процес, який складається з наступних етапів: появи нових багатоканальних моделей обміну інформаційними ресурсами внаслідок інформаційно-комунікаційної революції; виникнення положень інтернет-права та загальної системи технічної стандартизації, у тому числі формування єдиної мови глобальної економіки; підвищення операційної ефективності завдяки використанню розгалуженої інфраструктури інформаційних технологій переходу до мережевих бізнес-моделей².

Термін «електронна комерція» був визначений американськими науковцями Калакотою та Уїнстоном у 1997 році як такий, що має багато перспектив і охоплює комунікації, бізнес, послуги та он-лайн продажі³. Пізніше електронна комерція визначалася як будь-яка дія, що здійснюється бізнесом (підприємцем, який має комерційну мету), що вимагає здійснення фінансової операції через таку мережу, як Інтернет.

1 Крутова А. С. Методологія та організація бухгалтерського обліку в сфері електронної торгівлі. автореф. дис ... доктора економічних наук:08.00.09. Київ, 2011. С. 1.

2 Там само. – С. 19.

3 Kalakota R., Whinston. A. B. Electronic Commerce: a manager's guide. Mass: Addison Wesley, 1997. P. 3.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

При цьому Електронний обмін даними (ЕОД) (англ. Electronic Data Interchange, EDI) – це форма електронної комерції, пов'язана з обміном діловою документацією, такою як рахунки та замовлення. Наприкінці 90-х років XX ст. підприємства повільно приймають EDI через високі витрати, обмежений доступ споживачів до власних мереж і можливість автоматизувати лише частину транзакції¹. Водночас, вже тоді стало зрозумілим, що електронна комерція дає можливість усунути проміжок часу між замовленням, виставленням рахунків та оплатою за допомогою Всесвітньої мережі. З того часу операції електронної комерції можна розділити на дві категорії – від бізнесу до бізнесу (B2B) або від бізнесу для фізичних осіб-споживачів, клієнтів (B2C), які можуть передбачати електронне постачання товарів і послуг². На жаль, одночасно поширюється шахрайство, фінансові правопорушення та різні форми ухилення від сплати податків.

Сам термін «електронна комерція» широко використовується і у вітчизняній юридичній літературі, окремих нормативних актах, але чіткого визначення поняття, що позначається цим терміном, немає, а тому виникає необхідність визначення поняття «електронної комерції» за допомогою правового аналізу її суттєвих ознак. Електронна комерція – це комерційна взаємодія суб'єктів бізнесу з приводу купівлі-продажу товарів та послуг (матеріальних та інформаційних) з використанням інформаційних мереж (Інтернет, мережа стільникового зв'язку, внутрішні локальні мережі фірм)³.

А. Саммер, Дж. Дункан і В. Звасс вважають, що «електронна комерція» – це будь-яка форма бізнес-процесу, коли взаємодія між суб'єктами відбувається електронним шляхом з використанням інтернет-технологій⁴. Д. Козье, у свою чергу, зауважив, що «електронна комерція» включає в себе не лише купівлю-продаж товарів та послуг через Інтернет

1 Там само. – С. 379.

2 Swindells C., Henderson K. Legal regulation of electronic commerce. *Journal of Information, Law and Technology*. 1998. № 3. URL: https://warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1998_3/swindells

3 Шалева О. І. Електронна комерція. К.: Центр учбової літератури, 2011. С. 13.

4 Zwass V. Electronic Commerce: Structures and Issues. *International Journal of Electronic Commerce*. 1996. Vol. 1. Issue 1. P. 3–23.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

для безпосереднього отримання прибутку⁵. Підвищення популярності поняття «електронна комерція» сталося внаслідок його постійного ототожнення з терміном «електронний бізнес». Проте з часом науковці почали відокремлювати електронну комерцію від електронного бізнесу⁶. Дослідивши визначення понять «електронний бізнес» і «електронна комерція», можемо стверджувати, що у науковців немає єдиного підходу як до трактування цих понять, так і до їх співвідношення.

Крім того необхідно розуміти, що електронна комерція і електронна торгівля як поняття не є ідентичними. Електронна комерція є більш широкою сферою діяльності і включає в себе електронну торгівлю. З вищезазначеного можна підсумувати, що електронна комерція є складовою частиною електронного бізнесу, найбільш розвиненою, втіленою у життя, його сферою. А інтернет-торгівля є напрямком електронної комерції, її розумінням у найбільш вузькому значенні, який створює принципово нові можливості й орієнтований на торгівлю з використанням інформаційних технологій та мережі Інтернет. Також існує позиція, що «електронна комерція» – це специфічна частина електронного бізнесу, яка включає в себе суспільні відносини стосовно купівлі-продажу товарів, послуг та інформації через Інтернет з використанням усіх інструментів, які є доступними в мережі (інтернет-реклама, проведення платежів, замовлень та організації доставки та інше). Загалом результати аналізу наукової літератури дозволяють зробити висновок, що в багатьох випадках учені виділяли поняття електронної комерції та електронної торгівлі, не вдаючись до визначення їх відмінностей. Враховуючи норми Закону України «Про електронну комерцію»⁷ від 3 вересня 2015 року, який визначає організаційно-правову базу для діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок здійснення

5 Козье Д. Электронная коммерция. М. Издательско-торговый дом «Русская редакция», 1999. С. 2.

6 Ховрак І. В. Електронна комерція в Україні: переваги та недоліки. Економіка. Фінанси. Право. 2013. № 4. С. 16.

7 Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

електронних транзакцій з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем і визначає права й обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції, можна констатувати, що ці поняття не є тотожними. Електронна комерція є більш широким поняттям і включає електронну торгівлю, оскільки остання не охоплює весь товарний процес – грошові відносини, але лише частина, пов'язана з купівлею-продажем¹.

«Електронна комерція – це система взаємопов'язаних правовідносин у сфері вчинення правочинів шляхом обміну електронними документами, що здійснюється за допомогою використання мереж електрозв'язку, зокрема Інтернету». Виходячи з цього, А. В. Чучковська обґрунтовано доводить, що електронна комерція є комплексним, системним правовим поняттям, яке включає три групи правовідносин: правовідносини, пов'язані із вчиненням правочинів через мережі електрозв'язку у сфері господарювання; правовідносини, пов'язані із використанням електронних документів; правовідносини, пов'язані із використанням електронного підпису².

Слід зазначити, що вчинення електронних правочинів тісно пов'язане із майновими правами інтернет-користувачів, їх набуттям, здійсненням і припиненням. Не вдаючись в деталі вчинення електронних правочинів, що виходить за межі предмету нашого монографічного дослідження, зауважимо лише, що відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію», електронним правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Пункт 5 цієї ж частини ст. 3 Закону наводить і визначення електронного договору як домовленості двох або більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформленої в електронній формі. Як бачимо, характерною рисою електронного правочину й електронно-

1 Tkachenko V., Kwilinski A., Korystin O., Svyrydiuk N., Tkachenko I. Assessment of information technologies influence on financial security of economy. *Journal of Security and Sustainability*. 2019. № 8(3). P. 375–385.

2 Чучковська А. В. Правове регулювання господарських договорів, що вчиняються через мережі електрозв'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2004. 20 с.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

го договору, що відрізняє їх від правочинів і договорів як таких у розумінні ч. 1 ст. 202 та ч. 1 ст. 626 ЦК України відповідно, є виключно форма – електронна, вчинена за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем.

Як слушно зазначив О. Єфімов, електронний договір не прирівнюється до договорів, укладених у письмовій формі, а є таким. Він вважається укладеним саме у письмовій формі³. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. На рівнозначність за юридичним значенням договорів, укладених у традиційній письмовій формі й електронних договорів, вказується і в юридичній практиці⁴. На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, віднесення правочинів, вчинених за допомогою електронних засобів зв'язку, до письмових слід розуміти як подання інформації (змісту правочину) на інших носіях, аніж папір, однак із фіксацією волі (думки, намірів) сторін через логічно упорядковані знаки⁵, що дозволяє відносити правочини, вчинені в електронній формі, до укладених у традиційній письмовій, адже в обох варіантах відбувається фіксація волі сторін за допомогою одних і тих ж знаків.

У спеціальному дисертаційному дослідженні Н. Є. Блажівської щодо застосування електронних правочинів в цивільному праві⁶ авторка зробила низку важливих висновків, які стосуються електронних правочинів. Крім цього, авторкою вдосконалено поняття спам-розсилки комерційних повідомлень, до якої пропонується не вносити електронні повідомлення, які отримуються за попередньої згоди одержувача. На відміну від спаму, така розсилка електро-

3 Єфімов О. Електронний договір в е-комерції: стислий юридичний аналіз. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2681:elektronnij-dogovir-v-e-kommertsiji&catid=8&Itemid=350

4 Найман Н. Юридична сила e-contracts. URL: <http://jurblog.com.ua/2017/10/yuridichnasilae-contracts/>

5 Спасибо-Фатєєва І. Актуальні питання форми правочинів (теоретико-практичний аспект). *Підприємство, господарство і право*. 2002. № 8. С. 34.

6 Блажівська Н. Є. Електронний правочин у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 20 с.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

них повідомлень (якщо вона містить істотні умови договору і виражає намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття) може визнаватися публічною офертою. Такі висновки Н.С. Блажівської у контексті нашого дослідження дозволяють на сьогодні говорити про необхідність практичного запровадження і технічної реалізації прав власника електронної поштової скриньки забороняти здійснювати розсилку повідомлень на його електронну адресу, а також права забороняти надсилати систематичні інформаційні повідомлення (спам) у тому числі ті, які містять пропозицію щодо укладення договору. Зважаючи на природу спам-повідомлень і механізми їх поширення, такі права можливо закріпити у користувацькій угоді між користувачем і сервісом електронної пошти.

У цьому контексті слід зазначити, що цивільне право охоплює своїм предметом правового регулювання різного роду правочини, тому саме його нормами врегульовуються питання фіксації правочинів, трансакцій, вчинених із використанням мережі Інтернет, які законодавством віднесено до правочинів, що вчиняються при здійсненні електронної комерції. Така фіксація передбачає передусім ідентифікацію особи, яка вчиняє правочин з використанням різних засобів (електронних цифрових підписів, кодів доступу, смс-повідомлень, тощо). Відповідно до Ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію», електронний правочин вважається підписаним на момент використання підписантом (1) електронного підпису або електронного цифрового підпису, відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис», якщо така форма підпису використовується усіма учасниками електронного правочину; (2) електронного підпису одноразовим ідентифікатором; (3) аналога власноручного підпису (факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису), у випадку коли сторони надали згоду на таке застосування і зафіксували зразки таких підписів у окремій формі.

Окремо слід дослідити питання ідентифікації учасників цивільного обороту при здійсненні ними тих чи інших майнових прав через мережу Інтернет. На сьогодні чимало електро-

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

них сервісів пропонують різні функції та інструменти для здійснення фізичними та/або юридичними особами своїх цивільних прав і виконання обов'язків. Найбільш поширеними формами автентифікації суб'єктів є: зазначення електронних адрес, номерів мобільних пристроїв, використання електронного цифрового підпису, кодів доступу, сканування відбитків пальців в електронних пристроях, сканування сітківки ока, поширена у сфері надання банківських послуг двофакторна автентифікація, сутність якої полягає у поєднанні використання паролю та одноразового коду, що надсилається на електронну пошту або у вигляді смс-повідомлення та ін. Більше того, багато компаній на сьогодні повністю переходять на електронний документообіг, у зв'язку з чим у мережі Інтернет уже існує чимало сервісів, які пропонують відповідні послуги, наприклад, сервіси «Аскод онлайн», «документ.онлайн», «вчасно.юа» та інші. Усі вони засновані на використанні зазначених вище способів автентифікації учасників.

Серед багатьох способів ідентифікації суб'єктів слід виділяти ті, які дозволяють лише ідентифікувати особу, й ті, які дозволяють ідентифікувати її та засвідчити документи, складені такою особою. В останньому випадку йдеться про кваліфікований електронний підпис. Відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги»¹, кваліфікований електронний підпис (КЕП) – це удосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа. КЕП призначено для використання фізичними та юридичними особами-суб'єктами електронного документообігу: 1) для підтвердження особи; 2) для підтвердження цілісності даних в електронній формі. Підпис, як спосіб ідентифікації підписувача електронного документу, дозволяє однозначно визначати походження інформації (джерело інформації), що міститься у документі. Завдяки цьому КЕП є також надійним засобом розмежування відповідальності за інформаційну діяльність у суспільстві, зокрема, відповідальності за дезінформування. Для того, щоб мати можливість підписувати електронні до-

1 Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

кументи, подавати електронну звітність або електронні декларації, особа має отримати КЕП. Видача останнього, згідно із Законом, є довірчою послугою, а тому здійснюється через кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг в Акредитованих центрах сертифікації ключів (АЦСК), які внесені до довірчого списку. Серед надавачів таких послуг на сьогодні є низка банків (Приватбанк, Креді Агріколь Банк, ПУМБ, Альфа-Банк), державних установ (Генштаб Збройних Сил України, Офіс Генпрокурора України, Міністерство Внутрішніх Справ України та інші), а також низка інших компаній та державних підприємств¹. Вказаний Закон, окрім КЕП, оперує також поняттями електронного підпису й удосконаленого електронного підпису (УЕП), що відрізняються використанням рівнем захисту. Зокрема, електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис, у той час як під УЕП розуміється електронний підпис, створений за результатом криптографічного перетворення електронних даних, з якими пов'язаний цей електронний підпис, з використанням засобу вдосконаленого електронного підпису й особистого ключа, однозначно пов'язаного з підписувачем, і який дає змогу здійснити електронну ідентифікацію підписувача та виявити порушення цілісності електронних даних, з якими пов'язаний цей електронний підпис. При цьому УЕП зберігається на незахищеному носії, а КЕП – лише на захищеному.

Також важливо, що документи, підписані за допомогою КЕП, мають ту ж юридичну силу, що й вчинені з використанням фізичного підпису, печатки та інших формальних вимог. Зокрема, згідно з ч. 4 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги» кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, і має презумпцію його відповідності власноручному підпису. Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»², ори-

1 Інформація для кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/elektr_zvit/inf_akcen/centr.htm

2 Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

гіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги».

Ці положення та зроблені нами висновки підтверджуються актуальною судовою практикою. Зокрема, у рішенні Господарського суду м. Києва від 18 червня 2020 року у справі № 910/2474/20³ суд відхилив доводи відповідача-2, що заперечувала проти факту «особистого» підписання договору поруки. Суд, зважаючи на підписання договору поруки за допомогою електронного цифрового підпису, дійшов висновку, що відповідач погодилась з умовами такого договору й уклала договір поруки з банком. При цьому Суд посилається на ч. 4 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги» та ч. 2 ст. 639 ЦК України, згідно з якою – якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася. Якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі.

Отже, кваліфікований електронний підпис (КЕП) є сучасною та контрольованою з боку авторизованих сертифікаційних центрів формою засвідчення документів, що дозволяє не лише ідентифікувати особу, але й надати документам, у тому числі правочинам, юридичної сили шляхом встановлення джерела походження інформації та підтвердження цілісності даних, розміщених у електронній формі.

Водночас, вельми поширеним на практиці є використання факсимільних відтворень підписів і печаток, а також сканкопій документів, скраплених підписом і печатками компаній чи фізичних осіб-підприємців. Особливо це набуло поширення останнім часом в умовах дії карантинних обмежень, коли все більше договорів укладається дистанційно. При цьому за своєю природою такі договори не можуть бути визнані електронними договорами, оскільки вчиняються в письмовій формі з друком тексту договору на папері та

3 Рішення Господарського суду м. Києва від 18.06.2020 р. у справі № 910/2474/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90282141>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

надсиланням іншій стороні засобами електронного зв'язку сканкопії такого договору з підписом і печаткою лише однієї сторони. Інша сторона договору роздруковує такий текст і зі своєї сторони підписує та скріплює печаткою, робить сканкопію та надсилає першій стороні. У результаті маємо ситуацію, коли кожна зі сторін має сканкопію договору, в якому наявний оригінал підпису і печатки лише однієї зі сторін правочину. Слід зазначити, що дійсність такого правочину може бути оспорена в суді, особливо, коли у договорі немає будь-яких положень щодо чинності сканкопій, які містять відбитки підпису і печатки сторони, а також вказівки на засоби зв'язку, якими такі сканкопії повинні надсилатись.

Результати аналізу наявної спеціалізованої літератури й судової практики з цього приводу, а також особистий досвід автора дозволяють сформулювати такі рекомендації:

1) сторонам цивільно-правових договорів у випадку укладення електронного договору слід чітко вказувати в тексті договору, що вони вчиняють саме електронний договір;

2) у випадку відсутності такої вказівки до правочину будуть застосовуватись загальні вимоги цивільного права щодо дійсності правочинів і відсутність оригіналу підпису однієї зі сторін робить такий правочин оспорюваним;

3) практика свідчить про необхідність зазначення у договорі на цей випадок положень щодо: (а) чинності сканкопій договору до моменту обміну оригіналами; (б) зазначення даних електронних адрес (корпоративних – у випадку, коли стороною є компанія), за допомогою яких відбувається обмін такими сканкопіями; (в) вказівка на те, чи є обмін оригіналами обов'язковим (презумпція наявності оригіналу, складеного на паперових носіях).

Дотримання вказаних рекомендацій дозволить уникнути в подальшому непорозумінь і можливих судових позовів щодо недійсності правочину.

Найбільш яскраво питання укладення електронних правочинів і реалізації можливостей електронної комерції втілюється у діяльності інтернет-магазинів. За загальним правилом до останнього часу під інтернет-магазином прийнято було розуміти сайт, що торгує товарами чи послугами в Ін-

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

тернеті. *Інтернет-магазин є засобом здійснення е-комерції.* Інтернет-магазин (електронний, віртуальний, e-shop) являє собою спеціалізований вебсайт, який належить фірмі-товаровиробнику, торговій фірмі тощо та призначений для просування споживчих товарів на ринку, збільшення обсягів продажу, залучення нових покупців. Інше визначення інтернет-магазину характеризує його як реалізоване в мережі Інтернет представництво шляхом створення веб-сервера для продажу товарів і пов'язаних з ними послуг інтернет-користувачам. Кількість представлених на сервері видів товарів може коливатися від кількох одиниць до кількох тисяч (інколи десятків і сотень тисяч) найменувань.

Характерними рисами інтернет-магазинів є те, що вони можуть пропонувати значно більшу кількість товарів та послуг, ніж реальні магазини і забезпечувати інтернет-користувачів значно більшим обсягом інформації, необхідної для прийняття рішення про покупку. Також завдяки використанню інтернет-технологій можливою є персоналізація підходу до інтернет-користувачів з урахуванням попередніх відвідувань магазину та зроблених у ньому покупок і використання інтернет-магазину як ефективного способу маркетингових досліджень (анкетування, конференції покупців тощо).

У цілому товарообіг на ринку електронної комерції в Україні сьогодні становить приблизно 65 млрд грн. Витрати учасників цього ринку на рекламу – 9,5 млрд грн. Ще 2,6 млрд заробили поштові оператори на доставці товарів, придбаних в інтернет-магазинах, а 0,8 млрд грн. склав дохід посередників на онлайн-сплатах. Сьогодні 40% українських інтернет-користувачів хоча б раз здійснювали покупку в інтернет-магазині. Приблизно 45% усіх українських онлайн-покупців хоча б раз здійснювали покупку через соціальні мережі. Лідирує при цьому Facebook. Зазначене дозволяє нам виділити підвид інтернет-магазинів. Мова йде про інтернет-магазини в соціальних мережах. Вони, серед іншого, підпадають під вимоги політики діяльності таких соціальних мереж. За даними Comfy.ua, вісім із десяти інтернет-користувачів, які купують товар в магазині, перед цим шукають інформацію по ньому через пошук Google, читаючи огля-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ди, відгуки, характеристики та порівнюючи ціни. Згідно зі статистикою Google, для 85% інтернет-користувачів цілком природно використовувати кілька пристроїв для здійснення однієї покупки. Тобто купівля-продаж в інтернет-магазинах стає мультимедіальною.

До трійки найпопулярніших серед українців зарубіжних інтернет-магазинів входять Amazon, AliExpress і eBay. За минулий рік «Нова пошта» доставила своїм клієнтам близько 36 млн. посилок з інтернет-магазинів. За даними дослідницької компанії GfK Ukraine («дочки» німецької компанії ринкових досліджень GfK Group), в Україні вже понад 20 млн. постійних інтернет-користувачів, з яких 36% регулярно купують товари через Інтернет. Як показало дослідження GfK, найактивніші онлайн-покупці – жителі Києва та області. При цьому чоловіки і жінки купують онлайн практично порівну: 48% і 52% відповідно. Найчастіше купують у мережі Інтернет люди з повною вищою освітою у віці 26–35 років. 51% українських покупців вважають за краще робити покупки через додатки, спеціально встановлені на мобільних пристроях. Лідери в цьому сегменті в Україні – торгові майданчики OLX і Aliexpress.

Окремим питанням у діяльності інтернет-магазинів є доцільність створення реєстру інтернет-магазинів. У такій базі потенційний продавець може ознайомитися з характеристикою внесеного до реєстру суб'єкта господарської діяльності. Зареєстрований інтернет-магазин отримав би в базі ідентифікатор, який буде використовуватися на маркетплейсах або прайс-агрегаторах. Якщо законодавчо встановити відповідальність маркетплейсів і прайс-агрегаторів за ненадання інформації в тому обсязі, який вимагається Законом України «Про електронну комерцію», то прайс-агрегатори будуть вимагати від інтернет-магазинів надавати цей ідентифікатор, що засвідчить отримання «легального» статусу такого зареєстрованого суб'єкта електронної комерційної діяльності. На жаль, точну кількість інтернет-магазинів, які діють на території України, встановити неможливо. Вельми часто через інтернет-магазини здійснюють свою комерційну діяльність, орієнтовану на інтернет-користувачів в Україні, підприємці, які не є громадянами України, а

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

сайти таких магазинів зареєстровані за межами території нашої держави. Крім того, на практиці часто трапляються випадки, коли взагалі неможливо ідентифікувати суб'єкта – власника інтернет-магазину. У зв'язку з цим, вбачається за необхідне на законодавчому рівні розширити існуючий перелік даних (ч. 11 ст. 52¹ Закону України «Про авторське право і суміжні права»¹), які повинні були б бути наявні на інтернет-сторінці такого магазину.

До такої інформації належать: (а) усі положення, передбачені Законом України «Про захист прав споживачів» щодо пропонованих товарів, робіт та/або послуг, а також інформація та детальні контактні дані про володільця (власника) інтернет-магазину, відповідального за його роботу й достовірність інформації, розміщеної на ньому; (б) інформація та контактні дані суб'єкта, уповноваженого на розгляд претензій споживачів; (в) порядок і строки розгляду претензій та відповіді на них; (г) сканкопія документу, що підтверджує комерційний статус власника (володільця) інтернет-магазину (*у вигляді витягу (виписки) з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань*) і його статус як платника податків. Недотримання наведених вимог повинно мати наслідком застосування такого попереджувального заходу як зупинення надання хостингових послуг з підтримки діяльності інтернет-магазину.

Окремо слід зауважити, що в контексті нашого дослідження інтернет-магазин також можна розглядати як майновий актив, який в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод² охоплюється поняттям «майно». Як відомо, поняття «майно» (*possessions*) у світі ч. 1 ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції має автономне значення і тлумачення, які не залежать від нормативних чи інших класифікацій у націо-

1 Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>

2 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950. *United Nations Treaty Collection. United Nations Organization*. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20213/volume-213-I-2889-English.pdf>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

нальному праві різних країн¹. Результати аналізу практики ЄСПЛ свідчать, що поняття майно тлумачиться судом доволі широко і включає в себе низку складових частин, однією з яких є також «активи, включно з «вимогами», стосовно яких особа здатна довести, що вона мала принаймні «правомірне очікування» (*legitimate expectation*) дієвої реалізації її майнового права»². У випадку інтернет-магазину вважаємо, що останній є самостійним об'єктом цивільного обороту, як раз таким активом, який може бути оцінений у грошовому вигляді і щодо володіння яким як інструментом інтернет-торгівлі в учасників комерційного обороту виникають цивільні права та обов'язки. Це пов'язано із тим, що на сьогодні низка інтернет-магазинів, які успішно діють та є джерелом прибутку, передаються родичам у зв'язку з тими чи іншими обставинами або ж продаються. Практичне вивчення цього питання засвідчує, що дійсно інтернет-магазин як відповідний актив, який генерує прибуток для його володільців (власників), може бути відчужений, подарований або права на нього можуть бути іншим чином передані (відступлені) третім особам. Основою для переходу прав на інтернет-магазин є відомі цивільному праву договори купівлі-продажу та дарування.

Сторонами таких договорів є продавець і покупець. При цьому набувач прав на інтернет-магазин у зв'язку з тим, що він буде здійснювати систематичну, комерційну діяльність, повинен мати статус суб'єкта підприємницької діяльності, а у випадку реалізації товарів чи надання послуг, які потребують сертифікації, ліцензування чи інших дозвільних документів, мати їх в наявності на своє ім'я та у подальшому розмістити їх на сайті інтернет-магазину. Вказаний договір має містити умови про ціну та предмет. При цьому, обов'язковими додатковими істотними умовами договору купівлі-продажу інтернет-магазину мають бути: (1) зазначення домену, з якого здійснюється торгівля товарами, пропонування робіт та/або послуг; (2) умова про перехід до набувача прав та обов'язків щодо оплати послуг з хостинг-

1 Saghinadze and Others v. Georgia, no. 18768/05, § 103, ECHR (2010). HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-98885>.

2 Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, no. 17849/91, §§ 29-31, ECHR A332. HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58056>.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

гу; (3) умова про передачу паролів, ключів доступу та інших налаштувань як самого інтернет-магазину, так і пов'язаних з ним сторінок (акаунтів) у соціальних мережах (у разі їх наявності); (4) застереження про ознайомлення з правилами провадження торговельної діяльності, налаштуваннями різних сервісів і засобів бізнес-статистики; (5) застереження щодо прав інтелектуальної власності у випадку якщо товари, пропоновані роботи та/або послуги мають зареєстровані торговельні марки, свідоцтва на програмне забезпечення та/або авторські права тощо.

Здійснивши аналіз інтернет-магазинів як явища в сучасному цивільному обороті, звертаємо увагу, що попри їх значну поширеність, на практиці існує низка проблем, які досі не врегульовано на рівні законодавства. До найбільш поширених проблем слід віднести:

- приховування власників (бенефіціарів) майна (товарів), яке реалізується через певний інтернет-магазин;
- ухилення від виконання податкових зобов'язань;
- уникнення виконання обов'язків перед покупцями (щодо товару в цілому, його якості, асортименту, кількості та інше), своєчасний розгляд і реагування на претензії та вимоги споживачів³;
- реалізація через Інтернет контрабандного та контрафактного товару, який містить об'єкти інтелектуальної власності, використання яких здійснюється без дозволу.

Щодо останнього можна навести приклад блокування так званих «розумних телевізорів» (Smart TV), вироблених компанією LG. У жовтні стало відомо, що власники «розумних телевізорів» LG в Україні після оновлення прошивки, яке вийде 16 листопада, можуть зіткнутися з обмеженням або повним блокуванням функціональності Smart TV. Проблема зачіпає тільки моделі, вироблені LG для продажу в інших країнах, а не в Україні. Тобто, мова йде про так звані «сірі» телевізори, ввезені в Україну неофіційно. Натомість, в офіційному коментарі компанія закликала купувати техніку в офіційних магазинах-партнерах, а також пообіцяла «прості шляхи вирішення проблеми». Техніка LG, яка надходить

3 Див.: Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 червня 2020 року у справі № 389/2297/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90169065>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

на територію України, обкладається митними платежами та проходить обов'язкову сертифікацію, щоб відповідати вимогам технічних регламентів. Це є гарантією її адаптації та готовності до роботи в Україні, а також підтверджує наявність гарантії від заводу-виробника й обслуговування офіційними сервісними центрами. На жаль, іноді телевізори та інша техніка надходить на територію країни в обхід цих правил. Неофіційна продукція не має спеціального маркування і сертифікатів. Це означає, що якість її роботи в умовах певних комунікацій не перевірена, а набір програмного забезпечення може бути неповним або локалізованим для іншої країни¹.

Часто виникають труднощі також при розрахунках. Продемонструємо це на прикладі ситуації, яка сталася в діяльності інтернет-магазину «takeur.ua». Зазвичай при замовленні продукції найбільш часто використовуваними способами оплати є: (1) оплата готівкою через доставку кур'єром; (2) оплата банківською карткою інтернет-користувача з подальшою доставкою кур'єром; (3) оплата через поштового оператора (найчастіше це «Форпост-фінанс» у мережі «Нова пошта» або інші фінансові компанії); (4) оплата безготівковим способом через банківський рахунок інтернет-користувача на рахунок отримувача банку на основі платіжного доручення.

Зокрема, у випадку придбання товару в інтернет-магазині через внесення оплати готівкою через доставку кур'єром відбувається отримання споживачем «товарного чеку» на ім'я певної фізичної особи-підприємця (дані щодо якого не фігурують на сайті інтернет-магазину). Для ТОВ «Мейкап» є характерною вказівка, що така фізична особа-підприємець виступає не як продавець товару, а як «постачальник товару», який діє «за дорученням» передачі отриманих коштів третій особі (яку також не визначено). Отже, маємо результат, що ТОВ «Мейкап» жодного відношення до самого договору купівлі-продажу не має, а виступає лише посередником у цих відносинах. При цьому юридично будь-яких прав та обов'язків немає.

1 Блокування Smart TV: в LG розповіли, що робити зі старими телевізорами. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/28/666686>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

Подібна ж ситуація утворилася і у другому з окреслених варіантів. Щодо третього, коли товар, придбаний в інтернет-магазині, оплачується через поштового оператора, то у квитанції для покупців було зазначено отримувача «отримання коштів за дорученням ТОВ «Вейкап Трейдинг», яке також не фігурує на сайті інтернет-магазину. При безготівковому розрахунку через банківські установи постачальником також зазначають ФОП (платник єдиного податку 3 групи). Головним наслідком вищезазначених варіантів купівлі-продажу є те, що будь-які претензії неможливо пред'явити і до виробника продукції, через неможливість довести автентичність придбаного товару². Отже, йдеться про формування таких правових засад регулювання суспільних відносин у сфері інтернет-торгівлі за яких буде забезпечено запобігання шахрайства в інтернет-середовищі, порушення прав інтелектуальної власності та порушення прав на особисту безпеку інтернет-користувачів.

Щодо питання забезпечення прав інтелектуальної власності, то судова практика України вже оперує численними прикладами порушень, які сталися, та застосовуваними у цих випадках способами правового захисту. Зокрема, згідно з ч. 11 ст. 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» власники веб-сайтів зобов'язані розмішувати на власних веб-сайтах та/або в службі WHOIS («хто є хто») достовірну інформацію про себе (що мають статус суб'єкта господарювання) або контактну інформацію, у тому числі адресу електронної пошти, номер телефону, за якими з ними можливо оперативно зв'язатися (що мають статус фізичної особи, яка не є суб'єктом господарювання). Проте, на «прозорих» вебсайтах, як правило, розмішують повну інформацію про їх власників, а вебсайти, на яких розміщується «спірна інформація», як правило, взагалі не містять цієї інформації. Крім того, з метою ускладнення процедури встановлення особи порушника, для останніх реєстрація доменних імен і замовлення послуг хостингу здійснюється, як правило, за кордоном.

2 Чижов А. Неприємний дух українського інтернет-ринку косметики та парфумерії. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/business/2019-10-23/nepriyatnyiy-duh-ukrainskogo-internet-ryinka-kosmetiki-i-parfyumerii/28668>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Прикладом встановлення в досудовому порядку власника вебсайту, пред'явлення йому позову й доведення факту розміщення спірної інформації в мережі Інтернет, є рішення Брусилівського районного суду Житомирської області від 13 лютого 2019 року у справі № 275/944/18, яким визнано недостовірною та такою, що принижує честь, гідність та ділову репутацію інформацію, поширену в мережі Інтернет на вебсайті «Новости без границ»¹, і зобов'язано спростувати недостовірну інформацію у спосіб, ідентичний способу її поширення, шляхом опублікування в мережі Інтернет на сайті під заголовком «Спростування» тим же шрифтом, на тому ж місці шпальти, де міститься стаття, вступної та резолютивної частин цього судового рішення. Судом було встановлено, що власником вебсайту є реєстрант доменного імені kordon.org.ua. Також суд переконався в наявності такого вебсайту та зазначеної статті відносно позивача, переглянувши цей доказ відповідно до вимог ст. 100 ЦПК України².

Трапляються ситуації, коли «розкручений» і відомий серед споживачів вебсайт перестає адресуватись відповідним доменним іменем, і починає працювати з іншим доменним іменем та налаштованим редиректом (автоматичною переадресацією (переходом) зі «старого» вебсайту на «новий»), але з тим самим контентом (наповненням). Якщо «спірна інформація» попередньо була розміщена на ресурсі, з якого в подальшому було налаштовано редирект, важливо встановити власників обох вебсайтів – з якого налаштовано редирект і на який здійснюється перехід (переадресація).

Прикладом встановлення в судовому порядку власника вебсайту з налаштованим редиректом є ухвала Октябрського районного суду м. Полтави від 11 березня 2019 року у справі № 554/7724/18, якою було задоволено клопотання представника позивача про витребування даних про реєстранта доменного імені poltava.pl.ua у реєстратора цього доменного імені. Представник позивача зазначала, що згідно із довідкою Центру Компетенції УЦПНА власником вебсайту <https://poltava.to/>, що адресується доменним іменем poltava.to, може вважатися реєстрант доменного імені

1 Новости без границ. URL: <http://kordon.org.ua/>

2 Захист прав від Інтернет-порушень: судова практика. URL: shorturl.at/mHIK2

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

poltava.pl.ua, тому що тільки з його відома могло бути здійснене налаштування редиректу з доменного імені poltava.pl.ua на poltava.to. Проте, відомості про реєстранта доменного імені poltava.pl.ua перебувають у скритому режимі, у зв'язку з чим можуть бути витребувані у реєстратора цього доменного імені відповідно до законодавства. На її адвокатський запит надійшла відповідь, що товариство не має законний підстав для розкриття персональних даних, тому адвокат просила суд їх витребувати³.

Щодо права на безпечність, то особливо важливим є забезпечення права на особисту безпеку інтернет-користувачів, які здійснюють купівлю різноманітних товарів, у тому числі продуктів харчування, біологічних добавок, вітамінів у інтернет-мережі.

«Піонером» серед продовольчих інтернет-магазинів ще 2003 року була мережа супермаркетів «Фуршет», яка фактично пропонувала сервіс доставки продуктів. Починаючи з 2014 року інтернет-магазин «Фуршет» був виділений як окремий бізнес-напрямок, де крім кінцевих споживачів (B2C) важливою цільовою аудиторією став сектор B2B. Останній охоплює як комерційні структури, ресторани, офіси тощо, так і державні структури – загалом майже 1500 унікальних корпоративних клієнтів. Для підвищення показників залучення клієнтів сектору B2B працює спеціальна програма, яку може протестувати будь-яка бізнес-структура, середньомісячний обсяг закупівель якої перевищує 20 тисяч гривень⁴.

Водночас, необхідно звернути увагу на такі проблемні моменти здійснення інтернет-торгівлі продуктами харчування. Звичайно, неготовність українців придбавати продукти харчування в мережі пов'язана з різними чинниками. Насамперед потенційні покупці часто не впевнені в якості «віртуальних» товарів. Ще одним чинником є неможливість самостійно вибрати продукти. Також немає переконливих гарантій щодо умов і термінів зберігання товарів перед і під час доставки. Тому для продуктового ритейлу вкрай важ-

3 Там само.

4 Нагорський В. Їжа по інтернету: як українські продуктові мережі розвивають онлайн-продажі. URL: <https://rau.ua/uk/novyni/produktovye-seti-onlajn-prodazhi/>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ливо залишити позитивне враження від першої покупки і заохотити інтернет-користувача стати постійним клієнтом¹.

Отже, підсумовуючи, ми можемо перерахувати найбільш типові проблемні ситуації, які виникають у сфері інтернет-торгівлі. Такими є:

- подання неповної інформації щодо товару, послуги або взагалі неподання такої інформації;

- відсутність інформації щодо виробника товару, наявності його сертифікації, забезпеченість гарантією обслуговування;

- неспівпадіння опису товару а електронному каталозі, розміщеному на сайті інтернет-магазину, використаного для його об'єктивізації зображення, фактичному стану товару, наданому у розпорядження покупця;

- використання «чужих» фотографій, ілюстрацій для характеристики товару;

- відсутність:

- інформації про споживчі властивості товарів (розміщена інструкція із застосування, склад, опис (наприклад, якщо мова йде про косметику);

- вказівки на повну адресу виробника;

- адреси, телефону, факсу, електронної скрині продавця;

- інформації чи товару, який перебував у ремонті;

- ціни товару, способу оплати товару, умови доставки;

- інформації щодо здійснення політики конфіденційності інтернет-магазином;

- дотримання вимог щодо захисту прав інтелектуальної власності;

- реалізації товару ввезеного контрабандним шляхом на митну територію України.

Усе вищезазначене можна умовно поділити на дві групи: проблеми щодо ідентифікації товарів і щодо суб'єкта здійснення підприємницької діяльності.

Можна стверджувати, що електронна комерційна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання, зареєстрованих відповідно до вимог національного законодавства

1 Шалева О. І. Стан, проблеми та перспективи розвитку Інтернет-торгівлі продуктами харчування в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 796–804.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

(фізичних або юридичних осіб) у сфері суспільного виробництва, спрямована на реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, і здійснюється з метою одержання прибутку через мережу Інтернет. За своєю правовою сутністю відносини електронної комерції необхідно віднести до комплексних у частині впливу методів правового регулювання господарського та цивільного права. Зміст електронної комерції у господарській діяльності становить комерційна діяльність, спрямована на реалізацію продукції, здійснення електронних розрахунків, хостингу та інших робіт чи електронних послуг.

Сучасні підходи нормативно-правового регулювання діяльності підприємств електронної торгівлі демонструють наявність гострих проблем. Незважаючи на низку прийнятих нормативно-правових актів і внесених поправок у вже діючі документи, багато питань у цій сфері залишається неврегульованими, що нерідко призводить до порушення прав та інтересів фізичних і юридичних осіб (інтернет-користувачів), крім того, такі сфери як електронні платіжні системи, митне оформлення та оподаткування, конфіденційність, безпека, захист прав інтелектуальної власності, потребують удосконалення правового регулювання. Нормативна регламентація питань електронної комерції на даний час залишається особливо актуальною у частині укладання та виконання правочинів через мережу Інтернет, визначення юридичної сили електронних договорів, порядку здійснення, оплати правочинів електронної комерції в Україні, правової природи розрахунків за допомогою електронних грошей і фінансових активів.

Удосконалення системи нормативно-правового регулювання діяльності інтернет-магазинів в Україні має відбуватися у двох важливих площинах. По-перше, такою «площиною» може стати господарське та цивільне законодавство. На практиці можна запропонувати ввести доповнення до ЦК України, наприклад, окремою главою *«Договір купівлі-продажу в мережі Інтернет»*. Водночас, ГК України слід доповнити положеннями, які би в цілому визначали принципи інтернет-торгівлі. Йдеться про доповнення ГК України окре-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

мою главою «*Електронна комерційна діяльність*». З позицій господарського права доцільним є чітке розуміння організаційно-правової форми діяльності інтернет-магазину. Узагалі, відштовхуючись від сучасних правових засобів, можна запропонувати закріпити у законодавстві можливість вибору серед таких форм як: фізична особа-підприємець або юридична особа певної організаційно-правової форми. З іншого боку, необхідно вже сьогодні розпочати підготовку до розробки і прийняття окремого нормативно-правового акта, предмет правового регулювання якого б стосувався діяльності інтернет-магазинів. Через те, що положень згаданого Закону України «Про електронну комерцію» вже явно недостатньо, виникає необхідність у розробці проекту закону України «Про діяльність інтернет-магазинів».

2.2. Особисті немайнові права інтернет-користувачів як фізичних осіб

2.2.1. Теоретичний аналіз поширення доктрини особистих немайнових прав на інтернет-користувачів

Правовий статус інтернет-користувача нерозривно пов'язаний з правовим статусом учасників цивільних-правових відносин. Важливим елементом цивільно-правового статусу фізичної особи є особисті немайнові права. Багато вітчизняних та іноземних науковців досліджували проблематику особистих немайнових прав з позицій можливостей цивільно-правового регулювання їх здійснення та захисту. Сьогодні ми можемо продовжити наукові пошуки у цій сфері у контексті предмету нашого дослідження. Головним є питання меж поширення науково-теоретичних положень і нормативно-правових приписів у частині регулювання відносин особистого немайнового характеру в інтернет-середовищі.

Зокрема, особисті немайнові права у науці цивільного права досліджувала відомий науковець М. М. Малєїна, яка запропонувала розуміти під особистими немайновими правами 4 групи прав: 1) права, які забезпечують фізичне благополуччя особистості: право на життя, здоров'я, на навколишнє середовище; 2) права, які формують індивідуальність особистості: право на ім'я, на індивідуальний вигляд, на честь і гідність; 3) права, які забезпечують автономію особистості: право на адвокатську таємницю, право на таємницю нотаріальних дій, право на лікарську таємницю; 4) права, спрямовані на охорону наслідків інтелектуальної

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

та іншої діяльності: немайнові права авторів творів науки, літератури, мистецтва, винаходів¹.

Результатом ґрунтовних досліджень особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи, є також робота Л. В. Красицької. Авторка доходить таких висновків щодо сутності цих прав: належать людині внаслідок народження і є природними правами; щодо них не допускається правонаступництво, адже людина володіє ними довічно; позбавлені економічного змісту, тобто нетоварні; пов'язані з особистістю та індивідуалізують особу; гарантуються державою².

Як зазначає відомий дослідник Р. О. Стефанчук, поняття особистого немайнового права фізичних осіб слід розуміти як суб'єктивне цивільне право, яке за своїм змістом є тісно й нерозривно пов'язане із особою-носієм, не має економічної природи походження та економічного змісту, а також спрямоване на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересу), об'єктом якого є особисте немайнове благо, а у визначених законом випадках й інше нематеріальне благо³. Р.О. Стефанчук також стверджує, що зміст особистих немайнових прав – це сукупність правомочностей особи-носія, які включають у себе як позитивний аспект (можливість юридично визнаватись володільцем відповідного особистого немайнового блага (благообладання) та використовувати його (благовикористання) в межах, що передбачені законом, не суперечать призначенню цього блага, а також спрямовані на задоволення інтересів особи-носія), так і низку негативних правомочностей (вимагати від усіх інших учасників правовідносин не порушувати це право), у тому числі правомочність захисту⁴. На думку автора, особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, є пріоритетнішими за інші; ці права не

1 Малєина М. Н. Человек и медицина в современном праве: Учеб. и практ. пособие. Москва: БЕК, 1995. С. 90.

2 Красицька Л. В. Право громадян України на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканність: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Харків, 1999. С. 7.

3 Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія. Київ: КНТ, 2008. С. 131.

4 Там само. – С. 143.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

мають об'єктивно встановлених законодавством меж, що свідчить про їх абсолютність, тобто ними володіє невизначене коло осіб. Однак межі цього виду прав все ж існують, тому що можливості однієї особи закінчуються там, де вони перетинаються з правами іншої особи, тобто перешкоджають їх законному здійсненню⁵.

Натомість С. Б. Булеца, провівши порівняльно-правовий аналіз регулювання законодавством України, Угорської, Словацької та Чеської республік права фізичної особи на життя та здоров'я, представила два погляди на основні групи особистих немайнових прав, не пов'язаних з майновими. По-перше: 1) право на немайнові блага, що індивідуалізують особистість (право на ім'я, на власне зображення, на честь і гідність); 2) право на особисту волю; 3) право на недоторканність особистого життя (права на особисту документацію, на таємницю особистого життя, на таємницю особистого спілкування і на недоторканність житла). По-друге: 1) особисті права, які обслуговують захист цінностей, що пов'язані з особистістю; 2) правове регулювання права інтелектуальної власності особи (захист авторського права)⁶.

У науковій літературі пропонується і більш розширений підхід до класифікації видів особистих немайнових, який розподіляє їх на три великі категорії: 1) особисті немайнові права, що забезпечують фізіологічне (природне) існування фізичних осіб (особисті немайнові права, що забезпечують природну (біопсихічну) цілісність фізичної особи (право на життя, право на здоров'я); особисті немайнові права, що забезпечують відтворюваність фізичної особи (репродуктивні права); особисті немайнові права, що забезпечують природну відособленість фізичної особи (право на свободу (свободу природного існування), право на особисту недоторканність, право на особисту безпеку, право на особисту гідність); 2) особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичних осіб, зокрема ті, що забезпечують індивідуалізацію фізичної особи в суспільстві, соціальний статус

5 Там само. – С. 258.

6 Булеца С. Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2003. С. 8.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

особи, свободу соціального буття, особисті немайнові права, що забезпечують особисту інформованість фізичної особи (право на особисту інформацію); особисті немайнові права, які забезпечують приватність фізичної особи; 3) окремі (спеціальні) особисті немайнові права фізичних осіб, серед яких, зокрема, особисті немайнові права фізичної особи у сфері інтелектуальної (творчої) діяльності, особисті немайнові права фізичної особи у сфері медичної діяльності, постанативні особисті немайнові права та ін¹.

Дослідниця особистих немайнових прав Н. О. Давидова визначає особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують її природне існування як особисті, загальнорегулятивні, довічні права, що не мають майнового еквівалента, об'єктом якого є нематеріальні (духовні) блага, що притаманні всім і кожному незалежно від інших прав, виникають з народження, утворюються у немайновій сфері та не відчужуються. Авторка стверджує, що така ознака як спрямованість на індивідуалізацію особистості є характерною лише для всього комплексу особистих немайнових прав як інституту цивільного права. На її думку: а) особисті немайнові відносини є особистими; б) особисті немайнові права утворюються у духовній сфері та не мають майнового змісту; в) нематеріальні блага являють самостійну цінність для їх носія; г) дані суб'єктивні права не передаються; д) особисті немайнові права є довічними; е) особисті немайнові права є загальнорегулятивними; є) об'єктом особистих немайнових прав та особистих немайнових відносин виступають особисті немайнові блага; ж) особисті немайнові права мають специфічні підстави виникнення та припинення².

Зважаючи на вищесказане й застосовуючи загальні цивілістичні напрацювання у сфері особистих немайнових прав щодо тих з них, які реалізуються в цифровій сфері, варто вказати на деякі важливі аспекти. По-перше, особисті немайнові права, що реалізуються у цифровому серед-

1 Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи : навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 45–46.

2 Давидова Н. О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2005. С. 9.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

овищі, можливо розподілити на дві категорії: 1) ті, що вже давно відомі науці цивільного права і, відповідно, цивільному законодавству й лише знаходять деякі додаткові прояви при реалізації інтернет-користувачами (насамперед, це права, які забезпечують фізичне благополуччя особистості: право на життя, здоров'я; право на захист честі та гідності особи; права, пов'язані із захистом конфіденційності, таємниці кореспонденції; особисті немайнові права інтелектуальної власності на традиційні об'єкти та ін.); 2) ті, що є або істотним розширенням (доповненням) певних з означених у першій категорії прав, до прикладу, права на таємницю листування у месенджерах, право на індивідуалізацію, що знаходить новітнє вираження при використанні цифрових засобів індивідуалізації – аватарки, нікнейма, інтернет-персони, та права, що фактично є новоствореними й нерозривно пов'язаними із вебсередовищем (право на захист персональних даних у мережі, право на анонімність в Інтернеті, право на обмеження отримання небажаної інформації чи незаконного контенту тощо). По-друге, саме щодо другої з категорій можливо говорити про виникнення таких немайнових прав не з народження, за класичними уявленнями, а саме при використанні вебсередовища, комунікації чи споживанні, що здійснюється за його допомогою. Проте такий розподіл є значною мірою умовним, оскільки проникнення інтернет-технологій у повсякденне життя є настільки всеосяжним і загалом настільки інтегрованим у звичайний його перебіг, що й реалізація особистих немайнових прав і їх захист відбувається зазвичай у «реальному» світі та у світі віртуальному одночасно і є взаємопов'язаними процесами. Додаткової специфіки, а також труднощів при захисті особистих немайнових прав в Інтернеті, за слушним висновком О. Радкевича, додає й те, що порушення не завжди бувають відомими, порушник іноді видає себе за іншу особу, здійснюються посилання на неіснуючі, сумнівні джерела інформації, а про саме порушення можуть дізнатись лише певні категорії користувачів з відповідними правами тощо³.

3 Радкевич О. Особливості порушення немайнових прав особи в Інтернеті. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2011. Вип. 1(22). С. 28.

Необхідно зазначати, що права людини й основоположні свободи повинні однаковою мірою забезпечуватися як в офлайн, так і онлайн. За подібним принципом можна класифікувати особисті немайнові права для інтернет-користувачів. Адже, кожен інтернет-користувач також наділений особистими немайнровими правами в мережі Інтернет.

2.2.2. Особливості здійснення окремих особистих немайнових прав інтернет-користувачів

Право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю. Так, ст. 282 ЦК України передбачає право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, яке з нашої точки зору властиве змісту немайнових прав інтернет-користувача. До його складу входять правомочності, за допомогою яких інтернет-користувач має право вимагати усунення небезпеки, яка загрожує його життю та здоров'ю (така діяльність може проявлятися в об'єктивних діяннях як поза межами інтернет-мережі, так і в інтернет-середовищі)¹.

Подібним чином ч. 3 ст. 289 ЦК України визначає, що фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається. При цьому виникають певні проблемні ситуації, наприклад, віднесення до прав батьків у процесі здійснення виховання дитини застосування у формі покарання дитини обмеження або позбавлення можливостей перегляду інтернет-контенту, навіть якщо він за своїм змістом, тривалістю перегляду відповідає вимогам відповідної вікової групи тощо. Ми відстоюємо позицію щодо неможливості застосування подібного покарання через значний емоційний зв'язок, який пов'язує сучасну дитину з інтернет-середовищем і взаємодіє з ним у процесі побутового спілкування, освіти, мистецтва тощо.

Однією з проблем реалізації цього права є проблема булінгу, соціально шкідливого явища, поширеного у сучасному

1 Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

суспільстві. Під булінгом (цькуванням) прийнято розуміти діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого². При цьому наголосимо, що використання електронних засобів і мережі Інтернет сьогодні перетворюється на найбільш поширений спосіб поширення булінгу, що втілюється у вигляді відеоконтенту (оригінальне, видозмінене, оброблене за допомогою спеціальних програм), фотографій, написання текстових та голосових повідомлень через різного роду месенджери тощо. Доволі часто це втілюється у середовищі соціальних мереж, окремих груп або відображається на певних вебсторінках мережі Інтернет. Зокрема, за дослідженнями американського уряду у США 19% підлітків повідомляють, що зазнали утиску чи знущання онлайн, а частота домагань в Інтернеті сягає вище 23% серед 16-ти й 17-річних. Дівчата дещо частіше, ніж хлопчики, піддаються кіберзнущанням (21% проти 17%). Результати інших досліджень дозволяють стверджувати, що більше половини підлітків піддавали цькуванню в Інтернеті, і приблизно стільки ж самі займалися кіберзнущаннями. Більше 1-го з 3-х молодих людей зазнавали кіберзагроз у мережі Інтернет³. Понад 25% підлітків неодноразово зазнавали знущань через свої мобільні телефони чи Інтернет. Більше половини неповнолітніх не кажуть своїм батькам, коли над ними трапляються кіберзнущання. Кожен десятий підліток, який має сором'язливі або провокаційні фотографії, зроблені без його дозволу за допомогою мобільного телефону, зазнавав булінгу. Найпоширенішими видами кіберзнущань є коментарі, які ображають почуття особи й поширення чуток⁴.

2 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.

3 Siddiqui S. Cyber bullying or bullying via email, Facebook, and other online forums. URL: <https://www.soundvision.com/article/statistics-on-bullying-in-the-united-states>.

4 Prevention from bullying at school. URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Способом захисту зазначеного вище немайнового права дитини у мережі Інтернет є право подавати скарги на інших інтернет-користувачів з метою припинення діяльності їх акаунтів, якщо вони дійсно порушують встановлені вимоги. Яскравим прикладом є те, що доступ до їхнього акаунта буде припинений. Зазначені положення знаходять своє відображення в умовах використання усіх сервісів і соціальних мереж. Отже, у інтернет-користувача з'являється можливість захистити себе від небажаного впливу. Необхідно зазначити, що відповідним способом захисту можуть скористатись як самі діти, так і їх дорослі батьки.

Право на охорону здоров'я. Окремий масив немайнових прав інтернет-користувача складають правомочності, які виникають у межах можливостей інтернет-мережі при здійсненні таких прав як: право на охорону здоров'я (ст. 283 ЦК України), право на медичну допомогу (ст. 284 ЦК України), право на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК України), право на таємницю про стан здоров'я (ст. 286 ЦК України) та права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я (ст. 287 ЦК України).

Аналізуючи зміст вищезазначених положень, доходимо висновку, що для інтернет-користувача ці правомочності виглядають певним чином. Зокрема, згідно зі ст. 285 ЦК України інтернет-користувач має право на достовірну і повну інформацію про стан її здоров'я, розміщену в електронних базах даних. Водночас законні представники, як інтернет-користувачі мають право на інформацію про здоров'я дитини або підопічного, розміщену в електронних базах даних. Натомість ст. 286 ЦК України передбачає те, що інтернет-користувач має право на таємницю про стан свого здоров'я через гарантії, створені за допомогою програмних та електронних засобів захисту медичних баз даних. Також відповідно до ст. 287 ЦК України фізична особа, яка перебуває в особливих умовах медичного закладу (обсервація) має право на використання електронних засобів, у тому числі надання безкоштовного доступу до інтернету через безпроводну WI-FI мережу. У мережах здійснення прав фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у медичному закладі,

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

до правомочностей інтернет-користувача можна віднести онлайн-консиліум або скайп-конференцію, у таких випадках як крайня необхідність отримання онлайнконсультації від більш досвідчених або вузьких спеціалістів.

Результати вивчення можливостей реалізації прав, як тих, що вже запроваджено у медичну практику, так і потенційно можливих прав дозволяють стверджувати про формування електронної системи охорони здоров'я в Україні. Якщо на рівні публічноправових відносин ця система знаходиться на стадії формування, то у приватноправовій сфері надання медичних послуг за допомогою мережі Інтернет постійно зростає. Йдеться, наприклад, про широке запровадження практики «Doctor Online». Одним із яскравих прикладів цього є сервіс мобільного зв'язку Київстар. Зокрема, відповідно до можливостей правил використання практики «Doctor Online» інтернет-користувачі, незалежно від місця перебування, мають змогу безкоштовно проконсультуватися 24/7 із понад сорока кваліфікованими лікарями й отримати рекомендації по лікуванню¹. Поспілкуватися з лікарем та отримати консультацію можна за допомогою телефонного-, відеодзвінка або консультації у чаті. Онлайн-клієнти можуть одразу замовити призначені їм лабораторні дослідження онлайн та оплатити їх у мобільному додатку². Варто зазначити, що за три місяці (січень-березень 2020 року) додаток «Doctor Online» завантажило понад 45 тисяч інтернет-користувачів. У додатку «Doctor Online» інтернет-користувачі зможуть: звернутися до обраного спеціаліста за консультацією як через чат, так і через відео- або аудіодзвінок, отримати направлення на аналізи, замовити доставку ліків, а також запланувати в календарі графік прийому медикаментів, і в потрібний час додаток нагадає про необхідність прийому ліків³.

1 «DoctorOnline»: тепер консультації лікарів у мобільному додатку безкоштовні. 18.03.2020. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/doctor-online-teper-konsultaciyi-likariv-u-mobilnomu-dodatku-bezkoshtovni>

2 Doctor Online: безкоштовний місяць необмежених медичних консультацій для усіх абонентів Київстар. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/doctor-online-bezkoshtovnyy-misyac-neobmezhenyh-medychnyh-konsultaciyi-dlya>

3 «Doctor Online»: тепер консультації лікарів у мобільному додатку безкоштовні. 18.03.2020. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/doctor-online-teper-konsultaciyi-likariv-u-mobilnomu-dodatku-bezkoshtovni>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Інформатизація життя сучасного суспільства доводить необхідність поширення на інтернет-користувача дії норм, які визначають правовий статус пацієнта. Тобто інтернет-користувач отримує можливість здійснити онлайн-пошук необхідного спеціаліста (лікувального закладу), скоординувати своє звернення з поданням необхідних результатів лабораторних досліджень, зареєструвати свій візит або онлайн-консультацію, здійснити вибір лікаря в межах певної спеціалізації, вирішити страхові питання, пов'язані з наданням медичної допомоги тощо.

Право на свободу. Наголосимо, що базовим правом інтернет-користувача є право свободи визначення власної поведінки у доступі й використанні інтернет-мережі. Здійснення такої свободи повною мірою співвідноситься зі змістом ст. 288 ЦК України. Тобто, йдеться про право інтернет-користувача на доступ до інтернет-середовища та використання його усіх можливостей.

Право доступу до інтернет-мережі тлумачиться як важливий засіб для реалізації інтернет-користувачами своїх прав і свобод, а також для участі в демократичних процесах згідно з Посібником з прав людини для інтернет-користувачів (англ. Recommendation CM/Rec (2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users). Відповідно до цього Посібника обмеження або позбавлення доступу до інтернет-мережі проти вашої волі може бути здійснене лише на підставі мотивованого рішення суду. В інших випадках надання послуг може бути припинено за умовами договору, але це має здійснюватися лише після того, як були вичерпані всі інші засоби. Водночас, автори Посібника наголошують, що доступ інтернет-користувача до мережі Інтернет має бути доступним за розумну ціну і бути недискримінаційним. Інтернет-користувач повинен мати якомога ширший доступ до інтернет-контенту, додатків і послуг, за допомогою будь-яких пристроїв, які знаходяться у розпорядженні в інтернет-користувача. Ми погоджуємось, що у частині доступу до інтернету значні зобов'язання покладаються на органи державної влади, зокрема це демонструють програми урядової діяльності, сформульовані у них завдання

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

та очікуванні результати на територіях з низьким рівнем інтернет-інфраструктури¹.

Наголосимо, що інтернет-користувач має право вільно розміщувати контент в інтернет-мережі. Йдеться про розміщення об'єктів права інтелектуальної власності, які на певному правовому титулі належать особі: розміщення інформації та баз даних, розміщення повідомлень у текстовій, графічній, аудіовізуальній формі, розміщення посилань для інших інтернет-користувачів (ретвіт, репост), розміщення посилань на інші вебсайти тощо. Також інтернет-користувач має право на споживання інформаційних ресурсів, їх стягнення (завантаження), копіювання, матеріалізацію через роздрукування та інші. При цьому одним із проявів такої свободи є право інтернет-користувача на визначення меж своєї ідентифікації в інтернет-просторі, а також його право як суб'єкта персональних даних на забуття. Наприклад, через видалення інформації про відвідувані ним сторінки та здійснюваний пошук. З метою видалення певної інформації щодо здійснюваного пошуку відвідуваних сторінок інтернет-користувач може звернутись до спеціальних програм і здійснити це самостійно, або через звернення до власника вебсайту чи адміністратора пошукової системи, якою він скористався.

Яскравим прикладом реалізації права на видалення інформації про відвідування вебсторінок і здійснюваний пошук є пошукова система Google. Якщо виникає ситуація, коли не вдається вилучити дані з вебсайту, у такому випадку Google може вилучити особисту інформацію, яка створює ризик викрадення особистих даних, фінансового шахрайства або завдання іншої шкоди. Пошукова система Google може вилучити небажану інформацію у таких випадках: небажані й відверті особисті зображення з Google; фальшиві матеріали інтимного характеру; контент, що стосується фізичної особи, на сайтах із корисливими методами вилучення; вибрана фінансова й медична інформація, а також ідентифікаційний номер державного зразка; контактна ін-

1 Recommendation of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users (Adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804d5b31

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

формація у зв'язку з незаконним розголошенням особистих даних¹.

Важливим аспектом реалізації свободи доступу до інтернет-середовища є доступ певних категорій осіб-таких як: працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, військовозобов'язані під час проведення військових зборів, осіб, які відбувають різні види кримінальних покарань, пов'язаних з обмеженням або позбавленням волі. Особливого загострення в Україні це питання набуло у контексті проведення на сході держави АТО і обумовлено необхідністю захисту життя і здоров'я цієї особливої групи інтернет-користувачів, а також мотивами збереження державної та військової таємниці. Ми вважаємо, що можна скористатись європейським досвідом, яскравим прикладом якого є справа Калда проти Естонії (рішення від 19 січня 2016 року). Рішення у справі стосується питання щодо права в'язнів на доступ до інтернету. Це рішення має серйозні наслідки, адже створює перший прецедент для потенційно широкого розширення права на доступ до інтернету для ув'язнених².

Позивачем у справі виступив громадянин Естонії, що відбував довічне покарання у в'язниці міста Пярну. 2005 року він попросив її керівника надати йому доступ до трьох сайтів: онлайн-версії Державної Газети; рішень Верховного Суду та адміністративних судів, що є доступними в мережі Інтернет; бази даних HUDOC із рішеннями ЄСПЛ³.

У наданні доступу йому було відмовлено. у результаті процедури оскарження цього рішення Верховний Суд Естонії постановив, що така відмова є неправомірною. Водночас, позивача було переміщено до іншої в'язниці у місто Тарту, де він стикнувся із аналогічною проблемою. Мотивуючи свій запит наявністю спорів із адміністрацією в'язниці, Калда вимагав надати йому доступ до інших трьох сайтів: Інформаційного офісу ради Європи у Таллінні; Кан-

1 Remove your personal information from Google. URL: <https://support.google.com/websearch/troubleshooter/3111061?hl=en>

2 Case of Kalda v. Estonia. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-160270%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-160270%22]})

3 Калда проти Естонії: ЄСПЛ висловився щодо права в'язнів на доступ до Інтернету. 15.08.2016 р. URL: <https://cedem.org.ua/news/kalda-proty-estoniyi-yespl-vyslovnyysyashhodo-prava-v-yazniv-na-dostup-do-internetu/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

цлера юстиції; Естонського парламенту⁴. Щоправда, на цей момент в'язниця вже забезпечила своїх ув'язнених доступом до деяких сайтів, серед яких – сайт ЄСПЛ, проте він містить інформацію лише англійською та французькою мовами. Адміністративний Суд, розглядаючи скаргу Калди, вирішив, що йому має бути надано доступ до сайту Інформаційного офісу Ради Європи, котрий містить переклади рішень ЄСПЛ на естонську, проте вказав, що доступ ув'язнених до двох інших сайтів не передбачений за законом. Таке рішення не задовольнило жодну із сторін, що призвело до подальшого оскарження. Цього разу Верховний Суд не визнав за позивачем права доступу до жодного з перелічених сайтів, мотивуючи це рішення захистом правопорядку, збільшенням коштів на контроль за використанням інтернету й наявністю в ув'язнених альтернативних шляхів отримання офіційної інформації (бібліотека та пошта)⁵.

ЄСПЛ розглянув цю справу в контексті порушення права на інформацію за ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Суд нагадав, що суспільство має право отримувати інформацію, що становить загальний інтерес, тому держави повинні утримуватись від створення перешкод для доступу особи до такої інформації. Проте він зазначив, що це право не можна тлумачити, виводячи з нього загальний обов'язок забезпечення доступу ув'язнених до інтернету або до окремих сайтів, адже ув'язнення як таке є неминучим і призводить до низки обмежень. Суд визнав, що втручання було передбачене законом, адже містилося в Акті про ув'язнення, який встановлював коло дозволених сайтів, і мав легітимні цілі захисту прав інших осіб та запобігання заворушенням і злочинам⁶.

Вирішуючи питання щодо необхідності у демократичному суспільстві вищезазначених свобод, Суд звернув увагу на таке: по-перше, інформація сайтів, до якої хотів отримати доступ позивач, була передусім правовою інформацією та інформацією про основні права людини, зокрема права в'язнів, потрібною позивачеві для захисту своїх прав у суді;

4 Там само.

5 Там само.

6 Там само.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

по-друге, Суд вказав на суттєву різницю між можливістю самостійного пошуку інформації на сайті та можливістю зробити запит до відповідного органу, що тягне за собою додаткові кошти; по-третє, Суд звернув увагу на те, що переклади рішень ЄСПЛ з'являються на доступних позивачеві сайтах набагато пізніше, ніж на сайті Ради Європи, а також, що офіційним оприлюдненням правових актів у Естонії є їх публікація в інтернеті, а не публікація друкованих версій, які можна знайти у бібліотеці в'язниці. Врешті, Суд зазначив, що національні суди посилались на ризик безпеки як на загальну підставу, не зробивши детального оцінювання ризиків безпеки доступу до ще трьох конкретних сайтів. Враховуючи те, що доступ до інтернету ув'язнені здійснюють зі спеціально обладнаних комп'ютерів, надання доступу до цих сайтів не має спричинити значних додаткових витрат. Отже, на підставі таких суджень ЄСПЛ зробив висновок, що ст. 10 Конвенції було порушено¹. Зазначене рішення підштовхує до необхідності врахування позиції ЄСПЛ при реалізації права засуджених на доступ до інтернету в Україні, яке передбачено ст. 110 Кримінально-виконавчого кодексу України² та наказом Міністерства юстиції України від 19 жовтня 2017 року № 3233/5³.

На особливу увагу заслуговують питання свободи доступу до інтернету військовослужбовців під час виконання ними своїх обов'язків і несення служби у зоні ООС (АТО). Зокрема, відповідно до правил інформаційної та кібернетичної безпеки в зоні проведення АТО, які мають рекомендаційний характер, наголошується на дотриманні певних правил безпеки: недопущення визначення місцезнаходження за допомогою геолокації, функції якої увімкнено на персональних пристроях військовослужбовців; необхідність використання паролів та якісного антивірусного обладнан-

1 Там само.

2 Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

3 Про затвердження порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет: наказ Міністерства юстиції України від 19.10.2017 р. № 3233/5. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#n70>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ня; неприпустимість використання WiFi-роутерів та інтернет-модемів; дотримання безпечної поведінки при користуванні інтернетом; обережне ставлення до використання соціальних мереж з метою недопущення поширення інформації, яка може становити військовий або розвідувальний інтерес для супротивника⁴.

Необхідно зазначити, що виконання завдань військовими в зоні АТО часто означає збільшення ймовірності втрати, конфіскації, крадіжки мобільного телефону, флеш-картки чи ноутбука. На останніх можуть зберігатися, зокрема, копії паспортів, ідентифікаційних кодів, адреси, номери карток, телефонні номери близьких, доступи до електронної пошти, соціальних мереж та інша цінна інформація. Тому в рамках проекту «Інтернет-свобода в Україні: підтримуючи засади свободи слова та безпеки в часи конфлікту» за підтримки програми МАТРА від уряду Нідерландів, що реалізує ГО «Інтерньюз-Україна» було підготовлено рекомендації, метою яких є поліпшення комунікацій під час конфлікту, окреслення викликів для свободи інтернету й підвищення цифрової безпеки на рівні як інституцій, так і інтернет-користувачів⁵.

У рекомендаціях для військовослужбовців запропоновано: блокувати пристрої щоразу, коли відходите від них, встановлювати повне шифрування на всі диски комп'ютера, встановити надійний пароль для входу в соціальну мережу, не заходити в акаунти соцмереж з незнайомих чи незахищених пристроїв, публікуйте часткову або несправжню інформацію про себе (наприклад, зазначення в профілі Facebook місцем навчання військової інституції та участь у групі з конкретною військовою частиною можуть точно вказати місце служби військовослужбовця), обмежте доступ до приватної інформації в налаштуваннях конфіденційності соціальної мережі, перегляньте список ваших друзів у соціальній мережі (якщо серед них є незнайомі або сумнівні особи - видаліть їх), не фотографуйте

4 Правила інформаційної та кібернетичної безпеки в зоні проведення АТО. 02.08.2016 р. URL: <https://www.mil.gov.ua/ukbs/pravila-informacijnoi-ta-kibernetichnoi-bezpeki-v-zoni-provedennya-ato.html>

5 Мороз В., Матичак Т., Бабак А., Сазонов В. Як підсилити інформаційну безпеку в Інтернеті під час конфлікту. Київ : Видавництво «К.І.С.», 2017. 44 с.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

місця з примітними ознаками ландшафту чи території та військову техніку (головне, щоб її не можна було ідентифікувати за допомогою зовнішніх знаків і позначень) тощо¹. На нашу думку, зазначені правила поведінки й рекомендації повинні мати не лише рекомендаційний, а обов'язковий характер, адже певні обмеження, які встановлюються для цієї категорії осіб, не можуть вважатися порушенням їх прав, як інтернет-користувачів.

Яскравим прикладом втручання у свободу доступу до інтернету для інтернет-користувачів є ситуація у Туреччині. Турецький парламент прийняв підтримуваний урядом закон, який регулює соціальні мережі, що в кінцевому рахунку посилює цензуру. Правляча партія президента Реджепа Таїпа Ердогана, яка має більшість у парламенті, підтримала законопроект. Закон зобов'язує іноземні сайти соціальних мереж призначати турецьких представників для вирішення проблем влади щодо контенту та встановлює терміни видалення матеріалів. Відповідно до нових правил, компанії можуть зіткнутися зі штрафами, блокуванням реклами або зменшенням спроможності відвідуваності сайту до 90%². Аналізуючи вищезазначене, доходимо до висновку, що це фактично блокує доступ до мережі Інтернет на території Туреччини для інтернет-користувачів.

Наступним важливим аспектом є вирішення питання легальності використання корпоративних засобів контролю доступу до мережі Інтернет. Поширення сучасних технологій у сфері трудової діяльності обумовлює бажання працевлаштуваних здійснювати контроль за інформаційними ресурсами й робочим часом, який використовують працівники у процесі виконання трудових обов'язків (у робочий час або під час перебування на робочому місці). До подібних програм можна віднести: Timeinformer³, Kickidler⁴, StaffCop⁵,

1 Там само. – С. 9–20.

2 Парламент Туреччини прийняв закон про посилення контролю за соцмережами. 29.07.2020 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/29/7112639/>

3 Програмное обеспечение Timeinformer. URL: <https://searchinform.ru/products/timeinformer/>

4 SoftwareKickidler. URL: <https://www.kickidler.com/>

5 Програмное обеспечение StaffCop. URL: <https://www.staffcop.ru/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ManicTime⁶, SkypeTime⁷, Yaware.TimeTracker⁸, Crocotime⁹ та інші. Типовими системами є Timeinformer та Kickidler. Timeinformer показує, чим зайняті співробітники, веде облік робочого часу й відстежує активність інтернет-користувачів і додатків. Система TimeInformer запобігає порушенню дисципліни праці і фінансових втрат, пов'язаних з персоналом. TimeInformer виявляє: 1) запізнення і прогули (фіксує час приходу і відходу співробітника, запізнення, прогули); 2) розваги в робочий час (збирає дані про додатки і сайти, які співробітник використовує протягом дня, враховує проведений в них час); 3) визначає гранично допустимі обсяги виконання завдань співробітниками; 4) встановлення рівня лояльності співробітників та їхньої готовності виконувати трудові обов'язки (обчислює цінних співробітників, які замислюються про зміну роботи, наприклад, проводять час на біржах праці)¹⁰.

Програмне забезпечення Kickidler може бути застосоване у таких сферах: бізнес, служби безпеки, служби ІТ, управління персональними комп'ютерами співробітників, контроль комп'ютерних класів тощо. Система здійснює та моніторить: 1) онлайн-моніторинг комп'ютерів (спостереження за персоналом в режимі онлайн, контроль робочого часу співробітників, виявлення порушень робочого режиму); 2) облік робочого часу співробітників (надурочні роботи, запізнення, передчасне залишення робочого місця, прогули, перекури, прогулянки та інші відволікання персоналу від робочого процесу, які автоматично фіксуються у звітах і таблиці робочого часу); 3) аналіз продуктивності персоналу (скільки часу співробітник працював, а скільки займався особистими справами або ухилявся від виконання своїх трудових обов'язків, контроль відвідуваних сайтів і додатків: соцмережі, месенджери, онлайн-ігри тощо); 4) запис відео з моніторів співробітників (запис дій на екранах комп'ютерів співробітників); 5) контроль порушень співро-

6 Software ManicTime. URL: <https://www.manictime.com/>

7 Программное обеспечение SkypeTime. URL: <https://skypetime.ru/>

8 Программное обеспечение Yaware.TimeTracker. URL: <https://yaware.ru/>

9 Программное обеспечение Crocotime. URL: <https://crocotime.com/ru/>

10 Программное обеспечение TimeInformer. URL: <https://searchinform.ru/products/timeinformer/>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

бітників (виявлення і перегляд порушень робочого режиму, запобігання витокам інформації); 5) динаміку ефективності роботи (контроль змін продуктивності праці, аналіз активності співробітників у залежності від часу, дня тижня, сезону, а також виявлення спадів і підйомів рівня мотивації персоналу); 6) віддалений доступ (віддалене управління комп'ютерами: передача файлів, контроль клавіатури, миші й буфера обміну); 7) кейлоггер (контроль натиску клавіш: кейлоггер дозволяє побачити, що працівник набирає на клавіатурі в конкретний час); 8) контроль віддалених співробітників (контроль робочого часу персоналу на аутсорс: тайм-трекер зафіксує, скільки годин відпрацював фрілансер, що важливо при нарахуванні зарплати); 9) контроль комп'ютерних класів (програма для контролю комп'ютерів у школах: онлайн-моніторинг комп'ютерів дозволяє в реальному часі спостерігати, чим зайняті учні за комп'ютерами, а також оперативно виявляє, виконують вони завдання чи грають в онлайн-ігри)¹.

Сучасне трудове законодавство України не містить нормативних вказівок або рекомендацій щодо поведінки працівників в інтернет-середовищі. Кожен працедавець повинен самостійно визначати правила такої поведінки для найманого персоналу. Як правило, йдеться про певне звуження меж свободи доступу до інтернету особи, яка є найманим працівником, у порівнянні з її можливостями як приватної особи. Зрозуміло, що необхідно розмежовувати використання можливостей технічних приладів на робочому місці та поза ним (вільний від роботи час). Проте проблема виглядає складнішою у контексті того, що виконання трудових обов'язків може накладати певні обмеження і на суто приватну сферу спілкування в інтернет-середовищі. Ми вважаємо, що корпоративні вимоги, включені до змісту трудової угоди (контракту), можуть вимагати від працівника дотримання певних правил і обмежень у приватному онлайн-спілкуванні. Це може стосуватись організаційної структури діяльності підприємства, рішень, прийнятих керівництвом, суб'єктивної оцінки поведінки контрагентів, клієнтів, колег тощо.

1 SoftwareKickidler. URL: <https://www.kickidler.com/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

На окрему увагу заслуговують питання, пов'язані з діяльністю аптек, а також лабораторно-діагностичних центрів. Наприклад, сучасний інтернет-користувач може отримати інформацію про наявність лікарського препарату в аптеках населеного пункту, де він мешкає, здійснити замовлення або доставку такого препарату або обладнання. Здійснити останнє інтернет-користувач може за допомогою сервісу «Ліки он-лайн»².

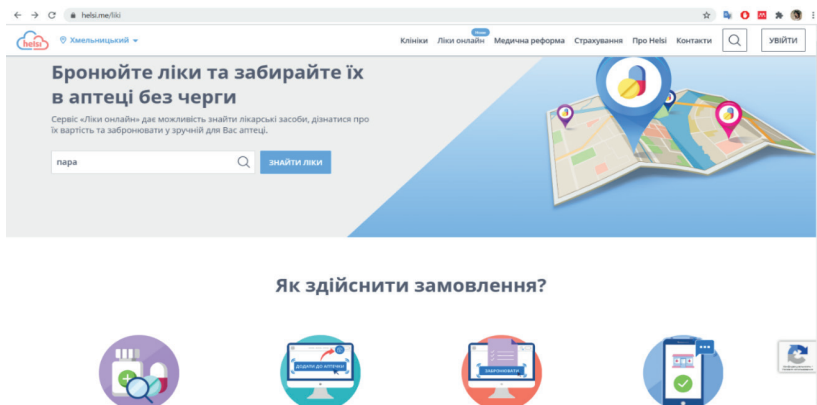

Рис. 1. – PrintScreen (знімок з екрану) офіційної вебсторінки сервісу пошуку ліків³

Особливою сферою реалізації права інтернет-користувача на особисту свободу є визначення меж доступу до інтернет-середовища й розміщеного у ньому контенту з боку малолітніх і неповнолітніх інтернет-користувачів та відповідні можливості контролю і обмеження їх доступу з боку батьків та інших законних представників, установ, у яких тимчасово перебувають малолітні або неповнолітні особи. Сімейне законодавство України чітко визначає критерії здійснення виховання, які відображено у змісті ст. 150 Сімейного кодексу України (далі – СК України)⁴. Зокрема йдеться про обов'язок батьків виховувати дитину в дусі поваги до

2 Сервіс «Ліки он-лайн». URL: <https://heli.me/>

3 Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/pryntskrin>

4 Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини (ч. 1 ст. 150 СК України) та дотримання вимоги піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток (ч. 2 ст. 150 СК України).

У контексті прав інтернет-користувачів йдеться про кореспондуючі права батьків на здійснення виховання їх дітей та у частині прав доступу до інтернет-середовища. У цьому розрізі важливим є питання застосування батьківського контролю. Терміном «батьківський контроль» у інтернет-середовищі прийнято позначати сукупність певних програмних і технічних засобів, які виконують «функцію фільтру» у процесі доступу дитини до інтернет-середовища. Ці програмні засоби працюють на основі інформаційної вибірки та блокування небажаного контенту, що певним чином убезпечує неповнолітнього від доступу до небажаної інформації. Розглянемо приклад на основі браузера Google Chrome, який, зокрема, пропонує розширення Adult Blocker – веб-фільтр (плагін), який обмежує доступ дітей і підлітків до певних сайтів. Плагін аналізує контент сайтів на наявність небажаних слів і словосполучень та відповідно блокує їх. Adult Blocker дає змогу приховати від дитини сам факт установлення цього розширення і не дозволяє їй/йому зайти у налаштування та вимкнути плагін¹.

Подібні веб-фільтри можна побачити у різних браузерах: у Mozilla Firefox – Glubble for Families та Pro Con Latte². Так, Glubble for Families дає змогу штучно створити безпечний інтернет-світ, де дозволяє створити приватну сімейну сторінку і надає можливість контролювати й підтримувати діяльність дітей в інтернеті³. Водночас Pro Con Latte за своєю дією є протилежним: він відкриває всю мережу Інтернет. На відміну від Adult Blocker, він не додає автоматично сайти в «чорний список», це треба робити вручну, лише

1 Webfilter Adult Blocker. URL: <https://chrome.google.com/webstore/detail/parental-control-adult-bl/peocghcbolghcodidjgkndgahnlaecfl?hl=en-GB>

2 Чернецька С. 14 інструментів батьківського контролю в он-лайн: додатки, браузери, програми. 13.07.2016 р. URL: <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/17001/2016-07-13-14-instrumentiv-batkivskogo-kontrolyu-v-onlaini-dodatki-brauzeri-programi/>

3 Web filter Glubble for Families. URL: <https://addons.mozilla.org/en-US/firefox/addon/glubble-fox-family/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

фільтрує сторінки, використовуючи список недоречних слів і замінює їх зірочками (***)⁴.

Окремо від браузерів існують й інші програми для батьківського контролю, які поширюються на всі види технічних пристроїв, що надають доступ до інтернету. Наприклад, Child Web Guardian Pro, програми Teentor, Time Boss, Кибер Мама або вбудовані в операційну систему сервіси чи спеціалізовані безпечні пошуковики (пошукові системи Kiddle⁵, Safe Search Kids⁶ за підтримки компанії Google) тощо.

Право на особисту недоторканність. Невід'ємним елементом правових можливостей інтернет-користувача є право на забезпечення його особистої недоторканності. У доктрині цивільного права загальноприйнятим є широке розуміння особистої недоторканності як фізичної, психічної та психологічної. На цьому наголошують у своїх дослідженнях Р. О. Стефанчук, Л. В. Красицька, О. О. Пунда та інші науковці. Отже, особиста недоторканність не пов'язана лише із соматичною недоторканністю фізичної особи. Це дає можливість нам поширити розуміння особистої недоторканності й до сфери інтернет-відносин. Інтернет-користувач, який перебуває у взаємозв'язку з численними відносинами в інтернеті, наділений правом на особисту недоторканність, як і будь-який інший учасник цивільних відносин. Проблема забезпечення здійснення цього права органічно пов'язана зі здійсненням права на особисту свободу інтернет-користувача.

Особиста недоторканність в інтернет-середовищі полягає у тому, що інтернет-користувач має бути наділений правовою можливістю захисту його особистості від негативного впливу на його психічну й моральну цілісність. Такий захист полягає у зверненні до можливостей, закладених в інтерфейс кожної із вебсторінок/соціальних мереж з повідомленнями/скаргами/блокуванням про виявлені факти порушень і з метою застосування певних засобів контролю. Одним із засобів контролю змісту і його поширення є «бло-

4 Webfilter ProConLatte. URL: <https://procon-latte.en.softonic.com/?ex=MOB-615.0>

5 Пошуковик для дітей Kiddle. URL: <https://basicgroup.ua/%D0%BF%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-kiddle/>

6 Webfilter Safe Search Kids. URL: <https://www.safesearchkids.com/>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

кування» окремих повідомлень, акаунтів, вебсторінок тощо. Наприклад, у соціальній мережі «Instagram» передбачено можливість «блокування» інтернет-користувача, якщо він залишає небажані повідомлення, та відповідно завершити з ним будь-яке спілкування. Останній не зможе продовжити відстежувати інтернет-користувача та взагалі знайти його профіль¹. У випадку явного порушення норм моралі, що супроводжується міжособистісним конфліктом, мережа «Instagram» пропонує для своїх інтернет-користувачів надання можливості оскарження. Інтернет-користувач отримує доступ до таких варіантів подання скарги: скарга на публікацію, скарга на профіль, скарга на контент у вебверсії «Instagram». Також мережа «Instagram» передбачає оскарження залишених неприйнятних коментарів від інших інтернет-користувачів².

У випадку із додатком-месенджером «Viber», якщо ми розглянемо приклад із чатом (від 2-х осіб і більше), політика конфіденційності передбачає для адміністратора чату право самостійно видаляти, приховувати й застосовувати інші заходи впливу стосовно особи, яка порушила правила розміщення інформації (або повідомлення) неприйнятної та образливого характеру³.

Яскравим прикладом здійснення такого права є ситуація із видаленням 88 дописів (постів) президента США Дональда Трампа, його виборчої кампанії та віце-президента Майка Пенса, які були розміщені у соціальній мережі «Facebook». У дописах президента було зображено червоний перевернутий трикутник-символ, який нацисти використовували для ідентифікації політичних в'язнів, з текстом, у якому закликають інтернет-користувачів facebook підписати петицію проти антифа (слабко організованого антифашистського руху). Натомість прес-секретар компанії «Facebook» заявила, що політика facebook забороняє використовувати символ ненависті без контексту, який засуджує або обговорює символ. Необхідно наголосити, що раніше facebook вилучив

1 Блокировка пользователей в Instagram. URL: https://help.instagram.com/426700567389543?helpref=page_content

2 Там само.

3 Политика конфиденциальности приложения-мессенджера Viber. URL: <https://www.viber.com/ru/terms/viber-privacy-policy/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

рекламні кампанії Трампа, включаючи ті, що порушили політику компанії стосовно дезінформації щодо перепису уряду⁴. Крім того, у президента Дональда Трампа виникли проблеми при використанні соціальної мережі «Twitter», яка позначила пост президента як фейк. Слід підкреслити, що трапилось це вперше в історії. Представник twitter зазначив, що твіти Трампа містять інформацію, яка потенційно вводить в оману інтернет-користувачів «про процеси голосування у США та були помічені для забезпечення додаткового контексту навколо виборчих бюлетенів»⁵.

У результаті ми можемо стверджувати, що для інтернет-середовища не є важливим соціальний статус інтернет-користувача, що по-справжньому демонструє демократизм цього середовища, адже політика конфіденційності та правила користування мережею Інтернет для всіх інтернет-користувачів є однаковими та обов'язковими.

Право на захист персональних даних. Тісно пов'язаним із наведеним вище правом на особисту недоторканність, а також аналізованими нами правами на ім'я, на таємницю кореспонденції та інші прояви права на конфіденційність, що стає особливо актуальним в сучасних цифрових умовах, є право на захист персональних даних інтернет-користувачів. Це стосується інформації, що збирається та обробляється, насамперед, при використанні інтернет-мережі з метою споживання (замовлення товарів, послуг, придбання активів, що поширюються виключно у цифровій формі та ін.) та комунікації (реєстрація у соціальних мережах, форумах, сайтах знайомств, месенджерах тощо), а також даних, які збираються органами державної влади і місцевого самоврядування, медичними, освітніми установами та організаціями.

При цьому ми стверджуємо, що право на захист персональних даних є новітнім для цифрового середовища проявом права на особисту недоторканність, оскільки стосується недоторканності приватного життя або деяких аспектів

4 Culliford E. Facebook takes down Trump ads over 'organized hate' policy. URL: <https://www.reuters.com/article/us-facebook-trump/facebook-takes-down-trump-ads-over-organized-hate-policy-idUSKBN23P3AH>

5 Twitter labels Trump's false claims with warning for first time. June 2020. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/may/26/trump-twitter-fact-check-warning-label>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

здійснення підприємницької діяльності у світі майже необмежених можливостей сучасних технологічних гігантів, інтернет-провайдерів та інших суб'єктів на збір, обробку та подальше використання персональних даних інтернет-користувачів. Така позиція відображає новий виток розвитку особистих немайнових прав особи як таких, що виникають з факту інтеграції людини в сучасне цифровізоване суспільство, де так званий «цифровий слід», який залишає кожна людина при використанні можливостей інтернет-мережі, формує її особистість, реальну та віртуальну «персони», є засобом комунікації і, одночасно, джерелом інформації про особу, що може використовуватись державними органами, суб'єктами підприємництва (рекламодавцями), а також із недобросовісними або зловмисними намірами. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне окремо розглянути специфіку сучасних підходів до захисту персональних даних інтернет-користувачів у окремому підрозділі цієї монографії. На користь такої позиції свідчить і положення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист персональних даних», згідно з якою цей Закон регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема *права на невтручання в особисте життя* (виділення наше – А. Д.), у зв'язку з обробкою персональних даних.

Актуальності цієї проблематиці додає складність захисту персональних даних у всесвітній мережі, що резюмовано, зокрема, у науково-практичному посібнику, підготовленому в рамках Спільної програми ЄС та Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні», де вказується, що станом на сьогодні незаконне поширення персональних даних у мережі Інтернет залишається практично безкарним. Так, особу, яка поширила персональні дані, як правило, просто неможливо встановити, оскільки доменне ім'я сайту, де незаконно поширені персональні дані, зареєстроване зазвичай в іншій державі. Більше того, інформація, надана хостинг-провайдером щодо особи, яка зареєструвала доменне ім'я, також не завжди відповідає дійсності¹. Вартим уваги є

1 Бем М. В., Городиський І. М., Саттон Г., Родіоненко О. М. Захист персональних даних: Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. К.: К.І.С., 2015. С. 158.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

дослідження зарубіжних підходів до вирішення цієї ситуації та пошук шляхів оптимізації українського законодавства у сфері захисту персональних даних інтернет-користувачів.

Право на донорство. Окремим елементом забезпечення здійснення права інтернет-користувача на особисту свободу є можливість реалізації правомочності, закріпленої у ч. 4 ст. 289 ЦК України, яка передбачає право фізичної особи розпорядитися передачею після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам. В умовах формування сучасної електронної системи охорони здоров'я та створення відповідних реєстрів є доцільним доповнити положення цієї статті посиленням на електронну форму такої згоди й викласти ч. 4 ст. 289 ЦК України у такій редакції: «Фізична особа має право розпорядитися в *електронній формі* щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам». У цьому ж контексті можна вести мову про здійснення права фізичної особи на донорство через розміщення згоди на донорство у відповідному реєстрі донорів інтернет-користувачів, що обумовлює необхідність доповнення ч. 3 ст. 290 ЦК України. Аналогічним доповненням мають бути можливості для інтернет-користувача оформити згоду бути донором в електронному порядку. Нова редакція цієї норми мала б виглядати таким чином: «Фізична особа може дати письмову або *електронну згоду* на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його».

Право на сім'ю. Інтернет-користувач у сукупності своїх різноманітних соціальних зв'язків є учасником сімейно-правових відносин. Соціальна мобільність, трудова міграція, навчання, певні життєві обставини обумовлюють здійснення ним права на сім'ю, яке визначено ст. 291 ЦК України та ст. 4 СК України. Норми законодавчих актів визначають, що фізична особа має право на сім'ю. Хоча законодавство залишає відкритим питання щодо способів здійснення комунікації між членами сім'ї. Важливість звернення до інтернету за таким спілкуванням (у випадку неможливості спілкування офлайн), підштовхує до опису цієї можливості у законодавстві.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Вважаємо за необхідне доповнити положення щодо здійснення інтернет-користувачем права на сім'ю саме через підтримку зв'язків із членами своєї сім'ї та родичів через використання цифрових можливостей. Тобто, фізична особа має право на підтримання зв'язків зі членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває. Вважаємо за необхідне викласти норми ч. 3 та ч. 4 ст. 291 ЦК України у такому вигляді: «Фізична особа має право на підтримання зв'язків із членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває, у тому числі через використання цифрових можливостей та електронних засобів комунікації». Прикладом такого спілкування можуть бути текстові, голосові, відеоповідомлення, чати тощо. Зазначене обумовлює необхідність внесення доповнень до низки нормативних актів. Наприклад, у СК України можна передбачити здійснення функції виховання через використання засобів онлайн-спілкування з дитиною. А також доповнити сімейне законодавство, яке визначає порядок виконання кримінальних покарань, надавши засудженим можливість спілкування з членами сім'ї та родичами через засоби мережі Інтернет.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Інтернет-користувач виступає носієм суб'єктивного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Сама природа інтернету, пов'язана з постійним обміном даними й інформацією, обумовлює широкі можливості для інтернет-користувача у цій сфері. Джерелами такої інформації є вебресурси, офіційні вебсайти, офіційні акаунти у соціальних мережах виробників продукції, суб'єктів підприємництва, які здійснюють їх реалізацію, ремонт та експлуатацію. Поширеним є розміщення різноманітних інструкцій: до побутової техніки, до вживання лікарських препаратів та інша необхідна інформація. Отже, інтернет-користувач здійснює визначене ст. 293 ЦК України право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на їх збирання та поширення за допомогою можливостей мережі Інтернет.

Право на ім'я. Інтернет-користувач набуває і здійснює свої цивільні права під власним ім'ям. У цьому контексті на інтернет-користувача повною мірою поширюються поло-

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ження цивільного законодавства визначені у ст.ст. 294, 295 і 296 ЦК України. Водночас, інтернет-користувач широко використовує можливості інших форм власної ідентифікації в інтернет-відносинах. Йдеться про операції реєстрації через використання вигаданих імен. Вельми часто це використання «ніка» (нікнейма). Нікнейм (англ. nickname) – це «кличка, прізвисько», від давньоанглійського «інше ім'я»¹, а також мережеве ім'я – псевдонім, який використовується інтернет-користувачем, зазвичай в місцях спілкування (в блогах, форумах, чатах, соціальних мережах тощо)². При цьому ім'я інтернет-користувача в інтернет-середовищі може як співпадати з реальним іменем фізичної особи, так і ні.

Отже, інтернет-користувач може набувати і здійснювати свої цивільні права через використання *ніка* (*інтернет-імені*). Відповідно можна співвіднести положення ч. 1 ст. 296 ЦК України у тому розумінні, що інтернет-користувач має право використовувати свій нік у всіх сферах своєї діяльності через мережу Інтернет (включаючи комерційні відносини, розміщення оголошень, реклами, здійснення інтернет-банкінгу тощо). Так само і положення ч. 2 ст. 296 ЦК України дають нам можливість визначити немайнове право інтернет-користувача на використання його нікнейма в літературних та інших творах, які розміщені на певних веб-сайтах; це право допускається лише за його згодою, а після його смерті – за згодою його дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер. Використання ніка є подібним до права учасника цивільних відносин на використання псевдоніма (вигаданого імені). Варто пам'ятати, що право на ім'я для інтернет-користувача не повинно порушувати майнові та немайнові права інших інтернет-користувачів.

Вважаємо, що використання при формуванні нікнейма слів, які можуть образити національні, расові, або релігійні почуття інших осіб, є неприпустимим, наприклад, створення та використання таких нікнеймів як: «Adolf Hitler», «Pol Pot», «Pablo Escobar», «Лаврентій Берія» тощо. Тобто, під час здійснення реєстрації в інтернет-мережі та при формуванні ніка необхідно враховувати вимоги добросовісності, розумності

1 Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/nickname>

2 Словарь компьютерных терминов. URL: <https://web.archive.org/web/20130108115546/http://www.wordzone.ru/glossary/glossary/3662.html>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

й відповідності моральним засадам суспільства. Також при використанні нікнейма інтернет-користувач зобов'язаний дотримуватись вимог законодавства щодо захисту прав інтелектуальної власності та персональних даних.

Право на повагу до гідності та честі та право на недоторканність ділової репутації. Особисте немайнове право на повагу до гідності й честі та право на недоторканність ділової репутації (ст. ст. 297, 299 ЦК України) повною мірою поширюється також на інтернет-користувача у мережі Інтернет. Сьогодні ми можемо вести мову про «ділову репутацію в інтернеті», як формалізований прояв активності й популярності інтернет-користувачів. Доволі часто така активність стає джерелом доходів інтернет-користувачів та їхня репутація набуває економічного змісту. Йдеться про використання популярності серед підписників у соціальних мережах, у результаті якої відбувається концентрація уваги інтернет-користувачів навколо певної особи, її контенту, що створює додаткові можливості для платформ, на просторах яких розміщений цей контент.

Структура правовідносин у такому випадку відповідає такій схемі (на прикладі соціальної мережі «Instagram»): власник акаунта у соціальній мережі популяризує себе з метою концентрації уваги на своїй особистості інших інтернет-користувачів; наступний етап безпосередньо пов'язаний з формуванням інформаційної пропозиції для власника акаунта; після формування цільової аудиторії останній вступає у відносини з рекламодавцями, які працюють у цій самій соціальній мережі; далі здійснюються заходи з реклами певної продукції через акаунт на умовах платності у грошовій чи натуральній формі або ж у формі їхнього поєднання; у найкращому випадку власник акаунта стає «амбасадором» певних брендів.

Тлумачення терміну «амбасадор» в інтернет-середовищі включає в себе декілька варіантів. Амбасадором (англ. brand-ambassador, бренд-амбасадором, послом марки) прийнято вважати посла бренду, провідного офіційного представника інтересів бренду серед цільової аудиторії¹. Є зро-

1 Тлумачний словник української мови. URL: https://classes.ru/all-ukrainian/dictionary-ukrainian-explanatory-term-3448.htm#%D0%90%D0%9C%D0%91%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%9E%D0%A0_%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5; Український тлумачний словник. URL: https://ukrainian_explanatory.academic.ru/2918/%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D1%80

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

зумілим, що амбасадор має користуватись популярністю в інтернет-середовищі серед своєї цільової аудиторії. Завданням і функцією амбасадора є представлення та захист інтересів бренду, представником якого він є, популяризація імені бренду, його ідей. Амбасадор по відношенню до бренду має низку прав і обов'язків, обумовлених контрактом. Так основним правом амбасадора є представлення бренду (зразки продукції якого залишаються, як правило, у користуванні амбасадора) та користування привілеями, обумовленими контрактом. Серед основних обов'язків: участь у програмах просування, публічна діяльність в інтересах бренду, та чи інша участь у численних заходах, організованих від імені бренду². У кінцевому підсумку йдеться про розпорядження діловою репутацією власника акаунта, відповідно він отримує доступ до всіх можливостей захисту його честі, гідності, ділової репутації та породжених ним інтелектуальних прав.

Вельми часто в інтернеті по відношенню до амбасадора вживають термін «інфлуенсер». Однак, єдиного сталого визначення поняття «інфлуенсер» не існує, про що свідчать такі аргументи. Інфлуенсер (англ. influencer) – той, що свідомо чи несвідомо чинить вплив на інших, так званий «лідер думок»³. Поняття інфлуенсера також включає в себе особу, за якою стежать на просторах інтернет-середовища. Це поняття часто використовують для описання осіб, здатних впливати на рішення інших осіб завдяки своєму авторитету, знанням, досвіду або умінню вибудовувати стосунки з аудиторією. Сьогодні чимало інфлуенсерів тією чи іншою мірою впливають на свою цільову аудиторію, що дає їм також змогу отримувати прибуток, наприклад, за рахунок реклами⁴.

2 Амбасадор. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_a/ambassador/

3 Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/influenser>

4 Хто такі й скільки заробляють українські інфлуенсери в Instagram. 30.06.2020 р. URL: [https://www.radiosvoboda.org/a/29475770.html#:~:text=%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8E%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B8%20\(%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB,%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8E%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D1%8E](https://www.radiosvoboda.org/a/29475770.html#:~:text=%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8E%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B8%20(%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB,%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8E%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D1%8E).

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Крім цього, інтернет-користувач наділений правомочностями вимагати блокування вебсторінки або акаунтів у соціальних мережах, як засіб захисту його честі та гідності. Найчастіше ця можливість використовується інтернет-користувачем проти ботів і хейтерів. Хейтер (англ. *hater* – ненависник від *hate* – ненавидіти) – людина, яка відчуває ненависть або ворожість (приховану або відкриту) до чого-небудь або кого-небудь¹. Також необхідно пам'ятати, що проявом ділової репутації інтернет-користувача (наукового або науково-педагогічного працівника, представника творчих професій) є його включення до різноманітних рейтингів, які демонструють його професійні якості й досягнення. Наприклад, наукометричні бази даних такі як: *Orcid*, *Google Akademia*, *Web of Science*, *SCOPUS* тощо.

Право на індивідуальність. Право на індивідуальність у законодавстві визначається у Цивільному та Сімейному кодексах України. У ч.ч. 1, 2 ст. 300 ЦК України йдеться про те, що фізична особа має право на індивідуальність, а також право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, право на вільний вибір форм і способів прояву своєї індивідуальності. Водночас у СК України у ст. 51 зазначено, що дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї *індивідуальності*, своїх звичок та уподобань.

Натомість у теорії цивільного права професор Р. О. Стефанчук визначає структуру поняття «індивідуальність» як: а) зовнішній вигляд фізичної особи (зовнішність, ріст, фігура, зачіска, колір очей, фізичні дані, одяг, інші елементи, а також сукупність усіх цих елементів); б) голос фізичної особи (сукупність різноманітних за висотою, силою та тембром звуків, відтворених людиною у формі слів, мелодій, свисту тощо) та мову (система звуків з усіма своїми особливостями, наприклад, не вимова окремих звуків, говір, заїкування, слова-паразити, сміх тощо); в) манеру поведінки (стосунки з іншими особами та особливості у ставленні до речей, наявність моральних принципів, звичок та інших особливостей характеру); г) інтелектуальний, культурний та освітній рівень (уміння спілкуватись, дотепність, кмітливість, хист,

1 Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/kheiter>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

використання спеціальної термінології, сленгу, знання та застосування іноземних мов тощо). Зміст вказаного права покликаний закріпити за фізичною особою власну індивідуальність, а також можливість вільного, на власний розсуд, створення, зміни та використання її².

На наше переконання, сукупність усіх вищевказаних елементів може сформувати *незмінне та єдине* сприйняття фізичної особи (інтернет-користувача) як певного індивідуума і може охоплюватись загальним поняттям стилю (іміджу), що є близько взаємопов'язаним і суміжним з поняттям ділової репутації. Необхідно підкреслити, що вищезазначені положення окреслюють зміст права на індивідуальність, які повною мірою можуть бути використанні і при визначенні права на індивідуальність інтернет-користувача.

Сьогодні існує об'єктивно зумовлена можливість індивідуалізації інтернет-користувача за допомогою фото-, відеозображень, аудіозаписів і текстових повідомлень, які розміщуються у зв'язку з реєстрацією інтернет-користувача у мережі або на певних вебсторінках, а також індивідуалізуюча інформація, якою він наповнює свій акаунт (сторінку) або сайт. Також до індивідуалізуючих елементів необхідно включити цифровий підпис та інші цифрові ключі, доступ до яких отримує інтернет-користувач. Тобто, ми можемо стверджувати, що право інтернет-користувача на індивідуальність може втілюватись через аватарку, нікнейм, онлайн-стиль (імідж), текстову інформацію (допис), яка супроводжується фотозображеннями, відеозображеннями, інформацію, яка визначає перелік смаків інтернет-користувача, коментарі інтернет-користувача, розміщені під дописами інших користувачів, цифровий підпис на просторах мережі Інтернет тощо.

Водночас, необхідно пам'ятати про наступні обмеження: необхідність дотримання вимог моралі, прав і свобод інших інтернет-користувачів, правил користування тією чи іншою вебсторінкою, соціальною мережею тощо. Право на індивідуальність інтернет-користувача вимагає дотримання правил використання будь-якої інформації, запозиченої

2 Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві. : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. С. 10.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

із сторінок іншого інтернет-користувача. Йдеться про необхідність дотримання заборони (або обмеження) на використання зображень інших осіб, у тому числі й тих, які підпадають під охорону авторського права у якості іконок, шпалер, що супроводжується нікнеймом, а також авторського тексту, викладеного у дописах інших інтернет-користувачів, фото-, відеоматеріалів та іншого.

На практиці йдеться про необхідність дотримання вимог доброчесності в інтернет-просторі (інтернет-доброчесності) подібної, наприклад, до академічної доброчесності у науковому середовищі. *Вважаємо за необхідне нормативно закріпити вимогу про обов'язковість посилання на ті інтернет-джерела, які були використано під час формування певного контенту. Отже, має діяти безумовна заборона на «привласнення» індивідуальності інших інтернет-користувачів (наприклад, використання в якості аватарки фото іншої особи або привласнення авторського тексту без відповідного посилання на його автора).* Для реалізації такого припису має бути внесено відповідну вимогу до правил використання певної сторінки в соціальних мережах/веб-сторінках шляхом покладання позитивного обов'язку інтернет-користувача самостійно стежити за дотриманням інтернет-доброчесності, шляхом зазначення відповідних посилань на запозичені матеріали. У випадку недотримання цієї вимоги буде діяти принцип презумпції вини, що може вплинути на юридичне вирішення ситуації у випадку виникнення спору або наявності скарги. Необхідно розглянути доцільність обмеження використання принт-скрінів, повідомлень та особистої переписки інтернет-користувача з певною особою у повідомленнях для третіх осіб.

Право на особисті папери. З вищезазначеним правом на індивідуальність пов'язані права інтернет-користувача на особисті папери та право на захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок. Зокрема, цивільне законодавство передбачає у ч. 1 ст. 303 ЦК України, що особисті папери (щоденники, фотографії, документи, особисті архівні матеріали, інші записи тощо) особи є її власністю. Водночас ми пропонуємо інтерпретувати це право для інтернет-користувача як право на особисті папери

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

(документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) у *цифровому* вигляді. Це дозволяє нам запропонувати нову редакцію ч. 1 ст. 303 ЦК України, доповнивши її словами «у *цифровому вигляді*». З позицій майнової приналежності інформації, втіленої у особистих паперах, їх копіях, дописах, відеозаписах, фотографіях та іншого, необхідно вести мову про поширення режиму приватної власності на них. Тобто, інтернет-користувач є власником розміщеного ним контенту, якщо його створено цим інтернет-користувачем.

Зазначене вимагає нормативного регулювання способів захисту прав інтернет-користувача. Наприклад, одним із поширених способів стає накладення на зображення електронного водяного знаку як засобу запобігання копіювання певних фотографій та інших оцифрованих зображень іншими інтернет-користувачами.

Рис. 2. – Print Screen (знімок з екрану). «Водяні знаки» на авторському зображенні інтернет-користувача¹

Будь-яке використання матеріалів, створених (розміщених) інтернет-користувачем, що супроводжуються засобами

1 Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/pryntskrin>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

його ідентифікації, можливе лише з дозволу цього інтернет-користувача. Найбільш вірогідним є окреслення конкретних способів захисту у локальних нормах права, які стосуються певної соціальної мережі. Водночас, ст. 304 ЦК України наголошує, що фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або у письмовій формі розпорядитися ними, у тому числі й на випадок своєї смерті. Так само доцільним виглядає наступна редакція ст. 304 ЦК України: «Розміщення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів може мати місце лише при отриманні згоди фізичними особами в усному, письмовому та електронному виглядах на різноманітних інтернет-сервісах». Прикладом таких інтернет-сервісів можуть бути такі: iCloud, електронні каталоги, Google Drive тощо.

У зв'язку з відсутністю нормативного регулювання питання розпорядження особистими паперами у мережі Інтернет пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 305 ЦК України та викласти у такій редакції: «Інтернет-користувач має право на розпорядження щодо передачі особистих паперів у цифровому вигляді шляхом розміщення (опублікування) їх на сайтах електронних бібліотек та архівів». Як було зазначено вище, інтернет-користувач широко використовує фото- та відеозображення як засіб своєї ідентифікації та наповнює ними зміст інформації, яка його стосується. Поширеним проявом такої діяльності є здійснення онлайн-трансляцій, різноманітних онлайн-марафонів/вебінарів/майстер-класів та іншого (наприклад, пов'язаних із трансформацією тіла за допомогою харчування і тренувань (інтенсиви), зі стилю (розбір гардеробу, онлайн-шопінг), освітні (з вивчення іноземних мов, освітні онлайн-трансляції з NASA та інші форми дистанційної освіти), розважальні (онлайн-навчання різних стилів танцю), краси (для візажистів, б'юті-марафони, догляд за шкірою лица, тіла), етикету тощо.

Захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок. Запис онлайн-трансляцій та їх відтворення іншими інтернет-користувачами є можливим після отримання дозволу особи (інтернет-користувача), яка здійснила ці записи. У цьому випадку є поєднання забезпечення охорони прав особи (осіб), зображених на відео або

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

фото й забезпечення захисту їх прав інтелектуальної власності на результати, втілені у цих фото-, відеозаписах. Ми можемо вести мову про те, що інтернет-користувач, який здійснив знімання інших осіб на фото, кіно-, теле- чи відеоплівку або під час онлайн-трансляції, та використовує подібні матеріали інших інтернет-користувачів, має дотримуватись вимог ч. 1 ст. 307 ЦК України й вимог законодавства про захист прав інтелектуальної власності.

З позиції охорони права на таємницю особистого життя для інтернет-користувача положення ст. 307 ЦК України мають виглядати таким чином: «Фізична особа (інтернет-користувач), яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або *онлайн-трансляцію*, може вимагати припинення їх показу в *інтернет-мережі* у тій частині, яка – стосується її особистого життя». Відповідно при застосуванні ст. 308 ЦК України йдеться про те, що інтернет-користувач, який розміщує контент на сторінках будь-яких вебсайтів, фактично надає *ліцензію (дозвіл)* на його використання з боку (наприклад, соціальних мереж). Отже, «контент» виступає як окремий об'єкт права інтелектуальної власності¹. Також у ст. 308 ЦК України йдеться про особисте немайнове право фізичної особи на фотографію, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу, які можуть бути публічно показані, відтворені, розповсюджені лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою осіб, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер. У випадку інтернет-користувача це право виглядає таким чином: фотографія, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу (інтернет-користувача), можуть бути показані, відтворені, розповсюджені в інтернет-мережі лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер.

1 Умови використання мережі Instagram. URL: [https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fnav&bc\[0\]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc\[1\]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8](https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fnav&bc[0]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc[1]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8)

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Повага до людини, яка померла. Юридичного змісту набувають відносини з використання в інтернет-середовищі матеріалів фізичних осіб (інтернет-користувачів), які померли або були оголошені померлими. Йдеться про необхідність правового регулювання доступу родичів до інтернет-ресурсів померлих осіб, про обсяг і повноваження на розпорядження інформацією, яка міститься на таких ресурсах. З переліку особистих немайнових прав йдеться про здійснення права, яке визначено ст. 298 ЦК України. Практичне здійснення цього права в інтернет-середовищі має передбачати обов'язок інтернет-користувача, під час розміщення інформаційного контенту (відеозаписи, фотографії тощо), на дотримання вимог поваги до особи, яка померла. Також необхідно передбачити право для близьких родичів (спадкоємців) на доступ до акаунтів у соціальних мережах померлих осіб з метою з'ясування їх змісту, вирішення долі контенту й самого акаунта. Сучасна проблематика спадкування особистих даних померлих інтернет-користувачів були предметом дослідження Ю. Д. Белової. Ми підтримуємо позицію авторки про необхідність нормативного регулювання у зазначених вище питаннях як невід'ємного елементу правового статусу інтернет-користувача¹.

Право на таємницю кореспонденції. Традиційним способом спілкування між інтернет-користувачами в інтернет-просторі, без сумніву, є листування. Листування відбувається шляхом обміну повідомленнями між інтернет-користувачами. Здійснювати/реалізовувати це право інтернет-користувач має можливість через електронну пошту (англ. e-mail), повідомлення в чатах або на просторах таких месенджерів як: Facebook Messenger, Telegram, Instagram, WhatsApp, Viber, телефонних розмов (відеодзвінків) та інших видів кореспонденції. При здійсненні листування виникає питання забезпечення таємниці інтернет-кореспонденції.

Ст. 306 ЦК України передбачає особисте немайнове право на забезпечення таємниці кореспонденції. Водночас у ст. 306 ЦК України, на жаль, не йдеться про сучасні об-

1 Белова Ю. Д. Персональні дані як об'єкт спадкових правовідносин. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина». 2018. С. 25–28.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

міни кореспонденцією через мережу Інтернет. Центральною нормою, яка визначає забезпечення таємниці кореспонденції в інтернеті, має бути таке правило: всі вищевказані види обміну повідомленнями можуть використовуватися третіми особами, зокрема шляхом опублікування, лише за згодою інтернет-користувача, який надіслав їх, та адресата, крім випадків, якщо вони були розміщені для публічного доступу. При цьому порядок використання інформації, яка становила зміст перерахованих видів кореспонденції визначається крім ст. 306 ЦК України також у правилах користування окремих сервісів та соціальних мереж (наприклад, політика конфіденційності та умови використання мережі Instagram²). У кінцевому підсумку, всі вищезазначені питання, які мають відношення до інформаційних прав інтернет-користувача, пов'язані зі здійсненням особистого немайнового права на інформацію, визначено ст. 302 ЦК України. Інтернет-користувач має право вільно зберігати, збирати, використовувати й поширювати інформацію, яку розміщено в інтернет-просторі. Доступ до інформації реалізується інтернет-користувачем з урахуванням інформаційної політики пошукових сервісів і соціальних мереж існуючими у них обмеженнями та фільтрами, інформація щодо яких міститься, наприклад, у правилах користування соціальною мережею.

Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Інтернет-простір із самого початку був відкритий для результатів літературної, наукової і технічної творчості людини. Поширення інтернет-мережі та збільшення аудиторії (кількості інтернет-користувачів) сьогодні лише сприяє цьому. Інтернет-користувача як будь-якого суб'єкта цивільно-правових відносин наділено правом на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості згідно з ч. 1 ст. 309 ЦК України. У ч. 2 ст. 309 ЦК України йдеться

2 Умови використання мережі Instagram. URL: [https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fnav&bc\[0\]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc\[1\]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8](https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fnav&bc[0]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc[1]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8)

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

про те, що фізична особа має право на вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості.

Якщо ми ведемо мову про творчість у інтернет-просторі, то на окрему увагу заслуговує питання реалізації права на свободу творчості у частині розміщення результатів наукової діяльності, у тому числі через різноманітні репозиторії наукових досліджень таких як: Orcid, Google Scholar, національні репозиторії наукових текстів тощо. В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко характеризує творчість як продуктивну людську діяльність, здатну породжувати якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини¹. Більшість учених під поняттям «творча діяльність», «творчість» розуміють діяльність, яка окреслює процес створення істотно нового, вирішення нестандартних задач, постановку й розв'язання нових проблем тощо.

Загальновідомо, що в інтернет-середовищі поширена безмежна кількість певних програм, пов'язаних із проявами художньої творчості. Однією із таких є соціальний фотосервіс Pinterest², який дозволяє інтернет-користувачам додавати в режимі онлайн зображення, поміщати їх у тематичні колекції і ділитися ними з іншими користувачами у вигляді різноманітних ідей³. Відповідні зображення можна «приколоти» (англ. *to pin*) до колекцій, які називаються «дошками» (англ. *boards*). Інтернет-користувач, незалежно від віку, може створити їх стільки, скільки йому необхідно, і кожній дати назву, наприклад, «сім'я», «друзі», «країни» тощо⁴. Віднедавна на сайті Pinterest можна знайти й самому поділитись не лише зображеннями, але й анімованими GIF і відео⁵. Основною метою цього сервісу є «об'єднання інтернет-користувачів задля спільного пошуку креативних

1 Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 326 с.

2 Pinterest. URL: <https://www.pinterest.com/>

3 Gershgorin D. Pinterest is distancing itself from social networks as it goes public. March 23, 2019. URL: <https://qz.com/1579086/pinterest-is-distancing-itself-from-social-networks-as-it-goes-public/>

4 Pinterest. URL: <https://www.activetraffic.ru/wiki/pinterest/>

5 Clark K. New Pinterest features encourage brands and creators to upload more videos. July 10, 2019. URL: <https://techcrunch.com/2019/07/10/pinterest-video/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ідей», як стверджує Комісія США з цінних паперів і бірж (англ. U.S. Securities and Exchange Commission, SEC)⁶. Про які креативні ідеї йдеться? На просторах Pinterest можна знайти ідеї, починаючи від приготування їжі та пошуку рецептів, планування подорожей, закінчуючи пошуком ідей для декорування будь-якого приміщення.

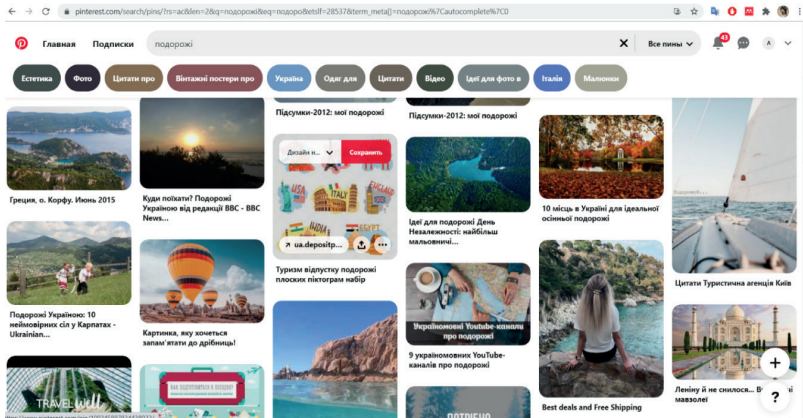

Рис. 3. – Print Screen (знімок з екрану) офіційного сайту Pinterest.

Pinterest прагне, щоб його користувачі сприймали сервіс як «місце для натхнення», а не як соціальну мережу. Тому, на відміну від таких соціальних мереж як Facebook, Instagram, Twitter, WhatsApp і Snapchat, де інтернет-користувачі позбавлені активної можливості здійснення моделювання середовища на власних платформах, фотохостинг Pinterest є суто корисною програмою⁷. Сьогодні фотохостинг Pinterest є платформою для втілення у життя будь-яких проявів творчості, починаючи від малолітніх, закінчуючи повнолітніми інтернет-користувачами.

Іншим, не менш відомим і визначним місцем для прояву творчих ідей на просторах мережі Інтернет є YouTube. YouTube вважається найбільшим і глобальним відеоархівом.

6 Gershgor D. Pinterest is distancing itself from social networks as it goes public. March 23, 2019. URL: <https://qz.com/1579086/pinterest-is-distancing-itself-from-social-networks-as-it-goes-public/>

7 Там само.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Щодня сервіс набирає мільйони відвідувань і переглядів інтернет-користувачами завдяки постійному наповненню новими відеофайлами. Сервіс транслює, зберігає і надає доступ до різного роду відеороликів. Інтернет-користувачі мають можливість вибору, – які тематичні відео дивитися, як їх оцінювати, залишати коментарі, розміщувати і редагувати на ресурсі власні відеофайли. YouTube переповнений інформацією під різні види запитів: музичні кліпи, художні фільми, відеоблоги, серіали, новини, навчальні відео, майстер-класи, відеоогляди, трейлери і багато іншого контенту¹.

За допомогою відеоархіву YouTube малолітні та неповнолітні можуть реалізовувати право на художню творчість. Наприклад, вони, незалежно від віку, можуть створити на YouTube відеоблог і вести його на теренах цього сервісу; будь-який інтернет-користувач ресурсу може придумати і створити власний інтернет-канал, у рамках якого можна буде викладати відеоконтент, розрахований на свою цільову аудиторію тощо. Отже, Pinterest, YouTube та подібні до них сервіси перетворюються на середовище реалізації прав дітей як інтернет-користувачів на творчість. При цьому, багато дослідників наголошують на проблемах прав інтелектуальної власності у подібних інтернет-середовищах. Адже, доволі часто способом забезпечення прав інтелектуальної власності є суто довірчі відносини.

До сфери реалізації права на свободу наукової творчості ми пропонуємо включити поширені сьогодні онлайн-конференції, онлайн-вебінари, онлайн-майстер-класи/тренінги/курси щодо підвищення кваліфікації тощо. Особливого поширення подібні форми обміну науковою інформацією набули в умовах обмежень, спричиненими карантинними заходами глобальної пандемії Covid-19. Сучасні виклики й загрози світового масштабу підштовхують інтернет-користувачів до активізації обміну науковою і технічною інформацією, об'єднанню їх зусиль у вирішенні певних наукових проблем. У цілому, здійснення інтернет-користувачами права на свободу літературної, наукової та технічної творчості потребує окремого наукового дослідження.

1 YouTube. URL: <https://www.activetraffic.ru/wiki/youtube/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

Право на недоторканість житла. До особистих немайнових прав фізичної особи (інтернет-користувача) можна зарахувати право на недоторканість житла. Ми вбачаємо здійснення цього права для інтернет-користувача через використання різноманітних інтернет-сервісів. Так, розумний будинок (розумний дім, англ. smart home/digital house/intelligent building) – це високотехнологічна система, яка може об'єднати всі комунікації будинку, і керувати ним одним натисканням кнопки (наприклад, активування освітлення, опалення, сигналізації, відеонагляду, якими можна керувати за допомогою функцій цього будинку². Прикладом ефективного засобу реалізації цього права є сервіс «Розумний будинок Xiaomi», який включає в себе систему домашніх пристроїв, здатних виконувати дії і вирішувати певні повсякденні завдання без участі людини за допомогою інтернет-мережі³, а також яскравим прикладом є вітчизняний сервіс «Розумний будинок Greenhub»⁴.

Право на вибір роду занять. До числа особистих немайнових прав інтернет-користувача включаємо право на вибір і зміну роду занять за допомогою можливостей інтернету відповідно до ст. 312 ЦК України. Інтернет-середовище породжує нові можливості для здійснення професійної реалізації. Тому з виникненням Всесвітньої мережі з'явилася низка нових перспективних онлайн-професій. Якщо вести мову, наприклад, про власників бізнесу, то вони вже оцінили переваги віртуальної реальності й активно використовують її у своїй діяльності⁵.

Медичний маркетолог, молекулярний дієтолог, рециклінг-еколог, фахівець із навігації на території Арктики та дизайнер віртуальних світів. Усі зазначені слова – це не терміни із футуристичного блокбастера, а цілком реальні професії уже найближчого майбутнього. Швидкість змін у

2 «Розумний будинок». Як сучасні технології створюють комфорт та допомагають зекономити. 1 березня 2017 р. URL: http://tvoemisto.tv/news/shtuchnyy_intelekt_tvogo_zhytla_chy_biznesu_tehnologii_yaki_stvoryuyut_komfort_ta_ekonomlyat_groshi_84193.html

3 Розумний будинок Xiaomi. URL: <https://www.xiaomi.ua/mi-smart-home/>

4 Розумний будинок Greenhub. URL: <https://greenhub.com.ua/>

5 Які професії потрібні в інтернет-сфері. URL: <https://itstolytsa.ua/uk/blog-ua/156-rizne/2126-yaki-profesiji-potribni-v-internet-sferi>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

світі зростає шаленими темпами, а складність професійних завдань неупинно збільшується. На початку 2000-х ми не чули про такі професії як хедхантер, менеджер соціальних мереж, SEO-оптимізатор тощо. Проте зараз це одні із найбільш необхідних фахівців, без яких не «живе» жоден бізнес¹. Як підсумок підкреслимо, що світ сьогодні змушує вчитися «на льоту» і освоювати нові спеціальності, чим швидше, тим краще².

Ми впевнено можемо говорити про те, що активне використання можливостей інтернету сприяє формуванню «нових» професій (наприклад, блогери/інфлуенсери, влогери, SMM-фахівці, лікар-фахівець з лікування від цифрової залежності) та перетворилось на середовище практичної реалізації професійної діяльності для «традиційних професій» (наприклад, юридичні онлайн-консультації, консультації спеціалістів з продажу товарів і послуг онлайн, проведення інтерв'ю HR-фахівцями в режимі онлайн, дистанційне виконання трудових обов'язків викладачами, науковцями, журналістами тощо).

Якщо більш детально розглянути сфери нових професій, то до них можна включити, наприклад:

- у *біотехнологіях* (урбаніст-еколог, архітектор живих систем, системний біотехнолог, біофармаколог, ГМО-агроном, СІПІ-фермер);

- у *медицині* (ІТ-медик, архітектор медичного обладнання, біоетик (фахівець із нормативно-правових та етичних аспектів), генетичний консультант, клінічний біоінформатик, медичний маркетолог, R&D-менеджер охорони здоров'я (фахівець із комунікацій), молекулярний дієтолог, оператор медичних роботів, ІТ-генетик, фахівець із кіберпротезування, спеціаліст із кристалографії (фахівець із використання кристалів у медицині), проєктант життя медичних закладів (професіонал із розробки життєвого циклу лікарень), експерт із персоніфікованої медицини (спеціаліст, що досліджує генетичну карту пацієнта й розробляє індивідуальні програми його супроводу), а також пропонує відповідні страхові

1 Балацанова О. Професії майбутнього: які спеціалісти будуть затребувані післязавтра. 19 лютого 2019 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/02/19/235691/>

2 5 затребуваних професій в наступні 10 років. 2 грудня 2019 р. URL: <https://www.robotshouse.uk/profes%D1%96%D1%97-majbutnogo/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

медичні продукти), мережевий лікар (лікар, що ставитиме діагнози онлайн);

- у *енергетиці* (менеджер із модернізації, розробник систем мікрогенерації, метеоенергетик, проєктант систем рекуперації, фахівець із локальних систем енергопостачання, дизайнер портативних пристроїв (одяг, взуття тощо), проєктант енергонакопичувальних пристроїв);

- у *транспортній сфері* (оператор автоматизованих транспортних систем, інженер із безпеки транспортних мереж, оператор крос-логістики, проєктувальник інтермодальних транспортних вузлів (розробляє системи пересадки з одного транспортного засобу на інший), технік інтермодальних транспортних систем, будівник «розумних» доріг, проєктувальних композитних конструкцій для транспортних засобів, проєктувальних високошвидкісних залізничних колій, архітектор інтелектуальних систем управління);

- професії, пов'язані із *водним транспортом та авіацією* (портовий еколог, системний інженер морської інфраструктури, фахівець із навігації в умовах Арктики, проєктувальник інтерфейсів безпілотної авіації, інженер із виробництва малої авіації, аналітик експлуатаційних даних, проєктувальних дирижаблів, проєктувальник інфраструктури для повітряного плавання, розробник інтелектуальних систем управління динамічною диспетчеризацією, космобіолог, менеджер космотуризму);

- у галузі *освіти* вже зараз затребувані (модератор, розробник освітніх траєкторій, тьютор, організатор проєктного навчання, координатор освітніх онлайн-платформ, ментор стартапів, ігромастер, ігровикладач, тренер із майнд-фітнесу).

Нові професії також затребувані у сфері *нанотехнологій та ІТ* (мережевий юрист, дизайнер віртуальних світів, ІТ-проповідник і цифровий лінгвіст), у сфері *видобутку корисних копалин, будівництві* (фахівець енергонульових будинків, прораб-вотчер, проєктувальник 3Д-друку), у *робототехніці й машинобудуванні, фінансовому секторі* (розробник персональних пенсійних планів, оцінювальник інтелектуальної власності), *екології, менеджменті* (тайм-брокер, трендвотчер, віртуальний адвокат) і *соціальній сфері* (ме-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

діатор соціальних конфліктів, робітник із адаптації людей із обмеженими можливостями через Інтернет)¹. У звіті Dell Technologies Research відзначають, що в проміжку між 2020-2030 роками буде створено до 85% нових спеціальностей². Тому необхідно зазначити, що гостро назріла необхідність практичного здійснення цього особистого немайнового права, яка потребує істотних змін до законодавства про працю.

Право на свободу пересування. До особистих немайнових прав інтернет-користувача можна віднести право на свободу пересування, визначене ст. 313 ЦК України. Про явами цього особистого немайнового права є можливості інтернет-користувача стосовно використання онлайн-бронювання, купівлі квитків на різноманітні засоби транспорту (наприклад, через офіційні вебсайти Укрзалізниці, авіакомпанії МАУ та інших авіакомпаній, інші послуги онлайн, які можна здійснити через Приватбанк тощо), використання сервісів геолокації, можливості використання автомобілів з автоматичною системою управління, заснованою на елементах штучного інтелекту (наприклад, автомобілі компанії Tesla).

Питання контролю дистанційного руху було більш детально розглянуто нами у попередньому розділі. Щодо практичної можливості реалізації права на свободу пересування можна використати наукове прогнозування, що дозволяє оцінити перспективи появи нових технічних засобів у найближчий період часу. У кінцевому підсумку йдеться про постійне вдосконалення систем штучного інтелекту, інтегрованих до різноманітних видів транспорту.

Право на свободу об'єднання. До особистих немайнових прав інтернет-користувача належить право на об'єднання. Це право, передбачене ст. 314 ЦК України реалізується шляхом участі у різноманітних неформальних об'єднаннях. Йдеться про участь, наприклад, у групах соціальних мереж, наукових, літературних і мистецьких інтернет-об'єднаннях, командах у кіберспорті тощо. Особливо перспективним ви-

1 Балацанова О. Професії майбутнього: які спеціалісти будуть затребувані післязавтра. 19 лютого 2019 р.. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/02/19/235691/>

2 5 затребуваних професій в наступні 10 років. 2 грудня 2019 р. URL: <https://www.robo.house/uk/profes%D1%96%D1%97-majbutnogo/>

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

глядає напрямок правового регулювання у кіберспорті. Поняття кіберспорт було сформовано нещодавно. Кіберспорт – вид спорту/спортивна дисципліна (індивідуальна або командна), участь у якій відбувається за допомогою засобів електронних комунікацій³.

Отже, інтернет-користувач як учасник цивільно-правових відносин наділений усіма правомочностями, які визначають загальний правовий статус учасника подібних відносин. Водночас, результати проведеного нами аналізу дозволили виділити особливості здійснення інтернет-користувачем окремих особистих немайнових прав. Ці особливості простежуються як в процесі здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, так і особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття людини. Згадані особливості обумовлено природою інтернет-відносин. Вони відображають специфіку людської комунікації в інтернет-середовищі. Разом із зростанням можливостей задоволення різноманітних інтересів інтернет-користувачів пропорційно збільшуються загрози, які потребують формування окремого механізму забезпечення охорони й захисту особистих немайнових прав останнього.

3 Hamari J., Sjöblom M. What is eSports and why do people watch it? 3 April 2017. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2686182#:~:text=Max%20Sj%C3%B6blom,-Game%20Research%20Lab&text=Purpose%3A%20In%20this%20study%20we,spectate%20eSports%20on%20the%20internet.&text=Findings%3A%20The%20results%20indicate%20that,positively%20predict%20eSport%20spectating%20frequency.

2.3. Особливості здійснення майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів в умовах воєнного стану в Україні

Розпочата Російською Федерацією 24 лютого 2022 року військова агресія, – повномасштабне вторгнення на територію України, стала першим у XXI столітті конфліктом такого розмаху між двома технологічно розвиненими державами. Тому одним із проявів і водночас надзвичайно важливих «фронтів» ведення агресивних бойових дій з боку Росії та, відповідно, української оборони, стало інформаційне поле та кіберпростір: від кібератак на об'єкти критичної інфраструктури нашої держави до боротьби за суспільну думку, свідомість і психологічну витримку українців. У зв'язку з цим закономірно постали питання забезпечення інформаційної безпеки й суверенітету нашої держави, а також аспекти співвідношення захисту конституційних прав і свобод громадян України в умовах воєнного стану, введеного у нашій державі Указом Президента України № 64/2022¹, що набрав чинності одночасно з відповідним Законом України про його затвердження².

Безпосередньо у п. 3 Указу Президента України передбачається, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи люди-

1 Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2 Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ни і громадянина, передбачені ст. ст. 30–34 (права на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте і сімейне життя, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань), ст. 38 (право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування), ст. 39 (право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації), ст. ст. 41–44 (право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів), ст. 53 (право на освіту) Конституції України³, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁴. У останній, серед іншого, визначається надання військовому командуванню разом із військовими адміністраціями можливості здійснювати, зокрема, заходи правового режиму воєнного стану, пов'язані з правом регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві

3 Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4 Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі (п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону), в тому числі, безперечно, й мережу Інтернет.

В Указі Президента України зазначається й про покладення на Міністерство закордонних справ України обов'язку забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року¹, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення.

Безперечно, наведені обмеження, насамперед, запроваджуються у нормативній площині галузей публічного права, зокрема кримінального й адміністративного. Зокрема, цілою низкою законів України було внесено зміни й доповнення до Кримінального кодексу України (далі – КК України)² в частині криміналізації (введення нових складів злочину) діянь з несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (Кодекс доповнено ст. 114²³ у розділі, присвяченому злочинам проти основ національної безпеки України з подальшим уточненням переліку уповнова-

1 Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

2 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3 Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6>.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

жених органів державної влади, що наведений далі⁴), одним з ключових складників якого є нерозміщення такої інформації у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів.

Практична необхідність запровадження такого складу злочину була зумовлена, в тому числі, неодноразовим розміщенням українськими громадянами, переважно без прямої мети завдати шкоди обороноздатності нашої держави, численних фото та відеоматеріалів з переміщенням українських військових, розміщенням військової техніки та обладнання, у соціальних мережах і месенджерах, особливо у Telegram, Facebook і TikTok. Розголосу, зокрема, отримала історія про ракетний удар, завданий окупаційними військами 20 березня по київському ТРЦ «Ретровіль», внаслідок якого постраждало 8 осіб і було завдано значних руйнувань самому ТРЦ та який стався, ймовірно, через публікацію у соцмережі TikTok відео з розташованою на території останнього військовою технікою⁵. До цього інциденту та криміналізації подібних дій неодноразово як серед звичайних інтернет-користувачів у соцмережах, так і засобами масової інформації і офіційними представниками Генерального штабу Збройних сил України, публікувались заклики до обмеження повідомлення про пересування українських військових і військової техніки⁶, що

4 Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: Закон України від 01.04.2022 р. № 2178-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#n2>.

5 Обстріл ТРЦ у Києві. Мережа розшукує тіктокера, який «навів» окупантів. URL: <https://glavcom.ua/news/obstril-trc-u-kijevi-merezha-rozshukuje-tiktokera-yakiy-naviv-okupantiv-831684.html>.

6 Офіційний Твіттер-акаунт Генерального штабу ЗСУ. Допис від 22 лютого 2022 року. URL: https://twitter.com/GeneralStaffUA/status/1496141121059270658?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1496141121059270658%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fvesti.ua%2Fuk%2Fstrana-uk%2Fgenshtab-prizval-ukraintsev-ne-publikovat-informatsiyu-o-peremeshhenii-tehniki; Не публікуйте фото та відеозаписів переміщення української техніки у вільному доступі! URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/ne-publikujte-foto-ta-videozapisiv-peremishhennya-u/>; Не знімайте та не публікуйте переміщення української військової техніки та її номери. Не допомагайте ворогу! URL: <https://rudana.com.ua/uk/news/ne-znimayte-ta-ne-publikuyte-peremishchennya-ukrayinskoyi-viyskovoyi-tehniki-ta-yiyi-nomery-ne>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

могло би призвести до повідомлення ворога про це, особливо зважаючи на те, що російські військові отримують більшість інформації саме з відкритих джерел, про що під час радіоєфіру заявляла Ганна Маляр, заступниця міністра оборони¹. Сьогодні результати впровадження цієї норми є відчутними: навіть поодинокі розміщені у мережі відео потрапляють російських ракет в українських містах є заблюреними, що унеможливає ідентифікацію конкретного розташування точки потрапляння снаряду, проте навіть так потрібно зважати на збереження у відео мета-даних, у тому числі тих, що можуть допомогти ворогу встановити географічні координати.

Також Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану»² було викладено у новій редакції ст. 361 КК України, якою передбачено кримінальну відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж. Внесено зміни та доповнення до КК України й у інформаційній площині: Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції»³ доповнено ст. 161 КК України в частині незаконності розпалювання, в тому числі, регіональної ворожнечі й ненависті, у примітці до якої встановлено, що під регіональною належністю слід розуміти належність особи за народженням чи проживанням до регіону – частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, – що відрізняєть-

1 Ворог отримує інформацію здебільшого з відкритих джерел – Ганна Маляр, заступниця міністра оборони. URL: https://www.youtube.com/watch?v=WnFltkLMP0&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92

2 Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2149-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#n2>.

3 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6>.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ся від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак. Також криміналізовано діяння, пов'язані з образою честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (нова ст. 435¹ КК України) та виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (нова ст. 436² Кодексу), склад злочину в межах якої є достатньо детальним і визначеним.

Як бачимо, саме в площині публічного, конкретно – кримінального права здійснено низку важливих законодавчих кроків щодо встановлення відповідальності за діяння в інформаційному й кіберпросторі, що кваліфікуються як вчинені проти основ національної безпеки України, встановленого порядку несення військової служби, деяких особистих прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на недискримінацію за регіональною ознакою проживання на території України або за її межами. Частина з цих змін, зокрема щодо несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, прямо зачіпають гарантовані Конституцією України та міжнародними документами, свободу слова, а заборона дискримінації осіб (розпалювання стосовно них ворожнечі й ненависті) за регіональним походженням або проживанням, образа честі і гідності військовослужбовців України, обмежують як право на свободу слова, так і свободу вираження своїх поглядів і переконань.

Особливого значення, на нашу думку, серед вищевказаних новел до КК України, має заборона виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників. Саме в наведених складах злочину проявляється, на нашу думку, збереження балансу між окресленими правами і свободами та потребами національної безпеки нашої держави в умовах війни та воєнного стану, адже виправдання або заперечення збройної агресії РФ, поширення відповідних наративів в умовах воєнного стану не є ні реалізацією сво-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

боди думки і слова, ні законною політичною діяльністю, а діями, що прямо кваліфікуються у світлі ведення інформаційної війни проти нашої держави.

Питання свободи слова і вираження своїх поглядів і переконань в умовах воєнного стану та їх виправдані обмеження є лише одним з численних аспектів обмежень реалізації прав інтернет-користувачів. Іншим важливим «блоком» є, з одного боку, право на інформацію, а з іншого, інформаційна безпека наших громадян, у тому числі як від прямих загроз російського вторгнення, так і від дій, опосередковано пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації (активізація шахрайських дій у мережі Інтернет, поширення неправдивої інформації для сіяння паніки або отримання незаконної вигоди). Щодо реалізації права на інформацію потрібно враховувати два аспекти: по-перше, важливість отримання її з перевірених джерел (як від органів державної влади, так і від українських та зарубіжних засобів масової інформації з високим рівнем репутації, але і в цьому разі до повного підтвердження з кількох надійних джерел зберігати «холодну голову» та здорову долю сумніву в правдивості такої інформації); по-друге, як ніколи гостро стоїть проблема російської пропаганди та масовано поширювана через кремлівські ЗМІ дезінформаційна атака, жертвами якої, за задумом, повинні бути не лише власні громадяни, але й українці та західний глядач чи читач. У зв'язку з цим в Україні ще 2017 року було заблоковано доступ до ключових російських соцмереж та інформаційних ресурсів, що, на думку української громадськості та уряду і навіть представників НАТО стало питанням безпеки, а не свободи слова¹. Утім, небезпека зберігається та пов'язана, перш за все, з поширенням російської дезінформації та пропаганди на «незалежних» майданчиках, у першу чергу у месенджерах Telegram, WhatsApp і Viber. Ще більшою постає така загроза у зв'язку з самою природою російської пропаганди, яка загалом не створює сутнісно нової реальності й картини світу (як, наприклад, у Північній Кореї), але хибно та маніпулятивно інтерпретує дійсність, підмінюючи поняття і сутності,

1 Блокування російських ЗМІ в Україні не пов'язане зі свободою слова – НАТО. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20170517-blokuvannya-rosijskyh-zmi-v-ukrayini-ne-pov-yazane-zi-svobodoyu-slova-nato/>.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

видаючи одне за інше, хоч паралельно і створює чимало вигаданих, у дійсності не існуючих подій, проте більш «локального» характеру.

Що і зрозуміло – значні події (як збиття малайзійського Boeing 777 рейсу MH17 17 липня 2014 року чи затоплення ракетного крейсера «Москва» 13 квітня 2022 року) неможливо замовчати, проте легко маніпулювати інформацією чи прямо поширювати неправдиві дані щодо причин і обставин таких подій, а неіснуючі в реальності події видавати за такі, що насправді відбулися, легше у відносно невеликому географічному та часовому масштабі (можливо навіть проводити паралелі з концептом симулякрів Бодріяра²). Саме таке складне поєднання вигаданих і маніпулятивних наративів призвело до вражаючої ефективності російської пропагандистської машини, що завдяки своїй масовій природі, грі на імперських і шовіністичних настроях значної частини російського народу та лояльності до Росії певної долі українського (що в останні тижні драматично знизилась³) подібна до інформаційного вірусу. Інша справа, що можливо говорити про вироблення певної резистентності до подібної інформації в українського населення протягом останніх років і особливо в умовах повномасштабної війни, що сприяє забезпеченню інформаційної незалежності нашої держави і сприйняттю українським народом реалістичної картини світу і подій цієї війни. Для реагування на вказані виклики українська влада через доступні їм канали інформації та ЗМІ, окремі громадяни, закликають звертатись лише до перевірених джерел інформації⁴, у першу чергу державних і

2 Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.

3 П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (18 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatyy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.htm.

4 Довіряйте офіційним джерелам інформації та користуйтеся тільки перевіреними даними. *Вінницька районна державна адміністрація*. URL: <https://www.vinrda.gov.ua/news/ostanni-novyny/doviriaite-lyshe-ofitsiinym-dzherelam-informatsii-ta-korystuitesia-tilkyy-perevirenyumu-danymu>; Довіряйте офіційним джерелам інформації та користуйтеся тільки перевіреними даними. *Офіційна сторінка Сухопутних військ ЗС України у Facebook*. URL: <https://facebook.com/UkrainianLandForces/posts/288513313380667>; Генштаб: Росія готує чергові фейки, тому користуйтеся тільки перевіреними джерелами. URL: <https://prichernomorie.com.ua/odessa/news/armed/2022-03-04/217168.php>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

загальнонаціональних ЗМІ, верифікованих сторінок органів державної влади та місцевого самоврядування.

При цьому, як справедливо зазначають представники української влади, в Україні не було запроваджено військової цензури як системи заходів, що передбачають повний контроль відкритих ЗМІ військовими чи іншими державними органами у період війни чи в мирний час, зокрема шляхом контролю цивільних комунікацій у місцях, якими керують військові; матеріалів ЗМІ, що стосуються збройних сил; листування військовополонених і інтернованих цивільних осіб; пошту з армії і військових об'єктів, а також зворотню; особисту комунікацію військовослужбовців¹. На нашу думку, це є вагомим фактом, який вказує як на збереження інститутів демократичної держави у сфері інформації, так і на гарантування, у доволі широких межах, права громадян на інформацію та можливості (у визначених межах) реально здійснювати права на свободу думки та слова.

Водночас, вразливі до російської дезінформації та інформаційно-диверсійних актів окупантів групи населення в нашій державі залишаються. Насамперед це діти й підлітки, що зазнають впливу або несвідомо співпрацюють з ворогом у тих ж месенджерах і соцмережах. Широкого розголосу отримали кілька подібних випадків, пов'язаних із встановленням через Telegram російськими окупантами зв'язку з неповнолітніми українцями для розвідки військових позицій та наведення на цілі критичної інфраструктури або інші об'єкти. Так, Служба безпеки України повідомляла про кілька таких випадків: у Харкові окупанти встановили контакт із неповнолітнім хлопцем через Telegram-месенджер та обіцяли заплатити гроші за інформацію про позиції ЗСУ на території міста². Такі випадки вимагають особливої пильності як від самих неповнолітніх, так і від їх батьків (опікунів), що повинні враховувати можливість звернення до їх дітей російських спецслужб або військових напряму через соцмережі й популярні месенджери. В умовах воєнного стану виправданим стає посилення батьківського контролю за діями власних дітей у мережі, оскільки наслідки свідомої чи

1 Військова цензура. URL: <https://matrix-info.com/vijskova-tsenzura/>

2 Офіційний канал Служби безпеки України у Telegram. URL: <https://t.me/SBUkr/4096>.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

несвідомої співпраці з ворогом можуть бути катастрофічними не лише для обороноздатності нашої держави, але й безпосередньо для життя та здоров'я самих дітей і людей поруч із ними. Загроза пов'язується і з необережним розміщенням даних у мережі Інтернет, при чому навіть тих, що повідомляють про розміщення або пересування українських військових, знаходження важливих об'єктів не напругу, опосередковано, тому потрібно особливо пильно ставитись до будь-якої інформації, що поширюється громадянами.

Інший аспект інформаційної безпеки, що гостро постав останніми тижнями, стала активізація різних шахрайських схем, які реалізуються, у тому числі, у мережі Інтернет через ті ж соцмережі, месенджери, смс-повідомлення тощо. Прес-служба Національного банку України навіть підготувала матеріал стосовно 4 найпоширеніших способів дій шахраїв в умовах війни, до яких віднесла:

1) під виглядом евакуаційних перевезень громадян шахраї просять передплату на картку, однак взятих на себе зобов'язань не виконують і просто зникають. У зв'язку з цим НБУ наголошує на купівлі квитків на потяги чи автобуси лише на офіційних онлайн-ресурсах. У разі перевезень приватними авто незнайомими особами слід наполягати на передплаті готівкою в момент відправлення, не перераховувати їм кошти авансом;

2) публікують фейкові оголошення про готовність здати в оренду переселенцям квартири у безпечних регіонах і просять внести передплату на картку, а після отримання коштів відключають відповідний номер. Серед заходів протидії таким діям у НБУ називають перевірку таких «надавачів послуг» кількома способами, а саме, якщо у місті, де ви плануєте винайти житло, у вас є знайомі, попросить особисто перевірити житло за адресою та за можливості познайомитися із орендодавцями; спробувати «забронювати» квартиру з обіцянкою переказати кошти найближчим часом, а потім зателефонувати з цим же проханням з різних номерів;

3) поширення фейкових оголошень зі збору грошей на лікування дітей, які нібито постраждали від військової агресії. Є випадки, коли шахраї знаходять фото потерпілих людей в інтернеті і збирають гроші на допомогу «постраж-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

далим». 14 квітня СБУ було затримано двох шахраїв з Запоріжжя, які телефонували підприємцям з Івано-Франківської області, представлялися заступником голови місцевої військової адміністрації та просили перерахувати кошти нібито на допомогу Збройним силам України. У такий спосіб шахраї встигли виманити від підприємців 64 тис. грн¹;

4) створення фішингових (шахрайських) сайтів, які схожі на сайти справжніх благодійних фондів, де нібито можна переказати кошти на підтримку Збройних сил України. Через фішингові сайти шахраї викрадають гроші, паролі, секретні карткові реквізити й персональні дані. Сайти візуально є схожими на сайти справжніх благодійних фондів, але відрізняються адресою сайту². До інших поширених схем дії шахраїв належать пропозиції провести за гроші «обстеження помешкань на наявність вибухонебезпечних предметів», а також надання послуг платного розмінування. При цьому особи представляються піротехніками ДСНС³.

Способи забезпечення від таких шахрайських дій в умовах воєнного стану, навіть враховуючи психологічний стан особливо вразливих громадян (біженців з районів активного ведення бойових дій, неповнолітніх, людей похилого віку тощо), залишаються зрозумілими й такими ж як до війни: потрібно ретельно перевіряти будь-яку інформацію та критично ставитись до будь-яких прохань зловмисників щодо проведення попередніх платежів за допомогою сервісів інтернет-банкінгу. Також ефективним є звернення до Національної поліції України, інших державних служб та установ, якщо шахраї намагаються видати себе за їх представників тощо. Загалом своєчасне реагування та повідомлення про подібні шахрайські схеми є важливим елементом інформаційної безпеки нашої держави в умовах протидії збройній агресії Російської Федерації та оборони нашої держави.

1 СБУ затримала двох шахраїв за збір коштів у франківських підприємців. URL: <https://zaxid.net/news/>.

2 Шахрайство під час війни: топ-4 схеми і нові тенденції. Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/03/15/82162508/>.

3 Офіційний канал ДСНС України у Telegram. URL: https://t.me/dsns_telegram/6002; В Україні під час війни з'явився новий вид шахрайства. Інформаційне агентство «Уніан». URL: shorturl.at/aotuD.

Підсумовуючи усе вищевикладене, можна зробити наступні висновки.

1. За своєю правовою природою майнові права, що набуваються, реалізуються та відчужуються інтернет-користувачами, характеризуються тими ж основними ознаками, що притаманні майновим правам як таким у цивільному праві. Вони є оборотоздатними, мають грошове вираження, не є нерозривно пов'язаними із особою праволоділця, набуваються на підставі правочинів та інших юридичних фактів, а також надають особі власника той же обсяг і перелік правомочностей із володіння, користування та розпорядження майновими правами. До додаткових ознак майнових прав, розпорядження якими здійснюється користувачами із використанням мережі Інтернет можливо включити: (1) здійснення за допомогою електронних засобів комунікації та цифрової комерції, фіксації форми вчинення правочинів щодо таких об'єктів у електронній формі; (2) наявність спеціальних засобів фіксації волевиявлення особи на вчинення тих чи інших правочинів, пов'язаних із розпорядженням майновими правами (за допомогою електронних ключів, кваліфікованих електронних ключів, засобів ідентифікації особи, у тому числі двохфакторної ідентифікації (аутентифікації) тощо); (3) чинність електронних форм документів з розпорядження майновими правами поряд із вчиненими на матеріальних носіях.

2. Розширення підстав, способів і форм набуття та здійснення майнових прав за допомогою мережі Інтернет, як з фактичної, так і з юридичної точок зору, є динамічним процесом, що постійно перебуває у процесі ускладнення і урізноманітнення. Це насамперед стосується вироблення численних нових форм укладення електронних правочинів, їх фіксації у вигляді електронних документів, ідентифікації особи контрагента, способів підтвердження належності їй певних майнових прав, гарантування належного набуття, відчуження і здійснення прав.

3. Ключові особливості реалізації майнових прав інтернет-користувачами слід пов'язувати із наслідками вчинення відповідних правочинів у конкретному, специфічному та новітньому для людського суспільства середовищі – ін-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

тернет-мережі, що відображається на всіх етапах – від пошуку контрагента, вчинення правочину та фіксації його змісту у електронній формі, до здійснення майнових прав за допомогою вебсервісів, їх захисту юрисдикційним і неюрисдикційним способами з особливими вимогами стосовно доказування та ін. Вбачається, що формально-юридичне зрівняння майнових прав і пов'язаних із ними правочинів, що виникають і вчиняються за допомогою мережі Інтернет із тими, що вже звично реалізуються особами у «фізичному світі», є важливою гарантією не лише належного здійснення і захисту таких прав, але й еволюційного розвитку науки і практики цивільного права, майнових правовідносин у сучасному суспільстві як таких.

4. У контексті речових прав зміни, привнесені цифровізацією, торкнулись можливості власників нерухомого майна, мати доступ до додаткових способів здійснювати блокування в Єдиних державних реєстрах нерухомого майна вчиняти будь-які правочини з відчуження нерухомості, а усі зміни в реєстрі одразу ж відслідковуються за допомогою інформування власника через смс-повідомлення. Також цифровізація вже давно торкнулась самої доступності відповідних реєстрів, роботи з удосконалення можливостей користування якими постійно ведуться у розвинених демократичних державах. До того ж, ідеї електронного урядування (*e-government*) втілюються й у зміні усталених підходів до обороту державного і комунального майна.

5. Специфіка виникнення зобов'язальних речових прав за допомогою мережі Інтернет на сьогодні переважно пов'язана із формою відповідних правочинів і широким поширенням сутнісно нових електронних договорів. При цьому вже традиційні договірні конструкції, використовувані у господарській діяльності, також повсюдно вчиняються у електронній формі, якій надано такої ж юридичної сили й доказових гарантій, як і паперовій. Зазначені новітні електронні договори охоплюють надання віддалених послуг інтернет-банкінгу, підтримки роботи онлайн-кабінетів компаній різної спрямованості і виду діяльності, забезпечення цілодобового функціонування інтернет-магазинів, торгівлі активами у мережі Інтернет тощо.

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

6. Цифровий актив є оборотоздатним і відчужуваним об'єктом, що має економічну цінність як матеріальне благо, а отже не прив'язаний до особистості конкретного тимчасового власника. Відмінною та характерною для цифрового активу є форма його відтворення і збереження, що відображається у інформаційній складовій та полягає у розміщенні такого активу виключно в електронній формі – у мережі Інтернет або на фізичних криптографічних токенах, побудованих за технологією блокчейн.

7. З огляду на інформаційно-технологічну природу цифрових активів як майна, вважаємо, що подальше нормативне регулювання обороту цифрових активів, контролю за їх переходом (набуттям у власність) від однієї особи до іншої може піти двома шляхами: 1) регулятивно-обмежувальними, що потребуватиме розроблення нових і відповідних природі цифрових активів технологічних рішень для виявлення учасників ринку криптовалют і контролю за їх транзакціями, що вбачається як малоімовірним, так і контрпродуктивним; 2) дозвоільно-рамковим, що передбачатиме встановлення лише загальних правил на цьому ринку, в першу чергу пов'язаних із виводом цифрових активів в існуючу площину світової фінансової системи, а також способи використання таких активів як валюти у речових транзакціях, при взаємодії з органами державної влади, державними підприємствами тощо.

8. Електронний цифровий актив можливо розглядати як специфічний вид майна, з усіма притаманними останньому родовими ознаками (оборотоздатністю, грошовою формою вираження, знеособленістю тощо), який характеризується збереженням та обертанням виключно в електронній формі, за допомогою розподілених реєстрів у мережі Інтернет, побудованих на основі технології блокчейн, що забезпечує конфіденційність здійснюваних з цифровим активом транзакцій.

9. Власникам (володільцям) корпоративних прав наразі створено низку механізмів реалізації своїх майнових прав через мережу Інтернет. І у випадку, якщо статутними документами не передбачено інше, власники корпоративних прав мають такі права: 1) право на інформування власни-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ків корпоративних прав про управлінські рішення, збори, їх зміст (порядок денний) за допомогою мережі Інтернет; 2) право на впровадження механізмів проведення зборів у віддаленому режимі та голосування (прийняття рішень) онлайн; 3) право на інформування власників корпоративних прав про результати діяльності компанії та її фінансові результати за звітний період шляхом розміщення інформації на інтернет-сайті компанії або ж з допомогою адресної розсилки електронних листів власникам корпоративних прав.

10. Значна кількість даних, що належать або можуть бути віднесені в певних юрисдикціях до об'єктів прав інтелектуальної власності, безпосередньо розміщуються інтернет-користувачами на загальнодоступних вебмайданчиках, які не завжди гарантують збереження і належне подальше використання таких об'єктів. Попри запровадження на деяких вебресурсах механізмів захисту такої інтелектуальної власності від незаконного використання, більшість об'єктів залишаються абсолютно незахищеними, потребуючи подальшого вдосконалення нормативного регулювання і вивчення проблематики.

11. Майнові права інтернет-користувачів також реалізуються у традиційних для цивільного права площинах речових, зобов'язальних, корпоративних і виключних прав. Всесвітня мережа створює додаткові можливості для реалізації та захисту цих прав, що у випадку речових прав досягається шляхом забезпечення доступу як приватних осіб до інформації про власні об'єкти права власності, так і громадськості стосовно державного й комунального майна. Реалізація зобов'язальних речових прав залишається тісно пов'язаною із відповідним зобов'язальним правовідношенням, проте форми останніх, використовувани новітні договірні конструкції, надавані на їх основі послуги та створені цілком нові «речі» й права на них (що було розглянуто на прикладі криптографічних токенів) свідчить про стрімкий розвиток цієї категорії речових прав, способів їх набуття і здійснення. Потенціал використання інтернет-мережі та її конкретні можливості призвели до виникнення нових корпоративних прав, тісно пов'язаних із правами й інтересами

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

вкладників і акціонерів у частині поінформованості та збереження власних вкладів, загального благополуччя і векторів розвитку компанії.

12. На сьогодні нарізла необхідність практичного запровадження і технічної реалізації прав власника електронної поштової скриньки забороняти здійснювати розсилку повідомлень на його електронну адресу, а також права забороняти надсилати систематичні інформаційні повідомлення (спам) у тому числі ті, які містять пропозицію щодо укладення договору. Зважаючи на природу спам-повідомлень та механізми їх поширення, такі права можливо закріпити у користувацькій угоді між користувачем і сервісом електронної пошти.

13. Кваліфікований електронний підпис (КЕП) є сучасною та контрольованою з боку авторизованих сертифікаційних центрів формою засвідчення документів, що дозволяє не лише ідентифікувати особу, але й надати документам, у тому числі правочинам юридичної сили шляхом встановлення джерела походження інформації та підтвердження цілісності даних, розміщених у електронній формі.

14. Результати аналізу наявної спеціалізованої літератури й судової практики з цього приводу, а також особистий досвід автора, дозволяють сформулювати такі рекомендації стосовно забезпечення дійсності правочинів, укладених в електронній формі: (1) сторонам цивільно-правових договорів у випадку укладення електронного договору слід чітко вказувати в тексті договору, що вони вчиняють саме електронний договір; (2) у випадку відсутності такої вказівки до правочину будуть застосовуватись загальні вимоги цивільного права щодо дійсності правочинів і відсутність оригіналу підпису однієї зі сторін робить такий правочин оспорюваним; (3) існує необхідність зазначення у договорі на цей випадок положень щодо: (а) чинності сканкопій договору до моменту обміну оригіналами; (б) зазначення даних електронних адрес (корпоративних – у випадку, коли стороною є компанія) за допомогою яких відбувається обмін такими сканкопіями; (в) вказівка на те чи є обмін оригіналами обов'язковим (презумпція наявності оригіналу, складеного на паперових носіях).

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

15. На основі аналізу інтернет-магазинів як явища в сучасному цивільному обороті звертаємо увагу, що попри їх значну поширеність на практиці існує низка проблем, які досі не врегульовано на рівні законодавства. До найбільш поширених проблем слід віднести: (1) приховування власників (бенефіціарів) майна (товарів), яке реалізується через певний інтернет-магазин; (2) ухилення від виконання податкових зобов'язань; (3) уникнення виконання обов'язків перед покупцями (щодо товару в цілому, його якості, асортименту, кількості та інше), своєчасний розгляд і реагування на претензії та вимоги споживачів; (4) реалізація через інтернет контрабандного й контрафактного товару, що містить об'єкти інтелектуальної власності, використання яких здійснюється без дозволу.

16. До найбільш типових проблемних ситуацій в інтернет-торгівлі належать: (1) подання неповної інформації щодо товару, послуги або взагалі неподання такої інформації; (2) відсутність інформації щодо виробника товару, наявності його сертифікації, незабезпеченість гарантією обслуговування; (3) неспівпадіння опису товару в електронному каталозі, розміщеному на сайті інтернет-магазину, використаного для його об'єктивізації зображення, фактичному стану товару, наданому у розпорядження покупця; (4) використання «чужих» фотографій, ілюстрацій для характеристики товару; (5) відсутність інформації про споживчі властивості товарів (розміщена інструкція із застосування, склад, опис (наприклад, якщо мова йде про косметику), адресу й контактні дані виробника (продавця), ціну товару, спосіб його оплати, умови доставки; щодо здійснення політики конфіденційності інтернет-магазином; захисту прав інтелектуальної власності.

17. Електронна комерційна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання, зареєстрованих відповідно до вимог національного законодавства (фізичних або юридичних осіб) у сфері суспільного виробництва, спрямована на реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, і здійснюється з метою одержання прибутку через мережу Інтернет. За своєю правовою сутністю відносини електро-

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

ної комерції необхідно включити до комплексних у частині впливу методів правового регулювання господарського та цивільного права. Зміст електронної комерції у господарській діяльності становить комерційна діяльність, спрямована на реалізацію товарів, робіт та/або послуг, здійснення електронних розрахунків, торгівлі активами, хостинг тощо.

18. Удосконалення системи нормативно-правового регулювання діяльності інтернет-магазинів в Україні має відбуватися у двох важливих площинах. По-перше, такою «площиною» може стати господарське й цивільне законодавство. На практиці можна запропонувати ввести доповнення до ЦК України, наприклад, окремою главою «*Договір купівлі-продажу в мережі Інтернет*». Водночас, ГК України слід доповнити положеннями, які б в цілому визначали принципи інтернет-торгівлі. Йдеться про доповнення окремою главою «*Електронна комерційна діяльність*». З позицій господарського права доцільним є чітке розуміння організаційно-правової форми діяльності інтернет-магазину. Водночас, необхідно вже сьогодні розпочати підготовку до розробки і прийняття окремого нормативно-правового акта, предмет правового регулювання якого б стосувався діяльності інтернет-магазинів.

19. Моментом виникнення правового статусу інтернет-користувача як носія особистих немайнових прав є момент, коли фізична або юридична особа за допомогою мережі Інтернет здійснює свої певні цивільні права та обов'язки, взаємодіючи (надсилаючи запит, форму, заповнюючи електронні форми тощо) за допомогою електронних пристроїв з відповідним контентом у мережі Інтернет;

20. Інтернет-користувачам притаманне право на особливі засоби їх індивідуалізації як інтернет-користувачів, які поділяються на *загальні* (наприклад, адреса електронної пошти) та *спеціальні*, які використовуються у різних соцімережах, маркетплейсах та інших комерційних і некомерційних інтернет-сервісах (аватарка, нікнейм, онлайн-стиль (імідж), текстова інформація та стилістика дописів, які супроводжують фотозображення, відеозображення, інформація, що визначає перелік смаків інтернет-користувача, коментарі інтернет-користувача, розміщені під дописами інших користувачів, цифровий підпис тощо);

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

21. У інтернет-користувачів при здійсненні ними особистих немайнових прав в інтернет-середовищі виникає низка додаткових правомочностей. До них слід віднести право на: (1) визначення меж (встановлення обмежень) доступу до інтернет-середовища й розміщеного у ньому контенту малолітніми та неповнолітніми інтернет-користувачами і кореспондуюче право на здійснення контролю за режимом використання інтернет-середовища й розміщеного у ньому контенту законними представниками, установами, у яких тимчасово перебувають малолітні або неповнолітні особи, у тому числі за допомогою використання засобів, інструментів батьківського контролю; (2) захист від булінгу та схиляння до девіантної поведінки; (3) достовірну і повну інформацію про стан його здоров'я, розміщену в електронних базах даних; (4) інформацію про здоров'я дитини або підопічного, розміщену в електронних базах даних (право законних представників); (5) використання електронних засобів, у тому числі надання безкоштовного доступу до інтернету через безпроводну WI-FI мережу, у випадку, коли фізична особа, яка перебуває в особливих умовах медичного закладу (обсервація), якщо такий доступ не протипоказаний за станом здоров'я; (6) онлайн-консиліум або відеоконференцію із застосуванням віддалених засобів зв'язку у разі необхідності отримання консультації від більш досвідчених (вузьких) фахівців у порядку, передбаченому режимом роботи спеціалізованих закладів, де такі фахівці працюють; (7) вільне розміщення контенту в інтернет-мережі, а саме розміщення інформації та баз даних, розміщення повідомлень у текстовій, графічній, аудіовізуальній формі, розміщення посилань для інших інтернет-користувачів (ретвіт, репост), розміщення посилань на інші вебсайти тощо, якщо такий контент не порушує прав та інтересів інших користувачів; (8) споживання інформаційних ресурсів, їх стягнення (завантаження), копіювання, матеріалізацію через друк на принтері, 3D принтері та інші; (9) розпорядження документами, складеними в електронній формі та які стосуються передачі родичами померлого члена сім'ї його органів та інших анатомічних матеріалів і їх ком-

ГЛАВА 2. Цивільні права інтернет-користувачів та особливості їх здійснення

понентів, або його тіла загалом науковим, медичним або навчальним закладам за відсутності волі заборони на це померлого або ж наявність інших нормативних санітарних, карантинних чи інших обмежень; (10) надання письмової або електронної згоди на донорство інтернет-користувачем його органів та інших анатомічних матеріалів і їх компонентів на випадок своєї смерті або встановлення заборони на такі дії; (11) підтримку зв'язків із членами своєї сім'ї та родичами за допомогою електронних засобів комунікації з використанням мережі Інтернет; (12) достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на їх збирання, використання і поширення за допомогою можливостей мережі Інтернет; (13) використання його нікнейму в літературних та інших творах, які розміщені на певних вебсайтах, використання якого допускається лише за згодою самої особи, а після її смерті – за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер; (14) охорону та захист ділової репутації в мережі Інтернет, як формалізований прояв активності й популярності інтернет-користувачів; (15) особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) у цифровому вигляді та їх недоторканність; (16) використання паролів, кодів доступу, Face ID, Touch ID, інших сканерів відбитків та електронних застосунків (у т.ч. банківських і корпоративних карток, електронних ключів, персональних ID карт тощо) та інших засобів авторизації на електронних цифрових пристроях, програмному забезпеченні, застосунках, інших сервісах, у тому числі електронній пошті, вебсервісах, онлайн-кабінетах тощо; (17) доступ близьких родичів (спадкоємців) до матеріалів, які знаходяться на електронних цифрових пристроях померлих осіб, їх вебсторінках (акаунтах), у соціальних мережах з метою з'ясування їх змісту, вирішення долі контенту й самого акаунта; (18) вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію, яку розміщено в інтернет-просторі; (19) право інтернет-користувача на використання функціоналу різноманітних інтернет-сервісів (у т.ч. «розумний дім», системи відеос-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

постереження, охоронна сигналізація, системи контролю робочого часу, онлайн-банкінг); (20) оприлюднення інтернет-користувачем інформації про своє місцезнаходження за допомогою сервісів геолокації, штучного інтелекту або інших застосунків, що використовуються електронними цифровими пристроями, автомобілями, системами «розумний дім» тощо або ж на заборону поширення таких відомостей.

ГЛАВА 3
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ
ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

3.1. Застосування загальних способів цивільно-правового захисту

Досліджуючи питання поняття «захисту» у цивільному праві, необхідно згадати про гарантії дотримання прав людини, закріплені як в національних, так і в міжнародних нормативно-правових актах. Зокрема, ч. 5 ст. 55 Конституції України зазначає, що «кожному гарантується захист своїх прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами», а ст. 59 наголошує, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно». Такий підхід є проявом принципу верховенства права, реалізація якого не обмежується лише законодавчими приписами, а конструюється й за допомогою інших соціальних регуляторів, норм моралі, через традиції, звичаї тощо. При цьому значний масив закріплених нормативно-правових положень щодо гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина мають суто галузевий характер. Наприклад, відповідно до ст. 20 ЦК України право на захист особа здійснює на свій розсуд.

Загальновизнано, що потреба у захисті прав виникає у випадку їх порушення або оспорування¹. О. С. Яворська підкреслює, що захист прав – це реакція на факт їх порушення. Автори навчального посібника «Інтелектуальна власність» за ред. П. М. Цибульова підсумовують, що право на захист з'являється у власника прав інтелектуальної власності лише в момент порушення або оспорування його охоронюваних законом інтересів і реалізовується в рамках охоронних ци-

1 Обушак О. О. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти прав інтелектуальної власності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. № 36. С. 75-86.

ГЛАВА 3. Цивільно-правовий захист прав інтернет-користувачів

вільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, які виникли при цьому².

Відповідно мета захисту права, наприклад, права власності у випадку порушення, невизнання або його оспорування – відновлення чи визнання такого права шляхом застосування примусових заходів державними органами або шляхом самозахисту. Згідно з приписами ЦК України, захист права здійснюється судом, Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної республіки Крим або органами місцевого самоврядування та самозахистом.

Захист прийнято розуміти як комплекс державно-примусових заходів, спрямованих на визнання та відновлення прав виключно у випадках їх порушення. Відповідно до міжнародних стандартів, поняття «захист прав» включає передбачену законодавством діяльність уповноважених державою відповідних органів влади щодо визнання, відновлення прав та усунення перешкод, що заважають реалізації прав і законних інтересів суб'єктів права. Отже, можемо стверджувати, що захист права – це використання передбачених законом інструментів (можливостей) для визнання невизнаного, поновлення свого порушеного чи присудження оспорюваного права.

Згідно із ч. 1 ст. 16 ЦК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Відповідно до ч. 2 цієї ж статті ЦК України способами захисту цивільних прав є:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

2 Інтелектуальна власність / за заг. ред. П. М. Цибульова. К. : УкрІНТЕЛ, 2006. С. 214.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади автономної республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Згадані вище способи захисту мають універсальний характер, вони можуть застосовуватись до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав. Водночас зазначений перелік способів захисту цивільних прав чи інтересів не є вичерпним. Відповідно до абз. 2 п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Крім загальних способів, ЦК України й інші акти цивільного законодавства закріплюють окремі спеціальні способи захисту, до яких може звертатись особа за наявності відповідних підстав та умов. Зокрема, до способів захисту гідності, честі чи ділової репутації від поширення недостовірної інформації є право на відповідь та спростування недостовірної інформації (ч. 1 ст. 277 ЦК України), а відповідно до ч. 1 ст. 278 ЦК України – якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації. Окрім цього ЦК України й інші акти цивільного законодавства встановлюють широкий перелік спеціальних способів майнових і особистих немайнових прав, а особа, законний інтерес або право якої порушено, може звернутись до способу захисту, який прямо передбачений нормою матеріального права або може скористатися можливістю вибору між декількома способами захисту, якщо це не заборонено законом. Загалом же у будь-якій ситуації застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення. Не менш важливим є і питання засобів доказування та окреслення кола юридичних фактів, що підлягають доведенню у суді при захисті майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів, з огляду на специфіку їх реалізації та захисту.

Інтернет є універсальним і всезагальним інформаційним середовищем, що давно проник практично в усі сфери

ГЛАВА 3. Цивільно-правовий захист прав інтернет-користувачів

суспільних відносин – від взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування до інтернет-торгівлі й комунікацій. При цьому порушень прав, що можуть здійснюватися через мережу Інтернет є значними, особливо гостро стоять питання захисту прав споживачів та охорони прав інтелектуальної власності. Наведені виклики зумовлюють особливості застосування загальних і деяких спеціальних способів захисту стосовно порушених, оспорюваних або невизнаних прав інтернет-користувачів. Ключовою характерною рисою є саме використання цього інформаційно-комунікаційного простору як майданчика набуття і здійснення цивільних прав, посередника між контрагентами і загалом фізичними і юридичними особами, що зумовлює наявність додаткових передумов для належного захисту майнових і особистих немайнових прав інтернет-користувачів, належного доведення їх наявності, належності певній особі та самого факту порушення з дотриманням загального процесуального порядку.

Згідно з переліком способів захисту цивільних прав та інтересів, першість надано **визнанню права**. Одразу потрібно зауважити, що легального визначення визнанню права в національному цивільному законодавстві не надано. У цивілістиці також не вироблено єдиного розуміння вказаного способу захисту¹. Такий стан справ зумовлений тим, що сфера застосування і предмет визнання права є доволі широкими, тому виробити універсальне визначення цього способу захисту вбачається вельми складним завданням. Наведені в юридичних джерелах його визначення є далекими від досконалості, а відтак – у повному обсязі не враховують особливостей цього способу захисту². Зокрема, свого часу Д. Н. Латипов, беручи до уваги судову практику касаційної інстанції³, визнання права розглядав як спосіб судового захисту, що являє собою відображення у судово-

1 Штанько А. Ефективність визнання права як способу захисту майнових цивільних прав та інтересів. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4 (4). С. 200–211.

2 Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов / под. общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харків : Право, 2014. С. 285.

3 Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Кавказского округа от 22 мая 1998 года № Ф08-749/97 Справочная правовая система «КонсультантПлюс».

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

му акті права, яке виникло на законній підставі і наявність якого не визнано ким-небудь із учасників правовідносин¹.

Сучасний погляд на аналізований у цьому дослідженні спосіб захисту цивільних прав та інтересів залишається незмінним. Адже, приміром, Р. В. Падун під поняттям «визнання права» так само розуміє судовий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, який обов'язково потребує відображення в судовому акті, що підтверджує наявність існуючого суб'єктивного права, яке не визнають інші учасники цивільних правовідносин². Вважаємо, що сутність визнання права найбільш повно відображено науковцем Ю. Д. Притикою, на думку якого цей спосіб захисту застосовується у випадку спору між суб'єктами цивільних прав з приводу наявності або відсутності правовідносин і, відповідно, наявності чи відсутності цивільних прав та обов'язків³. Викладену позицію Ю. Д. Притики з цього питання поділяє і Л. М. Николайчук⁴. О. П. Печений за результатами проведеного ним аналізу відповідної юридичної літератури з окресленого питання⁵ виокремив основні ознаки визнання права як способу захисту. Зокрема, при визнанні права предметом судового захисту є не право, а охоронюваний законом інтерес особи у відновленні визначеності суб'єктивного права, що захищається судом, який констатує належність спірного права цій особі⁶. Вказаний спосіб захисту застосовується, якщо наявність суб'єктивного права у конкретної особи піддається сумніву, саме право оспорюється, заперечується

1 Латыпов Д. Н. Признание права как способ защиты гражданских прав: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Пермь, 2010. С. 51.

2 Падун Р. В. Визнання права як спосіб захисту цивільних прав та інтересів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. С. 3.

3 Притика Ю. Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді. Київ : Ін Юре, 2006. С. 29.

4 Николайчук Л. М. Способи захисту цивільних прав та інтересів. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав / за ред. В. В. Луця. Київ, 2013. Вип. 8. С. 121.

5 Крашенинников Е. А., Мотовилков Е. Я. Установительное притязание как средство защиты охраняемого законом интереса. Проблемы защиты охраняемых законом интересов. Ярославль, 1980; Гражданское право: в 3 т. / под ред. А. П. Сергеева. М.: ТК Велби, 2009. Т. 1. 1006 с.

6 Крашенинников Е. А., Мотовилков Е. Я. Установительное притязание как средство защиты охраняемого законом интереса. Проблемы защиты охраняемых законом интересов. Ярославль, 1980. С. 1.

або існує загроза таких дій⁷. Інтерпретуючи наведені положення, вчений зазначає, що визнання права зумовлено його відсутністю, спірністю, невизнанням, іншими перешкодами – усе це поєднано з правомірним інтересом відповідної особи їх усунути. Невизначеність у відносинах, які потребують визнання, може бути обумовлена неможливістю документального чи іншого визначеного у чинному законодавстві підтвердження суб'єктивного права⁸. Вказана правова невизначеність стає особливо актуальною в інтернет-просторі, коли належність особі права, поруч із ризиками його оспорування чи присвоєння іншою особою, нерідко є складними питаннями, потребуючи додаткового підтвердження або розміщення спеціальної інформації з цього приводу, наприклад, у окремих розділах чи сторінках вебсайту.

Позов про визнання права подається у випадках, коли належне певній особі право не визнається, оспорується іншою особою або у разі відсутності в неї документів, що засвідчують приналежність їй права. Тобто, як зазначено у науково-практичних коментарях, метою подання цього позову є усунення невизначеності у суб'єктивному праві, належному особі, а також створення сприятливих умов для здійснення суб'єктивного права особою. Зазначений спосіб захисту за загальним правилом не пов'язаний з безпосереднім порушенням права особи⁹. З цього приводу В. М. Гордон вказував на те, що позов про визнання застосовується на випадок потенційного порушення права і, по своїй суті, «є вимогою до держави в особі суду підтвердження того, що існує у цивільних правовідносинах»¹⁰. У зв'язку з цим є підстави стверджувати про абсолютний характер цивільних правовідносин, які складаються в результаті задоволення позову про визнання певного права, адже таке визнання матиме значення для необмеженого кола осіб – як потенцій-

7 Гражданское право: учебник: в 3 т. / под ред. А.П. Сергеева. М.: ТК Велби, 2009. Т. 1. С. 547.

8 Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов / под. общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2014. С. 285–286.

9 Коментар до Цивільного кодексу України. Ст. 16. Захист цивільних прав та інтересів судом. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/377-16.html>.

10 Гордон В. М. Иски о признании. Ярославль: Тип. Губ. правл., 1906. С. 309.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

них контрагентів у інтернет-торгівлі, так і інтернет-користувачів, що використовують ті ж вебмайданчики.

Якщо йдеться про інтернет-простір, то стосовно правових ситуацій, де застосовується такий спосіб захисту як визнання права онлайн, можливо навести конкретні приклади. Зокрема, ухвалою Франківського районного суду м. Львова від 21 вересня 2018 року у справі № 465/5352/18¹ задоволено клопотання позивача про витребування від реєстратора доменного імені відомостей про реєстранта доменного імені та від хостинг-провайдера вебсайту даних про отримувача послуг хостингу щодо розміщення програмного забезпечення вебсайту на спеціалізованому вебсервері й забезпечення доступу до нього з мережі Інтернет, адже, зазначена інформація є необхідною для залучення співвідповідача та у зв'язку з неможливістю отримання такої інформації в досудовому порядку. Ухвалою Приморського районного суду м. Одеси від 26 лютого 2019 року у справі № 522/17791/16-ц² задоволено клопотання позивача про витребування у реєстратора доменного імені <http://izvestia.kiev.ua> даних про реєстранта цього доменного імені та даних про володільця облікового запису, що використовується для розміщення вебсайту: <http://izvestia.kiev.ua> у мережі Інтернет, оскільки суд вважає, що відомості, які представник позивача просить витребувати, стосуються предмету спору і є такими, що необхідні суду для з'ясування всіх обставин справи.

Отже, застосування визнання права як способу захисту прав інтернет-користувачів може спрямовуватись й на встановлення важливих для справи, що розглядається, відомостей, а саме визначення належного відповідача або особи, яка уповноважена розпоряджатись вебресурсом, з приводу розміщених на якому даних і виник початковий спір. Враховуючи означену вище невизначеність стосовно конкретних правоволодільців вебсторінок, вебпорталів або окремої інформації, об'єктів прав інтелектуальної власності,

1 Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 21.09.2018 р. у справі № 465/5352/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76602654>.

2 Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 26.02.2019 р. у справі № 522/17791/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80110039>.

на них розміщених, саме звернення до визнання права гарантуватиме ясність у правовідносинах між провайдерами, адміністраторами та інтернет-користувачами.

З позицій останніх суб'єктів визнання права може мати двосторонній ефект, а тому серед підстав застосування визнання права як способу захисту можливо виокремити:

1) невизнання прав особи (інтернет-користувача) на інформацію, об'єкти прав інтелектуальної власності, у тому числі комп'ютерні програми, зображення, аудіовізуальні твори тощо, що розміщені на вебресурсі й права на які належать такій особі, їх подальше порушення у зв'язку з нездійсненням виплат за використання і поширення та інші порушення майнових і особистих немайнових прав інтернет-користувачів;

2) неможливість або утруднення для інтернет-користувача звернення до власника вебресурсу або уповноваженої ним особи як належного відповідача у випадку порушення майнових або особистих немайнових прав користувача, у тому числі пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації, порушенням права на зображення, прав інтелектуальної власності тощо.

У першому з випадків визнання права здебільшого вичерпуватиме матеріально-правову вимогу позивача, за винятком ситуацій, де відбувається подальше порушення прав або є необхідність відшкодування завданої шкоди чи застосування до інших способів захисту цивільних прав і інтересів, у другому ж – мета буде суто процесуальною, дозволяючи встановити належного відповідача й направити до нього свої вимоги. А отже правова природа визнання права як загального способу захисту прав інтернет-користувачів визначається у світлі підтвердження наявності чи встановлення відсутності прав різних суб'єктів правовідносин у мережі Інтернет, що є справедливим і стосовно до встановлених між ними обов'язків.

Також визнання права як загальний спосіб захисту може використовуватись не лише для захисту прав інтернет-користувачів, що реалізуються виключно в інтернет-мережі, але й тих, що знаходять у ній своє додаткове вираження і підтвердження. Наприклад, позов про визнання права

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

може застосовуватись у разі невнесення або неправильного внесення відомостей про право власності та інші майнові права особи до відповідних державних реєстрів у електронній формі, що ускладнює здійснення такою особою правочинів і повноцінного розпорядження належного їй майна, зокрема нерухомого. Крім цього, визнання права є дієвим способом захисту особистих немайнових прав у мережі Інтернет, особливо тих, що стосуються засобів індивідуалізації користувача, розміщеної ним на вебресурсах особистої та конфіденційної інформації, об'єктів прав інтелектуальної власності тощо. Для цього слід зважати й на перелік особливих форм фіксації засобів доказування, наприклад, вебпротоколів.

Ще одним способом захисту є **визнання правочину недійсним**. Відповідно до ст. 205 ЦК України, правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. У контексті нашої теми дослідження йтиметься лише про договір у письмовій (електронній формі). Адже, якщо ми говоримо про таких суб'єктів цивільних прав як інтернет-користувач, очевидним є те, що такі суб'єкти за природою відповідних правовідносин укладають договори лише в письмовій формі онлайн.

Говорячи на тему визнання правочину недійсним, перш за все, необхідно вказати як поділяються правочини за ступенем недійсності. Існують нікчемні та оспорювані правочини. Нікчемні – абсолютно недійсні правочини за законом згідно з ч. 2 ст. 215 ЦК України. Оспорювані – такі, що можуть бути недійсними лише за певних умов відповідно до ч. 3 ст. 215 ЦК України. У ст. ст. 208, 220, 221, 223, 224, 226, 228 ЦК України зазначено, що нікчемними вважаються правочини, які вчинено: без додержання обов'язкової письмової форми (для яких встановлено законом виключно письмову форму); без додержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення; малолітньою особою за межами своєї цивільної дієздатності; особою, цивільна дієздатність якої обмежена за межами її цивільної дієздатності; недієздатною фізичною особою; без дозволу органів опіки та піклування; якщо своєю суттю порушують публічний порядок. Необхід-

но зауважити, що при цьому рішення суду щодо недійсності цих правочинів не вимагається.

У ст. ст. 222, 223, 229, 233, 234, 235 ЦК України зазначено, що оспорюваними вважаються правочини: що вчинені неповнолітньою особою за межами своєї цивільної дієздатності; що вчинені фізичною особою, яка є обмеженою у дієздатності, без згоди піклувальника; що вчинені під впливом помилок; що вчинені під впливом тяжкої обставини; фіктивні; удавані. Ці правочини не є недійсними за правилом, але допускається можливість визнання їх такими в судовому порядку на вимогу однієї зі сторін або заінтересованих осіб. Для визнання правочинів (або їх частин) дійсними або недійсними кожна особа може звернутися до суду. *Нікчемний правочин є недійсним через невідповідність його вимогам закону та не потребує визнання його таким судом. Оспорюваний правочин може бути визнаний недійсним лише за рішенням суду. Таке розуміння визнання правочину недійсним, як способу захисту, є усталеним у судовій практиці.*

Оспорюваний або будь-який інший правочин, що визнаний судом недійсним, є недійсним з моменту його вчинення. Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України, підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) певних вимог, які встановлені ст. 203 ЦК України, саме на момент вчинення правочину, тобто не може бути визнаний недійсним правочин, який не вчинено. Зокрема, не є укладеними правочини, у яких немає встановлених законодавством умов, необхідних для їх укладення (немає згоди за всіма істотними умовами договору; не отримано акцепту стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для вчинення правочину потрібна його передача тощо).

У разі *недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення – відшкодувати вартість того, що одержано. Якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.*

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Також зазначимо, що підстави визнання недійсності договору (контракту) можуть бути визначені й іншими законами. Зокрема, окремі спеціальні закони містять норми, які належать до різних галузей права (наприклад, земельного, податкового, антимонопольного, іншого). Як зазначено в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 року № 9¹, цивільні відносини щодо недійсності правочинів регулюються, крім ЦК, також Земельним і Сімейним кодексами, Законами України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 року № 161-XIV, «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII та іншими актами законодавства. Тому, розглядаючи справи про визнання правочинів недійсними, суди залежно від предмета й підстав позову мають застосовувати норми матеріального права, якими регулюються відповідні відносини. Отже, якщо відповідний кодекс чи закон містить норми, які установають умови недійсності правочину, вони застосовуються для визнання відповідної угоди (договору, контракту) недійсною².

Перелік правових наслідків недотримання окремих вимог щодо укладання правочинів наведено у параграфі 2 глави 16 ЦК України (ст. ст. 218–235), а саме щодо: письмової форми правочину; вимог закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину; вимог закону про нотаріальне посвідчення договору, правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; правочину неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; правочину фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності; правочину без дозволу органу опіки та піклування; правочину дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними; правочину недієздатною фізичною особою; юридичною осо-

1 Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.

2 Козка О. Підстави та правові наслідки визнання правочину недійсним. 18.04.2019 р. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-pravovie-soveti-67-osnovaniya-i-pravovye-posledstviya-priznaniya-sdelki-nedejstvitelnoj>.

бою правочину, якого вона не мала права вчиняти; вчинення правочину, який порушує публічний порядок, вчинений з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства; правочину, який вчинено під впливом помилки; вчинення правочину під впливом обману; правочину, який вчинено під впливом насильства; правочину, який вчинено у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною; правочину, який вчинено під впливом тяжкої обставини; внаслідок фіктивного правочину; внаслідок удаваного правочину.

Враховуючи сказане й засновуючись на положеннях ст. 215 та ст. 216 ЦК України, слід погодитись із підходом, висловленим у наукових джерелах, де зазначено, що визнання правочину недійсним як спосіб захисту включає такі види вимог, звернених до суду:

- 1) про визнання нікчемного (оспорюваного) правочину недійсним;
- 2) про визнання нікчемного правочину дійсним;
- 3) про застосування наслідків нікчемності (оспорюваності) недійсного правочину.

До засобів цивільно-правової відповідальності, пов'язаних зі вчиненням і виконанням недійсного правочину, відносять вимоги:

- 1) про відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку зі вчиненням недійсного правочину;
- 2) про відшкодування завданих збитків (та/або моральної шкоди) у подвійному розмірі³.

При цьому, слід враховувати, що не кожна електронна правова угода вимагає створення окремого електронного договору у вигляді окремого електронного документа. Електронний договір можна укласти в спрощеній формі, а можна класично – у вигляді окремого документа. Важливо, щоб електронний договір включав усі істотні умови для відповідного виду договору, інакше він може бути визнаний неукладеним або недійсним, у зв'язку з недодержанням письмової форми через пряму вказівку закону. З огляду на ч. 1 ст. 638 ЦК України договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

3 Іванова С. М. *Правова природа вимог про визнання недійсним правочину. Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 42. С. 247.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

У науковій літературі пропонується розподіл предмету доказування у справах про визнання правочинів недійсними на загальний і спеціальний. До першого з них включають:

1) факт укладення правочину (для розмежування недійсних і неукладених правочинів);

2) наявність дефектів елементів правочину (невідповідність його змісту, форми та суб'єктного складу вимогам закону, а також невідповідність волі волевиявленню);

3) сутність і вартість отриманого сторонами за правочиним (*тобто предмет договору та умови його виконання*);

4) розмір завданої шкоди тощо.

Спеціальні ж правочини визначають залежно від конкретної підстави визнання правочину недійсним¹. Вважаємо, що загальний предмет доказування у справах про визнання недійсними правочинів, укладених у мережі Інтернет, буде відповідати загальноприйнятим у цивільному праві і практиці підходам, з тією відмінністю, що підтвердження факту укладення такого правочину, предмету договору й умов його виконання, дефектів волі, змісту або форми правочину тощо безпосередньо залежатиме від механізмів і способів інтернет-комунікації, використовуваних сторонами для укладення і подальшого виконання правочину, вимагаючи переходу доказової бази в інформаційно-мережеву площину. Наслідком цього буде тяжіння до використання електронних доказів у цій категорії справ – електронних документів, вебсайтів та окремих вебсторінок, текстових, мультимедійних повідомлень, метаданих і баз даних тощо.

Загалом же, специфіка застосування визнання правочину недійсним як способу захисту у справах про відновлення порушених прав інтернет-користувачів може відображатись багатоаспектно, зачіпаючи насамперед особливості доказування у цій категорії справ, пов'язаного із фактами нікчемності або оспорюваності правочину, укладеного за допомогою мережі Інтернет – як на окремих вебсторінках, так і через встановлювані контрагентами застосунки. Тут значення набуватимуть будь-які задокументовані в електронній формі або збережені за допомогою різних інтернет-

1 Умецька Г. О. Предмет доказування в справах про визнання правочинів недійсними. *Форум права*. 2012. № 4. С. 953–954.

протоколів дані, що підтверджуватимуть факт вчинення нікчемного (недійсного) правочину, а також вказуватимуть на наявність підстав для визнання останнього нікчемним або недійсним. Така інформація може зберігатись на вебсторінках або у застосунках безпосередньо, наприклад, шляхом відібрання інформації про вік особи, яка вчиняє правочин для перевірки обсягу її дієздатності, або опосередковано через отримання даних від пристрою особи, аналізу історії її інтернет-активності, інших вчинених дій тощо. Нерідко сам спосіб укладення правочину на інтернет-майданчиках може свідчити про його нікчемність або можливість подальшого оспорювання, зокрема у випадках нав'язування послуги, поширення спам-повідомлень, введення споживача (як інтернет-користувача) в оману, поширення погроз і таке інше. У цих випадках позивачу, що звертається до суду з вимогою про визнання правочину недійсним, слід зберегти й проаналізувати на предмет відповідності закону якомога більший масив інформації стосовно конкретної угоди: отримані електронні листи, вебпосилання, будь-які супровідні електронні документи, встановити особу контрагента (у майбутньому – відповідача) тощо. Визнаючи правочин, укладений за допомогою мережі Інтернет, недійсним, суд виходитиме із загальної процесуальної та матеріально-правової логіки, але повинен зважати на специфіку використовуваних і наведених вище засобів доказування.

Значний потенціал має застосування визнання правочину недійсним при захисті корпоративних майнових прав, що в сучасних умовах нерідко реалізуються за допомогою інтернет-застосунків або сервісів, зокрема у випадку недотримання статутних вимог щодо ухвалення рішень компанією, розподілу прибутку, порушенні прав акціонерів (вкладників) на інформування про управлінські рішення, збори їх зміст (порядок денний) за допомогою мережі Інтернет. Зловживання при укладенні правочинів або схиляння до їх укладення можуть відбуватися і при отриманні інтернет-користувачами послуг інтернет-банкінгу, користування онлайн-кабінетами, здійснення замовлень і розрахунків за договорами у мережі Інтернет. Важливого значення тут набувають і питання доказування: гарантування можливості

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

відслідкувати надання згоди користувачем з приводу всіх істотних умов договорів, вчинюваних у мережі Інтернет, що стосується і придбання товарів у інтернет-магазинах, де часто проявляються досліджувані нами раніше проблеми уникнення виконання обов'язків перед покупцями, своєчасного розгляду й реагування на претензії та вимоги споживачів, реалізації через інтернет контрабандного та контрафактного товару, який містить об'єкти інтелектуальної власності, використання яких здійснюється без дозволу, що може безпосередньо вплинути на дійсність відповідного правочину через введення споживача (інтернет-користувача) в оману, маніпуляцію його волею тощо.

Третій із загальних способів захисту цивільних прав – **припинення дії, яка порушує право**, пов'язаний зі вчиненням іншою особою незаконних дій, спрямованих на порушення права, належного особі. Зокрема, цей позов може подаватися у випадках, коли іншою особою чиняться перешкоди у здійсненні власником повноважень користування та розпорядження належним йому майном (негативний позов — ст. 391 ЦК України); у разі неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності (ст.ст. 424, 432 ЦК України)¹.

У контексті прав інтернет-користувачів, припинення дії, яка порушує право, посідає важливе місце у загальному захисному механізмі, слугуючи способом захисту, що тісно пов'язаний із визнанням права й відшкодуванням завданих внаслідок його порушення збитків, включно з моральною шкодою. Нерідкою постає ситуація, коли особа звертається до порушника або одразу до суду з приводу належності їй права, що не визнається або ігнорується провайдером, адміністратором вебресурсів та іншими суб'єктами, вимагаючи припинення таких дій і стягнення відшкодування. Застосування припинення дії, яка порушує право, є ефективним у випадку тривалого порушення прав інтернет-користувачів, адже безпосередньо призводитиме до запобігання не лише припиненню дій, що порушують ці права, але й заборони їх повторного вчинення – як з точки зору об'єктивного складника (порушення цих же прав ін-

1 Коментар до Цивільного кодексу України. Ст. 16. Захист цивільних прав та інтересів судом. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/377-16.html>.

тернет-користувачів), так і суб'єктивного складника (цією ж особою (особами) у майбутньому). Тут ефективним буде застосування припинення дії, яка порушує особисті немайнові права інтернет-користувачів: неправомірне блокування доступу до особистих акаунтів і функціоналу вебресурсу, можливостей публікації або споживання інформації і даних, що на ньому розміщені та є загальнодоступними, включно з даними, що безпосередньо належать або були самостійно розміщені особою або доступ до яких є гарантованим для кожного громадянина (наприклад, інформація про стан довілля), створення перешкод для комунікації з членами сім'ї, завдання шкоди честі, гідності чи діловій репутації особи шляхом булінгу, поширення неправдивої, компрометувальної інформації тощо.

Четвертий спосіб захисту – **відновлення становища, яке існувало до порушення права**, пов'язаний із застосуванням заходів, спрямованих на відновлення порушеного суб'єктивного права особи у тому стані, в якому воно існувало до його порушення, що може виражатись у вимогах про усунення перешкод у здійсненні права власності; про застосування наслідків недійсного правочину; про заборону використання твору без дозволу автора; повернення власнику його майна з чужого незаконного володіння (ст. 387 ЦК України), виселення особи, що самоправно зайняла житлове приміщення (ст. 116 ЖК України) тощо. Такий спосіб захисту порушеного права як визнання незаконним акта суб'єкта владних повноважень, відповідно до правового висновку Верховного Суду України, втіленого у постанові від 12 червня 2007 року (справа № 21-173во07)², не є універсальним і його застосування можливе у двох випадках: коли може бути відновлено те становище, яке існувало до видання акта, або коли за відсутності цієї можливості вимога про визнання незаконним акта суб'єкта владних повноважень поєднана з вимогою про відшкодування майнової та моральної шкоди. Відновлення становища, яке існувало до прийняття спірного рішення, якщо право власності на майно набуто іншою особою (ніж суб'єкт владних повноважень),

2 Постанова Колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 12.06.2007 р. у справі № 21-173во07. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/3399562>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

є неможливим. Якщо відновлення становища, яке існувало до прийняття спірного рішення, є неможливим і вимоги про скасування рішення суб'єкта владних повноважень не поєднано з вимогами про відшкодування майнової та моральної шкоди, у задоволенні позову необхідно відмовити.

Стосовно прав інтернет-користувачів неможливість відновлення становища може бути пов'язана зі знищенням без можливості відновлення первинних джерел розміщення інформації – вебресурсів або окремих інтернет-сторінок, некоректне видучення із подальшим пошкодженням фізичних носіїв даних (серверів, жорстких дисків), спричинення іншої майнової шкоди, коли повернення в попередній стан є фактично неможливим.

Вважаємо, що для захисту прав інтернет-користувачів поновлення становища, яке існувало до порушення, може виражатись у відновленні доступу до інтернет-ресурсів або поновлення прав, належних особі на відповідному інтернет-майданчику, включно з доступом до такого ресурсу як такого: можливістю використовувати власний акаунт, вчиняти дії комерційного й особистого некомерційного спрямування; відновлення видалених адміністратором або провайдером інтеракцій цього користувача з іншими суб'єктами, що виникли на цьому майданчику; припинення дій, які створюють перешкоди для користувача у використанні всіх комунікаційних і споживацьких можливостей вебсайту; подальша компенсація (відшкодування) завданої у зв'язку з цим майнової та особистої немайнової шкоди. Окрему категорію становлять справи, пов'язані із незаконним блокуванням вебресурсів за рішеннями органів державної влади, органів місцевого самоврядування або суду, що разом із наведеними загальними правами може пов'язуватись і з реалізацією права на свободу інформації та її поширення, свободу ведення підприємницької діяльності, свободу висловлювань і переконань тощо. Безпосередня пов'язаність цих свобод та інтернет-простору в сучасних умовах є безсумнівною.

Нерідко питання відновлення попереднього становища пов'язується із поширенням у мережі конфіденційної інформації, відомостей, що можуть завдавати шкоди честі,

гідності особи. Зокрема, 19 червня 2013 року Центральний районний суд м. Сімферополя частково задовольнив вимоги першого віцепрем'єра Криму Павла Бурлакова до інтернет-видання «Аргументы недели-Крым» і журналістки, члена Незалежної медіа профспілки України Ганни Андрієвської. Згідно з рішенням суду відповідач у справі – ДП «Аргументы недели-Крым» зобов'язаний видалити з сайту інтернет-видання статтю «Гуртожиток як прихисток для кримських VIPів. Історія Павла Бурлакова» і знищити наявні у журналістки матеріали, які містять конфіденційну інформацію про першого віце-прем'єра. Вимоги позивача в частині публікації вибачень на місці статті щодо фіктивної реєстрації пана Бурлакова в гуртожитку суд відхилив.

Не погодившись із зазначеним рішенням суду, позивачі подали апеляційну скаргу, в якій просили рішення суду в частині задоволення позову скасувати та ухвалити в цій частині нове – про відмову в задоволенні позову, посилаючись на неповне з'ясування обставин, що мають суттєве значення для вирішення спору, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Зокрема зазначалось, що суд першої інстанції дійшов помилкового висновку про те, що відповідачі порушили право на особисте життя позивача, поширили конфіденційну інформацію, чим завдали йому моральної шкоди. Задовольняючи частково позовні вимоги, суд першої інстанції виходив з того, що автором оспорюваної інформації в мережі Інтернет є журналістка Г. Андрієвська, власником вебсайту, на якому було розміщено зазначену інформацію, є ДП «Аргументы недели-Крым», а інформація, яку викладено в статті, є конфіденційною інформацією про фізичну особу позивача. Дослідивши матеріали справи, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим прийняв рішення про задоволення апеляційної скарги, скасування рішення суду першої інстанції в частині задоволення позову та ухвалення в цій частині нового рішення, яким у позові відмовити¹.

Наступний спосіб захисту – **примусове виконання обов'язку в натурі** застосовується у випадках, коли відповідач зобов'язаний був вчинити певні дії по відношенню до

1 Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 27.02.2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37480483>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

позивача, але відмовився або уникає можливості виконати свій обов'язок. Отже, обов'язковим є чинник наявності зобов'язальних правовідносин між сторонами, що можуть виникати у відносинах за договором підряду, купівлі-продажу, поставки тощо.

Примусове виконання обов'язку в натурі є широко застосовуваним на практиці способом судового захисту. Такий спосіб захисту дозволяє кредиторам у зобов'язаннях забезпечити повне або часткове отримання результату, заради якого укладався договір, та застосовується в тому випадку, якщо контрагент був зобов'язаний вчинити дії, але відмовився або ухиляється від їх виконання¹. При прийнятті судового рішення про присудження до виконання обов'язку у натурі суд може зіткнутися із юридичною чи фактичною неможливістю виконання цього обов'язку, враховуючи, зокрема, положення Закону України «Про виконавче провадження» чи з огляду на обставини справи². Також примус до виконання обов'язку в натурі не може бути покладено в основу судового рішення у разі, якщо його не можна виконати з незалежних від боржника причин.

Зокрема, як зазначає В. Д. Андрійцьо, у випадку втрати боржником ліцензії на проведення робіт або надання передбачених договором послуг «неможливе винесення судового рішення про зобов'язання боржника виконати певні роботи або надати послуги, навіть у тому випадку, коли на боржника обов'язок виконати роботи або надати послуги покладений законодавством», адже «застосування такого способу захисту цивільних прав як примусове виконання обов'язку в натурі неможливе, якщо боржник з незалежних від нього причин втрачає можливість виконання таких робіт або надання послуг»³.

- 1 Строкань О., Пономаренко К. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту: окремі питання практики застосування. 15.06.2020 р. URL: <https://mitrax.com.ua/uk/media/primusove-vikonannya-obovyazku-v-naturi-yak-sposib-zahistu-okremi-pitannya-praktiki-zastosuvannya/>.
- 2 Петров В. С. Окремі проблеми застосування положень законодавства про примус до виконання обов'язку у натурі. Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.–практ. конф., присв. ювілею академіка С. В. Ківалова (16–17 травня 2014 р., м. Одеса): у 2 т. – Т. 1 / відп. ред. М. Дрьомін. О.: Юрид. літ. 2014. С. 453.
- 3 Андрійцьо В. Д. Примусове виконання обов'язку у натурі в зобов'язаннях з виконання робіт та надання послуг. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 74.

Водночас існує проблема виявлення обставин, що унеможливають зобов'язання загалом у зв'язку із неможливістю виконання. Зокрема, названу В. Д. Андрійцю обставину існування «незалежних від боржника причин», коли він «втрачає можливість виконання зобов'язання», не може бути кваліфіковано як припинення виконання без вирішення питання про припинення зобов'язання загалом. У справах про захист прав інтернет-користувачів наявність зобов'язальних відносин, а отже й можливість застосування примусового виконання обов'язку в натурі як способу захисту, є доволі поширеною, охоплюючи всі види комерційних транзакцій, в яких користувач виступає споживачем певних послуг або замовником товарів через інтернет-майданчики, а тому відповідач може бути зобов'язаний судом надати таку послугу, відновити до неї доступ у обсягу або на умовах, погоджених з користувачем (споживачем), навіть якщо таке погодження відбувається на умовах договору приєднання, надіслати покупцеві товар у кількості й асортименті, представленому та замовленому на вебресурсі, а також включати ситуації, пов'язані із особистими немайновими правами користувачів – від обмеження поширення конфіденційної інформації до її повного видалення зі сторінок ресурсу. Частими є й складні правові ситуації збору даних про користувачів та їх продажу стороннім контрагентам, що за правилами ресурсів і згідно з нормами чинного законодавства у цій сфері є забороненим, а тому користувач вправі звернути до адміністратора або власника вебсайту вимогу про виконання обов'язку в натурі – видалення інформації, розміщення якої є далі небажаним для користувача, виключення можливостей її поширення, що нерідко передбачається відповідними користувацькими угодами. Також, попри свою матеріально-речову спрямованість і застосування здебільшого для захисту прав та інтересів сторін у зобов'язальних відносинах, примусове виконання обов'язку в натурі може використовуватись як спосіб захисту й при захисті прав інтелектуальної власності та конфіденційної інформації інтернет-користувачів, коли безпосередніх зобов'язальних правовідносин між сторонами немає, але українське законодавство та власні правила

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

інтернет-майданчиків зобов'язують адміністраторів вебресурсів вчиняти певні дії.

Зміна правовідношення та припинення правовідношення як спосіб захисту пов'язується із потребою у зміні чи припиненні існуючих правовідносин. Припинення правовідношення застосовують, як правило, у разі невиконання або неналежного виконання боржником своїх обов'язків або неправомірного використання кредитором свого права. Зміна правовідношення, як зазначив І. О. Ромащенко, полягає у зміні його суб'єкта, об'єкта чи змісту, а припинення правовідношення – у припиненні всіх прав та обов'язків сторін правовідношення. Крім того, додатковими критеріями відмежування зміни від припинення правовідношення у зобов'язаннях є предмет і спосіб виконання: якщо зміна є настільки суттєвою, що стосується предмета чи способу виконання зобов'язання, що невідворотно позначається на об'єкті та змісті такого правовідношення, то, відповідно, має місце припинення попереднього правовідношення та виникнення нового¹. Висловлювався з цього приводу Верховний Суд України, який у постанові від 18 вересня 2013 року у справі № 6-75цс13² вказав, що оцінка порушення договору як істотного здійснюється судом відповідно до критеріїв, які встановлені вказаною нормою. Вирішуючи питання про оцінку істотності порушення стороною договору, суди мають встановити не лише наявність істотного порушення договору, але й наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною, яка може бути виражена у вигляді реальних збитків та (або) упущеної вигоди; її розмір, який не дає змогу потерпілій стороні отримати очікуване під час укладення договору, а також установити, чи є справді істотною різниця між тим, на що має право розраховувати сторона, укладаючи договір, і тим, що насправді вона змогла отримати.

Логічним є висновок, що *повернення сторін правовідношення у попередній стан – це невластивий для змі-*

1 Ромащенко І. О. Співвідношення понять «зміна правовідношення», «припинення правовідношення», «зміна права» та «припинення права» у цивільному праві. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 66–67.

2 Постанова Верховного Суду України від 18.09.2013 р. у справі № 6-75цс13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34064402>.

ни та припинення правовідношення правовий наслідок. Так само, розірвання договору призводить до припинення зобов'язального правовідношення сторін договору (ст. 651 ЦК України) і, відповідно, також є спрямованим на майбутнє, тобто відповідно до ст. 651 ЦК України не має зворотної сили. Р. Панькевич підкреслює, що лише істотне порушення умов договору може бути підставою для його зміни чи розірвання судом на вимогу держави або територіальної громади³.

При цьому, у випадку істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, що регулюється ст. 652 ЦК України, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, а якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених частиною четвертою цієї статті змінений, – за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов:

1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;

2) зміну обставин зумовлено причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості й обачності, які від неї вимагалися;

3) виконання договору порушило би співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Ці ж вимоги поширюються й на випадки зміни та припинення правовідносин, де однією зі сторін виступає інтернет-користувач.

Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Застосування цього способу захисту визначається положенням ст. 22 ЦК України і проводиться як у договірних зобов'язаннях (ст. 611 ЦК України),

3 Панькевич Р. Зміна та припинення правовідношення як спосіб захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів держави і територіальних громад: порівняльно-правовий аналіз. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 38.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

так і в позадоговірних зобов'язаннях (гл. 82 ЦК України), якщо порушенням цивільного права особи їй завдано майнової шкоди, що призвело до збитків. Зокрема, підстави для відшкодування завданих збитків передбачені за порушення таких договірних зобов'язань як: договір купівлі-продажу (ст. 661, ст.ст. 678, 700 ЦК України), договір дарування (ст. 721 ЦК України), договір найму (ст.ст. 766, 768, 776, 780 ЦК України), договір підряду (ст.ст. 848-850, 852, 858 ЦК України) тощо.

За змістом ст. 22 ЦК України до збитків належать втрати, яких зазнала особа у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а також доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (упущена вигода). На вимогу особи, якій завдана шкода, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема – у натурі (передання речі того ж роду й тієї ж якості, полагодженням пошкодженої речі). У випадках порушення зобов'язання правовим наслідком цього може бути, як відповідальність, і сплата неустойки (штрафу, пені), якщо це передбачено договором або актом цивільного законодавства. Загальні положення щодо підстав відповідальності за завдану майнову шкоду визначено у ст. 1166 ЦК України. Є чимало випадків, коли такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів застосовувався без додержання норм законодавства із цих питань¹.

Підставою для застосування цього способу захисту є наявність заподіяної особі майнової шкоди. Більш детально підстави для застосування цього способу захисту регламентуються ст. ст. 22, 623, 624 і главою 82 «Загальні положення про відшкодування шкоди» ЦК України. Причому цей спосіб захисту може застосовуватися не лише в разі порушення позадоговірних (деліктних) зобов'язань, а й договірних, на що вказувалось вище.

Згідно із ч.ч. 1-2 ст. 16 ЦК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого майнового пра-

1 Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/88249-analiz_praktiki_zastosuvannya_sudami_st16_civilnogo_kodeksu_.html

ва та інтересу. Способами захисту прав та інтересів можуть бути, зокрема, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. При цьому ст. 22 ЦК України встановлено, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками ж, у свою чергу, є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Відповідно до ч. 4 вказаної статті, на вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, поалагодження пошкодженної речі тощо)².

Аналізуючи наведені норми в їх сукупності, а також саму назву ст. 22 ЦК України – «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди» – можна дійти висновку, що, по-перше, відшкодування збитків – це один із способів відшкодування майнової шкоди; по-друге, підставою для відшкодування збитків і шкоди є порушення цивільного права особи. При цьому, як права, що випливає із договору (право на отримання товару, результату виконаної роботи, тощо), так і абсолютного права особи – тобто права, якому протистоїть обов'язок усіх і кожного утримуватися від дій, які порушують це право (право власності, право господарського віддання тощо). Іншими словами, як при порушенні права, встановленого правочином, так і при порушенні права, наданого та гарантованого законом (абсолютне право), особа має підстави вимагати відшкодування збитків, завданих таким порушенням³.

У питанні відшкодування збитків, завданих у зв'язку з порушенням прав інтернет-користувачів, діють ті ж принципи і напрацьовано судову практику. Вбачається, що суттєвою особливістю постають проблеми доказування у цих

2 Деліктні збитки: стягнути не можна відмовити. 23.03.2010 р. Ліга:Закон. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/21739_delktn-zbitki-styagnuti-ne-mozhna-ndmoviti

3 Там само.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

справах, де перед особою постає часто непросте завдання – довести причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача – власника/адміністратора вебресурсу або провайдера та завданою інтернет-користувачеві шкодою. На нашу думку, до чинників, які впливатимуть на встановлення такого зв'язку, а також загалом на доведення користувачами інтернету факту завдання їм матеріальної шкоди, слід віднести: 1) відомості, що вказують на загальну технічну чи операційну можливість завдання шкоди, її розрахунок, включно з витратами на поновлення прав і відшкодування упущеної вигоди; 2) прямі або опосередковані дані про дохід, отриманий відповідачем і не отриманий у зв'язку з порушенням їх прав позивачем; 3) тривалість порушення, а саме конкретний проміжок часу, протягом якого конкретні права інтернет-користувачів порушувались, за умов отримання відповідачами матеріальної вигоди або не отримання її користувачами. Необхідно врахувати й обсяг правопорушення, чи стосувалось воно інших конкретних інтернет-користувачів, чи було деперсоналізованим, наміри порушника тощо. З огляду на специфіку комунікацій та правовідносин, що реалізуються у мережі Інтернет, будь-які електронні докази ставатимуть у нагоді, включно з відомостями, що надсилають контролюючим органам або зберігаються на серверах інтернет-компаній, інтернет-магазинів.

Відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Поняття моральної (немайнової) шкоди і порядок її відшкодування визначено у ст. 23 ЦК України. Підставами для відшкодування моральної шкоди можуть бути порушення майнових (ст.ст. 386, 396 ЦК України), особистих немайнових (ст. 280 ЦК України) прав особи, а також зобов'язань у випадках, передбачених договором або законом (ст. 611 ЦК України), прийняття неправомірних рішень, а також дій чи бездіяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб (ст. 1167 ЦК України), заподіяння каліцтва, іншого ушкодження здоров'я або смерті особи (ст. 1168 ЦК України) тощо. Моральна шкода, завдана неправомірними діями чи бездіяльністю, відшкодується особою, яка її завдала, за наявності її вини. Неза-

ГЛАВА 3. Цивільно-правовий захист прав інтернет-користувачів

лежно від наявності вини відшкодовується шкода у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1176 ЦК України.

Найпоширенішими випадками, коли вирішується питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, є: 1) поширення, у тому числі через засоби масової інформації, відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, порочать честь, гідність, ділову репутацію; 2) відшкодування шкоди, завданої майну та здоров'ю; 3) порушення прав споживачів; 4) порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; 5) прийняття незаконних рішень, а також дії чи бездіяльність органу дізнання, судового слідства, прокуратури або суду; 6) вчинення корупційного діяння; 7) скоєння злочину; 8) пошкодження майна; 9) завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки. При застосуванні способу захисту права, передбаченого п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України, помилки, в основному, полягали в поширенні його на випадки, для яких законом відшкодування моральної шкоди не передбачене (на договори оренди, інвестиції, позики, кредиту, банківського вкладу), або у відмові в застосуванні відшкодування моральної шкоди, яке передбачено законом (наприклад, завданій прийняттям нормативно-правового акта).

Критерії визначення розміру відшкодування моральної шкоди, передбачені ч. 3 ст. 23 ЦК України, є не досить чіткими, у зв'язку із чим у подібних випадках суди визначають розмір відшкодування вельми неоднаково, наприклад, у зв'язку зі смертю фізичної особи в одних випадках – у сумі 50.0000 грн, 100.000 грн, а в інших – у рази менший.

Убачається за доцільне нормативно встановити методику визначення розміру відшкодування моральної шкоди, з приводу чого здійснюються деякі наукові розробки¹ й позиції судів України, поруч з іншими проблемними питаннями. Зокрема, відповідно до абз. 1 п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про

1 Мальцева Т. В. Проблема визначення розмірів компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок порушення особистих немайнових прав фізичної особи. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 27. С. 118–126; Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2004. 320 с.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»¹, під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями чи бездіяльністю інших осіб. У питанні предмету доказування, Постанова Пленуму Вищого Господарського суду України від 17 жовтня 2012 року № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності»², закріплює, що суд повинен встановити, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями вони заподіяні, в якій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з яких підстав він у цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору. Відповідно доведення цих обставин покладається на сторону, що на них посилається в обґрунтування своїх позовних вимог.

Визначаючи розмір і форми відшкодування моральної шкоди, треба також урахувувати функції, які повинно виконувати таке відшкодування (сатисфакція, компенсаційна функція). Які б чинники не впливали в кожному конкретному випадку на розмір відшкодування, очевидним є те, що цей розмір повинен бути максимально адекватним завданій шкоді. Доказами можуть бути будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються показаннями свідків, висновками експертів, письмовими доказами (наприклад, медичними довідками, висновками).

Звернемось також до аналізу судової практики. Зокрема, у червні 2014 року позивач звернувся до суду з вимогою

1 Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

2 Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 17.10.2012 р. № 12. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>

про захист честі, гідності та ділової репутації та відшкодування моральної шкоди. Позивач посилався на те, що він є публічною особою, головою громадської ради при Управлінні Служби Безпеки України в Чернівецькій області, очолює громадську організацію «Європейський Рух», є ветераном органів внутрішніх справ, обирався депутатом Чернівецької міської ради і Чернівецької обласної ради. За його словами, на інтернет-ресурсі «*YouTube*», вебсайті газети «Час» та інтернет-порталі «*BukNews*»: всі новини Буковини» без попередньої перевірки було розміщено відео пресконференції заступника голови Самооборони м. Чернівці, у якому останній робить заяви на його адресу, які є неправдивими, образливими, принижують його честь і шкодять діловій репутації.

Позивач також скаржився на коментарі до статей, розміщених на інтернет-сайті «*БукІнфо*» – Буковинської інформаційної незалежної агенції та інтернет-порталі «*BukNews*». Позивач наполягав, що повідомлення, які містилися в коментарях, були втручанням в його особисте життя та ґрунтувалися на перекручуванні фактів. Крім того, 13 червня 2014 року на другому антикорупційному форумі 2014 року на Буковині, який відбувся в Чернівецькому національному університеті, один із доповідачів з трибуни повідомив, що позивач є непорядною людиною та корупціонером, і стосовно нього відкрито дві кримінальні справи.

Позивач вважає, що наведена вище інформація є негативною, такою, що не відповідає дійсності та принижує його честь, гідність і ділову репутацію. Відповідачами у справі були власники вебсайтів «*chas.cv.ua*», «*buknews.com.ua*», «*bukinfo.com.ua*», «*bukmaidan.com*», на яких поширювалася нібито недостовірна інформація про позивача. У позовних вимогах позивач просив зобов'язати відповідачів видалити відповідну інформацію та коментарі з мережі Інтернет, спростувати неправдиву інформацію, стягнути компенсацію за завдану моральну шкоду.

Рішенням Першотравневого районного суду м. Чернівці від 12 грудня 2014 року в задоволенні позову відмовлено. 24 лютого 2015 року Апеляційний суд Чернівецької області прийняв ухвалу, якою апеляційну скаргу було відхилено, а рішення суду першої інстанції залишено без змін. Суд по-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

становив, що з матеріалів справи вбачається, що позивач є громадським діячем. Крім того, у своїх позовних заявах позивач неодноразово наголошував, що він є публічною особою. А тому доводи апеляційної скарги про те, що позов був пред'явлений не як публічною особою, а як звичайним громадянином України, спростовуються вищенаведеними доказами.

Аналіз повідомлень, що були висловлені й поширені відповідачами, на думку колегії суддів, засвідчують, що в оспорених висловлюваннях і публікаціях наявні законні наміри висловити свої погляди стосовно позивача як громадського діяча, гостро і критично сформулювати свою думку щодо політичного портрета цього публічного діяча з питань, які представляють політичний і громадський інтерес. Доводи позивача про те, що поширеними відомостями про притягнення його до кримінальної відповідальності відповідачі порушують при цьому презумпцію невинуватості, не дають підстав для спростування таких відомостей. Було встановлено, що відповідачі в мережі Інтернет на вебсайтах «Час», «BukNews», «YouTube» відтворили відео пресконференції заступника голови Самооборони м. Чернівці, а тому в силу ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року № 2782-XII не несуть відповідальності за достовірність інформації. З цих же підстав не може наставати відповідальність за відображення в мережі Інтернет на вебсайті «BukNews» відео доповідача на Другому антикорупційному форумі 2014 на Буковині. Висловлювання в статтях були кваліфіковані судом як оціночні судження, в яких відповідач висловлює свої погляди стосовно позивача як громадського діяча. З огляду на ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» відповідач не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

Що стосується коментарів до статей, розміщених в інтернеті на сайті «БукІнфо» та інтернет-порталі «BukNews», зокрема, про діяльність позивача в органах внутрішніх справ і підстави звільнення, то при вирішенні цього питання колегія суддів враховувала, що вказані сайти не є інформаційними агенціями і тому не несуть відповідальнос-

ті, передбаченої Законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію». Також колегія суддів керувалася рішенням Європейського суду з прав людини від 5 травня 2011 року у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України».

Суд встановив, що відповідачі в мережі Інтернет розміщували статті, які сприяли обговоренню політичних процесів, що відбувалися в Чернівецькій області і які становили значний інтерес для громадськості. Під цими статтями читачі під вигаданим ім'ям залишили коментарі, які, на думку позивача, є образливими й наклепницькими. У судовому засіданні апеляційної інстанції обговорювались правила розміщення коментарів на сайтах і було встановлено, що адміністратор сайту не має технічної можливості щосекунди контролювати коментарі, які надходять. Суд постановив, що керівники (адміністратори) сайтів не можуть нести відповідальність за коментарі, залишені читачами, якщо позивач не вжив кроків для врегулювання спору в досудовому порядку, не намагався з'ясувати осіб, які залишили коментарі, й не довів умисного розповсюдження. Проаналізувавши всю інформацію, яка була поширена відповідачами і яку оспорував позивач, колегія суддів звернула увагу на те, що дійсно стиль викладення вищезазначених повідомлень у мережі Інтернет є доволі нетерпимим до позивача, жорстким і таким, що може викликати обурення, почуття образи, але позивач не довів того, що інформація була поширена відповідачами «з явним злим умислом», а не з метою сформуванню суспільну думку про позивача¹.

У іншій справі, що розглядалась Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду (постанова від 07 липня 2021 року у справі № 587/2051/18²) стосовно відшкодування моральної шкоди та спростування інформації, що завдає шкоди діловій репутації. Зокрема, у цій справі Товариство з обмеженою від-

1 Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 24.02.2015 р. у справі № 725/2-3447/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42917606>

2 Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07.07.2021 р. у справі № 587/2051/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98298873>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

повідальністю «Консалтингово-видавнича компанія «Ділові перспективи» (ТОВ «КВК «ДП») у серпні 2018 року звернулося до суду з позовом про зобов'язання ОСОБА_1 спростувати розповсюджену неправдиву інформацію про ТОВ «КВК «Ділові перспективи» шляхом опублікування у газеті «Урядовий кур'єр» спростування такого змісту: «Розповсюджена ОСОБА_1 від імені вигаданих осіб в електронних листах різним адресатам інформація про негативну ділову репутацію Товариства з обмеженою відповідальністю «Консалтингово-видавнича компанія «Ділові перспективи» є неправдивою і спростовується»; відшкодування моральної шкоди у розмірі 1 000 000, 00 грн. Позивач обґрунтовував свої вимоги тим, що ТОВ «КВК «ДП» займається видавничою діяльністю і пов'язаними з нею видами діяльності, зокрема міжнародною видавничою діяльністю, і є засновником декількох наукових журналів. Клієнтами позивача є науковці, які скористалися послугами з опублікування їхніх наукових статей у журналах видавництва. У період з жовтня 2017 року до березня 2018 року відповідач, маючи на меті зганьбити позивача, використовуючи різні електронні поштові скриньки з різними іменами скриньок і різними доменними іменами поштових серверів, учиняв незаконні дії, спрямовані на підірив ділової репутації ТОВ «КВК «ДП», які полягали у тому, що від імені різних вигаданих осіб відповідач направляв електронні листи-повідомлення неправдивого дискредитуючого змісту, адресовані національним та іноземним клієнтам, контрагентам, рецензентам товариства, в яких містяться необґрунтовані звинувачення, наклеп та інша інформація зневажливого й принизливого характеру, із закликами до бойкотування ТОВ «КВК «ДП». Ці листи отримували члени редакційних рад і автори опублікованих статей журналів, у яких засновником і видавцем або тільки видавцем є позивач. Підірив ділової репутації шляхом поширення неправдивої інформації посилювався тим, що масові повідомлення здійснювалися ОСОБА_1 від імені неіснуючих науковців. Позивач зазначив, що завдана протиправними діями відповідача шкода полягає в істотному і систематичному припиненні ділової репутації позивача, зниженні національного й міжнародного престижу товариства, підіриву довіри до

діяльності ТОВ «КВК «ДП», що призвело до втрати клієнтів, контрагентів, рецензентів позивача та підриву його ділової репутації. При цьому зазначені обставини підтверджувалися позивачем роздруківками цих електронних листів, протоколом огляду електронних поштових скриньок корпоративної пошти ТОВ «КВК «ДП», електронної поштової скриньки засновника товариства ОСОБА_6 та інформації, яка знаходиться на електронному оптичному диску у вигляді електронних документів.

Розглядаючи цю справу, Верховний Суд послався на висновки, зроблені у постанові Верховного Суду від 30 жовтня 2019 року у справі № 711/9146/16-ц (*текст якої не відображається на вебсайті Єдиного державного реєстру судових рішень при пошуку за номером справи – А. Д.*) та зазначив про таке: «Посилаючись у спростування доводів апеляційних скарги на те, що факт здійснення публікації відповідного змісту підтверджується роздруківкою із вебсайту, суд апеляційної інстанції не звернув уваги на те, що згідно з положеннями глави 5 «Докази» розділу I «Загальні положення» ЦПК України у редакції Кодексу, чинній на час розгляду справи апеляційним судом, *роздруківки Інтернет-сторінок (веб-сторінок), які є паперовим відображенням електронного документа, самі по собі не можуть бути доказом у справі (виділено нами – А. Д.)*. Такі роздруківки визнаються доказом у разі, якщо вони виготовлені, видані і засвідчені власником відповідного Інтернет-ресурсу або провайдером, тобто набувають статусу письмового доказу. Веб-сторінки є електронними документами, які фізично не можуть надаватися суду, однак вони можуть містити відомості про обставини, які мають значення для справи, тому суд може провести огляд і дослідження таких документів у місці їх знаходження (на відповідному Інтернет-ресурсі за вказаним стороною справи посиланням) з фіксацією таких процесуальних дій у протоколі. Суди першої і апеляційної інстанцій не перевіряли наявність за посиланням ІНФОРМАЦІЯ_2 статті із назвою «ІНФОРМАЦІЯ_5», тобто не встановили з належних і допустимих доказів факт поширення ОСОБА_2 оспорюваної інформації, що є обов'язковим при вирішенні справи про захист честі, гідності і ділової репу-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

тації». У справі, що переглядається, відповідач заперечував відповідність оригіналу наданим позивачем відтвореним копіям веб-листування із необмеженим колом осіб і просив витребувати оригінали електронних документів, втім суд відхилив зазначене клопотання.

Отже, подання до суду фактично роздрукованих скриншотів у якості доказів (копій електронного документа) є допустимим лише за умови виготовлення, видання та засвідчення власником відповідного інтернет-ресурсу або провайдером, набуваючи статусу письмового доказу. Проте суд може оглянути такі докази за їх місцезнаходженням, тобто відвідати безпосередньо вебсайт. Але такий захід може бути неефективним – відповідач може завчасно видалити відповідну інформацію. У цьому разі можливим є звернення до кеш версій (попередньо збережених і доступних) вебсторінки, зокрема збережених у Google. Можливим виходом є звернення із заявкою на фіксацією змісту вебсторінки відповідно до Порядку надання послуг з видачі звітів за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту вебсторінок у мережі Інтернет і довідок з відомостями про власників вебсайтів/реєстрантів доменних імен або інформацією про їх встановлення, затверджений Директором об'єднання підприємств «Український мережевий інформаційний центр» 11 січня 2021 року¹, що може стати додатковим доказом у суді.

Відшкодування моральної шкоди, завданої з використанням ресурсів мережі Інтернет може охоплювати й широкі коло інших можливих сценаріїв, включаючи додаткові правомочності інтернет-користувачів у цій сфері. Йдеться про інтернет-булінг, залякування та погрози, схилення до девіантної поведінки або завдання шкоди собі чи іншим особам, охоронюваним інтересам суспільства й держави, напад на ділову репутацію компаній, поширення конфіденційної інформації про особу, даних, що становлять банківську, лікарську або інші види таємниці, порушення немайнових прав інтелектуальної власності та ін. Проблематика

1 Порядок надання послуг з видачі звітів за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет та довідок з відомостями про власників веб-сайтів / реєстрантів доменних імен або інформацією про їх встановлення. URL: shorturl.at/kpBQ0

захисту особистих немайнових прав у мережі Інтернет і можливостей відшкодування завданої у результаті цього шкоди є складною та постійно еволюціонує, охоплюючи все нові випадки, багато з яких не отримали не лише нормативної регламентації, але й сталої судової практики чи будь-якого консенсусу серед юристів-практиків.

Останній спосіб захисту цивільних прав, передбачений ст. 16 ЦК України – **визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб** характеризується чітко визначеним суб'єктом – заподіювачем шкоди, якими є відповідні державні органи чи їхні посадові і службові особи. Підставою для подачі такого позову слугують прийняття незаконних рішень, незаконні дії чи бездіяльність зазначених органів, що призвело до заподіяння шкоди особі. Причому, відповідно до ст.ст. 1173-1175 ЦК України, така шкода відшкодовується незалежно від вини цих органів (осіб).

Такий спосіб захисту цивільних прав характеризується чітко визначеним суб'єктом – заподіювачем шкоди, можуть бути відповідні державні органи чи їхні посадові і службові особи. Підставою для подання такого позову є прийняття незаконних рішень, незаконні дії чи бездіяльність зазначених органів, що призвели до заподіяння шкоди особі. Також, відповідно до ст.ст. 1173-1175 ЦК України, така шкода відшкодовується незалежно від вини цих органів (осіб). У таких справах суд, по-перше, встановлює невідповідність рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування вимогам закону чи іншим правовим актам, наприклад, рішення прийняте органом, який не мав на те законних повноважень; по-друге, суд встановлює, чи порушуються суб'єктивні цивільні права й охоронювані законом інтереси фізичної або юридичної особи цим рішенням, дією чи бездіяльністю.

Науковцями висловлювалася слушна думка про те, що цей спосіб захисту прав за своїми правовими наслідками є тотожним визнанню права, оскільки не змінює правовідносин. Нормативні й індивідуальні акти, які не відповідають актам вищої юридичної сили, не можуть установлювати пра-

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

ва та обов'язки (крім окремих випадків), тому положення про оспорювання актів як спосіб захисту цивільних прав потрібно розмістити слідом за положенням про визнання права. Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Отже, визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб у контексті захисту прав інтернет-користувачів є ефективним способом захисту, що не лише спрямований на безпосереднє визнання незаконності рішень, але й усунення їх негативних наслідків, гарантування дотримання законних прав і інтересів осіб, що користуються мережею Інтернет, забезпечення недоторканності цих прав і умов їх реалізації від свавільних рішень органів державної влади і місцевого самоврядування. Вдалим прикладом може слугувати практика застосування антидискримінаційного законодавства, де помітні позитивні зрушення. Зокрема, Апеляційний суд Львівської області у своєму рішенні від 2 жовтня 2013 року застосував ці законодавчі гарантії у справі проти державного підприємства «Укрзалізниця», сайт якого (<http://booking.uz.gov.ua/>) унеможлилював придбання в мережі Інтернет проїзних документів для людей з вадами зору взагалі та придбання їх за пільговими документами зокрема. Задовольняючи скаргу, посилаючись на положення Конвенції про права інвалідів, яка ратифікована Україною Законом «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» від 16 грудня 2009 року № 1767-V, суд зобов'язав ДП «Укрзалізниця» усунути недоліки на своєму сайті, зокрема забезпечити можливість придбання пільгових квитків для інвалідів, та оформити сайт придбання квитків з урахуванням потреб інвалідів із вадами зору, а саме в такий спосіб, щоб текстом було підписано статус місць (вільне чи зайняте), щоб програмне забезпечення для незрячого могло відображати цю інформацію вголос спеціальним звуковим синтезатором¹.

1 Рішення Апеляційного суду Львівської області від 02.10.2013 р. у справі № 461/431/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34204864>

Отже, результати аналізу практики застосування загальних способів цивільно-правового захисту стосовно прав інтернет-користувачів вказують, перш за все, на необхідність пошуку і встановлення особливих, додаткових механізмів доказування у цих категоріях справ, що повинні встановленим порядком і в межах дії процесуального принципу допустимості доказів відображати дійсну інформацію, що є або була на момент порушення прав чи інтересів заявника, розміщена на певному вебресурсі або підтверджувати факт незаконної відмови у доступі до такого ресурсу (мережі Інтернет загалом) з боку провайдера інтернет-послуг. У цьому світлі виникають нові способи автентифікації таких даних: від посвідчення факту і характеру розміщення певної інформації, укладення спірного правочину тощо провайдером послуг до аналізу судом у судовому засіданні доказів за їх місцезнаходженням і звернення до послуг спеціальних організацій, що здійснюють фіксацію потрібних відомостей.

3.2. Застосування спеціальних способів цивільно-правового захисту

Окрім загальних способів захисту, універсальних для будь-яких прав, свобод і законних інтересів, на увагу заслуговує дослідження специфіки звернення до деяких спеціальних способів, що можуть застосовуватись при захисті прав інтернет-користувачів і стосуються захисту прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 432 ЦК України, суд у випадках і в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про: 1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів; 2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності; 3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності та знищення таких товарів; 4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь; 5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення; 6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Вбачається, що перший з наведених у статті способів, а саме **застосування негайних заходів щодо запобіган-**

ня порушення прав інтелектуальної власності є особливо ефективним у випадку захисту прав у мережі Інтернет, враховуючи швидкість поширення інформації та практично необмежені можливості її поширення, включно з такими об'єктами авторського права як комп'ютерні програми, бази даних, аудіовізуальні та музичні твори, та об'єктами суміжних прав. Наприклад, в ухвалі Солом'янського районного суду м. Києва від 16 січня 2021 року у справі № 760/603/21¹ суд задовольнив заяву Товариства з обмеженою відповідальністю «СТІКС-УКРАЇНА» про забезпечення позову в частині вжиття негайних заходів у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «СТІКС-УКРАЇНА» до Товариства з обмеженою відповідальністю «ХОСТІНГ УКРАЇНА», Товариства з обмеженою відповідальністю «СЕРВІС ОНЛАЙН», ОСОБА_1 про припинення порушення прав інтелектуальної власності, пославшись на п. 2 ч. 1 ст. 432 ЦК України, заборонив Товариству з обмеженою відповідальністю «СЕРВІС ОНЛАЙН» або будь-якій іншій особі вносити зміни до бази даних доменного імені «ІНФОРМАЦІЯ_1 » та зобов'язав Товариство з обмеженою відповідальністю «СЕРВІС ОНЛАЙН» встановити у Реєстрі доменних імен режими «clientHold» та «serverHold» для доменного імені «ІНФОРМАЦІЯ_1», про що внести відповідний запис до бази даних. У резолютивній частині ухвалі окремо вказано, що вона підлягає негайному виконанню. Крім цього, практика свідчить, що в мережі Інтернет, а особливо в соціальних мережах найчастіше відбувається порушення не лише авторських прав, але й прав на торговельні марки, комерційні позначення. Не меншого значення при застосуванні цього способу захисту набуває питання оперативного збереження доказів порушення прав інтелектуальної власності на різноманітних вебресурсах, їх належної фіксації на електронних носіях.

Щодо захисту прав інтелектуальної власності інтернет-користувачів за допомогою аналізованого способу, слід зважати на виникнення авторських прав у користувачів соціальної мережі та інших інтернет-сервісів при створенні засобів індивідуалізації: логотипів, аватарів, а також розміщення

1 Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 16.01.2021 р. у справі № 760/603/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94230367>

для загального доступу власних літературних, аудіовізуальних творів, об'єктів суміжних прав. У випадку неправомірного використання останніх третіми особами без дозволу, особливо, коли вони використовуються для комерційних цілей, у володільця сторінки виникає право на захист, і звернення в суд в такому випадку із вимогою про застосування негайних заходів буде доволі ефективним способом захисту. Інше питання, що для ефективного застосування слід звертатись із такою вимогою в порядку, передбаченому для вчинення заходів забезпечення позову, й у суду є 2 дні для постановлення ухвали згідно з ч. 1 ст. 153 ЦПК України. Крім цього, варто поєднувати цей спеціальний спосіб захисту із загальними і звертатись із позовом про стягнення майнових збитків, моральної шкоди, припинення дій, які порушують право.

Зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності можливе у випадках придбання в інтернет-магазині чи інших вебмайданчиках товарів, створених або поширюваних із порушенням авторських або суміжних прав, прав промислової власності, на торговельні марки і зазначення. Це ж стосується й способів захисту у вигляді вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот із порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів, вилучення і знищення знарядь і матеріалів, які використовувались переважно для виготовлення таких товарів, що у випадку незаконної діяльності інтернет-магазинів може набувати катастрофічних обсягів, потребуючи негайного реагування і масштабних дій. У зв'язку з цим ефективним буде вжиття відповідних заходів також у рамках процесуальних дій із забезпечення позову.

Застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності є ефективним способом захисту авторських, суміжних та інших прав, порушених з використанням мережі Інтернет у випадку неможливості або утрудненості визначення реального розміру збитків, завданих такими порушеннями, однак усі інші еле-

ГЛАВА 3. Цивільно-правовий захист прав інтернет-користувачів

менти складу правопорушення – вина, причинно-наслідковий зв'язок і завдана шкода є належним чином доведеними у суді. Аналогічним є спосіб захисту, передбачений у п. «г» ч. 1 ст. 52 Закону України СПро авторське право і суміжні права», хоча й замість «одноразового грошового стягнення» йдеться про виплату компенсації. З приводу підстав та умов стягнення такої компенсації, Пленум Верховного Суду України у постанові «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року № 5¹ зазначив, що «при вирішенні відповідних спорів судам слід мати на увазі, що компенсація підлягає виплаті у разі доведення факту порушення майнових прав суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, а не розміру заподіяних збитків. Таким чином, для задоволення вимоги про виплату компенсації достатньо наявності доказів вчинення особою дій, які визнаються порушенням авторського права і (або) суміжних прав. Для визначення суми такої компенсації, яка є адекватною порушенню, суд має дослідити: факт порушення майнових прав та яке саме порушення допущено; об'єктивні критерії, що можуть свідчити про орієнтовний розмір шкоди, завданої неправомірним кожним окремих використанням об'єкта авторського права і (або) суміжних прав; тривалість та обсяг порушень (одноразове чи багаторазове використання спірних об'єктів); розмір доходу, отриманий унаслідок правопорушення; кількість осіб, право яких порушено; наміри відповідача; можливість відновлення попереднього стану та необхідні для цього зусилля тощо. При цьому слід враховувати загальні засади цивільного законодавства, встановлені ст. 3 ЦК України, зокрема справедливість, добросовісність та розумність. Відповідні мотиви визначення розміру компенсації повинні бути наведені в судовому рішенні».

Наведені позиції зберігають актуальність і в сучасній судовій практиці. Зокрема, у рішенні Дарницького районного суду м. Києва від 5 лютого 2019 року у справі

1 Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

№ 753/3492/18¹, суд застосував положення ч. 2 ст. 432 ЦК України та п. г ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», з посиланням на вищевикладені висновки Верховного Суду України, й постановив, що зважаючи на встановлені спірні правовідносини, факт порушеного відповідачем авторського права позивача на літературний твір і його оригінальну назву «ІНФОРМАЦІЯ_1» (відповідач на сайті з відповідним посиланням/адресом здійснював неправомірне використання оригінальної назви твору «ІНФОРМАЦІЯ_1» шляхом маркування вказаною назвою стенд-підставки для ліплення під назвою «ІНФОРМАЦІЯ_1» і здійснював розповсюдження такого товару через мережу Інтернет), винність дій, розмір шкоди, суд вважає за необхідне відновити порушені права позивача шляхом стягнення з відповідача компенсації у розмірі 10 (десяти) мінімальних заробітних плат станом на 01 січня 2018 року, що складає 37 230 грн. 00 коп.

Варто звернути увагу й на механізми захисту авторських і суміжних прав з використанням мережі Інтернет, що закріплюються у ст. 51-1 та ст. 51-2 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Відповідно до ст. 51-1 згаданого Закону закріплюється механізм припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет, який засновується на можливості праволодільця (заявника) звернутися до власника або адміністратора вебресурсу, на якому здійснюється розміщення чи використання відповідної захищеної законом електронної (цифрової) інформації, із заявою про припинення такого порушення. У Законі окремо зазначено, що аналізований механізм (порядок) застосовується до відносин, пов'язаних з використанням аудіовізуальних творів, музичних творів, комп'ютерних програм, відеограм, фонограм, передач (програм) організацій мовлення. Вважаємо, що цей перелік не слід вважати вичерпним і враховувати можливість розширення об'єктів інтелектуальної власності, що можуть бути захищені відповідним чином.

1 Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 05.02.2019 р. у справі № 753/3492/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79713106>

Далі Закон встановлює обов'язкові складники, що повинна містити заява про припинення порушення, включаючи не лише повні відомості про заявника й вид і назву об'єктів авторських або суміжних прав, але й обґрунтовану заявником інформацію про належність йому відповідних майнових прав інтелектуальної власності із вказанням правової підстави та строку їх дії, саму вимогу про унеможливлення доступу до електронної інформації на такому вебресурсі, а також спеціальні відомості, які кореспондують способу вчинення порушення – із використанням мережі Інтернет: гіперпосилання на відповідну інформацію та вебсайт або вебсторінку, повні відомості про провайдера (постачальника послуг хостингу), який надає послуги з доступу і розміщення інформації на вебсайті. Важливим чинником є оперативність реагування власника вебсайту на таку заяву за умов її вмотивованості – він зобов'язаний невідкладно, не пізніше 48 годин з моменту отримання заяви про припинення порушення, унеможливити доступ до електронної (цифрової) інформації, щодо якої подано заяву, та надати заявнику і постачальнику послуг хостингу інформацію про вжиті заходи (ч. 3 ст. 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Наступною нормою, с. 52-2 аналізованого Закону закріплюється зобов'язання постачальників послуг хостингу щодо забезпечення захисту авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет, яке охоплює дії щодо закріплення у договорах про надання послуг провайдерів умов і правил, спрямованих на заборону замовникам послуг вчинення дій, пов'язаних із розміщенням електронної (цифрової) інформації з порушенням прав інтелектуальної власності третіх осіб, надання інтернет-користувачами (а саме вони в розумінні цієї статті постають замовниками послуг) достовірних відомостей про себе, невідкладного інформування провайдерів про їх зміну. Зауважимо, що це положення є поширеною практикою та реалізується на абсолютній більшості великих вебресурсів, особливо у соцмережах, що прямо збирають і використовують, у тому числі у комерційних цілях, особисту інформацію про користувачів, здійснюють розміщення і забезпечують доступ до об'єктів їх

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

авторських і суміжних прав. При цьому стаття встановлює загальне правило, що за умови дотримання вимог ст. 52-1 цього Закону постачальник послуг хостингу не несе відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

На нашу думку, ці спеціальні способи захисту, пов'язані з розміщенням і поширенням на вебресурсах інформації, яка може бути захищена авторським або суміжними правами, а також спеціальні способи захисту, втілені у ст. 432 ЦК України, є ефективними за умови застосування разом із загальними способами захисту у контексті забезпечення позову, зокрема вимогами про визнання права, припинення або зміни правовідношення, визнання правочину недійсним тощо. У протилежному випадку, якщо праволодівець звертається виключно до цих спеціальних способів захисту, зважаючи на строки розгляду справи в судах, питання належного та швидкого захисту прав інтелектуальної власності інтернет-користувачів практично унеможлиблюється. Слід зазначити, що особливо складною є ситуація у судах з підсудністю в м. Києві, де справи призначаються до першого слухання через 6-10 місяців з моменту, коли справу зареєстровано в канцелярії суду. Тому реалізація цих способів через інститут забезпечення позову є більш ефективним механізмом з огляду на встановлені законом скорочені строки розгляду заяви і прийняття судом рішення на її основі.

Іншою проблемою в реалізації способів захисту, закріплених у ст. 52-1 та ст. 52-2 Закону України «Про авторське право і суміжні права», є низький показник реального реагування хостингових компаній на такі звернення, навіть у випадках, коли до заяв, згідно з вимогами Закону, додаються належні докази про наявність у заявника всіх прав на торговельні марки, логотипи, географічні зазначення, об'єкти авторського права і суміжних прав. Вбачається за доцільне повернутись до практики нормативного регулювання захисту прав інтелектуальної власності, чинної 2004 року, коли господарським судам було надано право застосовувати відповідні забезпечення. При цьому, з урахуванням особливостей використання об'єктів інтелектуальної власності у мережі Інтернет, такі судові обмеження повинні супроводжуватись основним позовом заявника про порушення його

права, а не втілюватись в окремих судових заборонах, що діятимуть до часу їх скасування.

Отже, звернення до досліджених спеціальних способів захисту прав інтелектуальної власності, порушених, невідомих або оспорюваних з використанням мережі Інтернет, характеризується ускладненістю цих правовідносин фактом необмежених можливостей незаконного використання і розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності, що вказує на особливу ефективність таких способів захисту як застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів, вилучення контрафактних примірників, знарядь і матеріалів, які використовувалися для їх виготовлення, з цивільного обороту, застосування разового грошового стягнення. При цьому чинне нормативне регулювання та актуальна судова практика вказують на виокремлення припинень порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет у окрему матеріально-правову й процесуально-доказову категорію, що зумовлено особливостями механізмів захисту прав інтелектуальної власності у сучасних інформаційно-телекомунікаційних мережах.

У межах цього підрозділу також доречно розглянути проблему *зловживання інтернет-провайдерами, іншими суб'єктами надання послуг у мережі Інтернет, своїми правами як потенційне джерело порушення прав та інтересів інтернет-користувачів, що виступають більш вразливою стороною відповідних правовідносин*. Одним із проявів такого зловживання правом є нав'язування інтернет-користувачеві непотрібних цифрових послуг, наприклад за допомогою спам-розсилок, введення його в оману рекламними, маркетинговими та іншими повідомленнями. Згідно з Будапештською конвенцією про кіберзлочинність¹, інтернет-користувачі повинні бути захищені від втручання в комп'ютерні дані, зокрема, від використання шкідливих кодів (наприклад, вірусів і троянських програм) і надсилання великих обсягів електронних листів отримувачу з метою блокування комунікаційних функцій системи, тобто спаму.

1 Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

Крім того, п. 1 ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів» забороняє нечесну підприємницьку практику. Такою діяльністю, зокрема, вважається діяльність, яка вводить споживача в оману або є агресивною (містить елементи примусу, докучання, впливає або може вплинути на свободу вибору або поведінку споживача щодо придбання продукції). Більше того, відповідно до ч. 5 ст. 19 цього Закону, забороняються агресивні форми підприємницької практики, такі як: здійснення постійних телефонних, факсимільних, електронних або інших повідомлень без згоди споживача, тобто, зокрема, смс-спам чи спам за допомогою повідомлень, які надсилаються електронною поштою.

В Україні, на підставі двох Указів Президента України від 15 травня 2017 року та від 14 травня 2018 року було введено в дію відповідні рішення Ради національної безпеки і оборони та заблоковано 240 вебсайтів. Офіційний вид санкції стосовно до сайтів було сформульовано як «блокування інтернет-провайдером доступу до інтернет-ресурсів, у тому числі до їх субдоменів». Зазначені санкції застосовано на 3 роки. Коаліцією «За вільний Інтернет» було підготовлено й опубліковано юридичний аналіз, у якому зазначено, що санкція як спосіб обмеження прав і свобод людини не відповідає конституційним стандартам і вимогам і є проявом необмеженої дискреції державної влади. Крім того, таке блокування не відповідає критерію «необхідності в демократичному суспільстві», є непропорційним визначеній законній меті.

У Єдиному державному реєстрі судових рішень в червні 2019 року оприлюднено два рішення у справах, що стосуються порушення обмежень щодо ведення передвиборчої агітації. Про це йдеться у Моніторингу порушень цифрових прав в Україні, що проводиться ГО «Платформа прав людини». Обидві справи пов'язані із поширенням інтернет-користувачами соціальної мережі «Facebook» фотографій бюлетеня із результатами голосування. По одному із таких фактів відкрито кримінальне провадження, у зв'язку з чим матеріали справи про адміністративне правопорушення повернуто органам поліції, а в іншій – особу визнано винною у порушенні приписів ч. 1 ст. 212-10 КУпАП і накладено

штраф 850 гривень. Отже, судова практика із зазначеного питання є неоднозначною. Нещодавно на прохання видання Liga.Tech компанія Vodafone Ukraine розповіла, як мобільні оператори складають поведінкові портрети клієнтів за їхніми «цифровими слідами» та як монетизують ці дані.

За словами представників компанії, дані мобільних операторів про захворювання клієнта й регулярність його візитів до лікаря є корисними для страхових компаній, які можуть запропонувати їм медичне страхування або подовжити, якщо вже є. Оператори також можуть визначати поширення епідемій, аналізуючи зростання кількості й географію відвідувань медичних установ. Мобільні оператори також можуть надавати банкам послугу так званого кредитного скорингу – оцінки кредитоспроможності того чи іншого клієнта.

Далі пропонуємо розглянути справу про надання надмірного і непропорційного доступу до інформації про споживача послуг з доступу до інтернету на підставі рішення суду. Зокрема, ухвалою Галицького районного суду м. Львова у квітні 2019 року за позовом Української антипіратської Асоціації України, було надано тимчасовий доступ до речей і документів, а саме всієї наявної інформації за вказаною IP адресою на паперових і цифрових носіях. Йшлося про вебресурси: «kinomooviz.ru», «zonatv.xyz», «hitkino.net», які представляють собою пов'язані між собою незаконні онлайн-кінотеатри.

Рада з прав людини ООН у своїй Резолюції 2016 року публічно засудила країни, які навмисно обмежують доступ до інтернет-мережі для своїх громадян. Резолюція відображає також чітку позицію організації – «люди повинні бути однаково захищені в офлайн і онлайн», включно з тими рішеннями, де особливий акцент зроблено на свободу слова. Це право згадано в таких міжнародних документах як «Загальна декларація прав людини» та «Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод»¹.

Отже, зловживання інтернет-провайдером, власниками й адміністраторами вебресурсів своїми правами та можливостями, а саме практично необмеженим доступом до інтер-

1 5 випадків коли Ви не здогадувалися, що ваші цифрові права порушуються. Платформа прав людини. URL: <https://www.ppl.org.ua/5-vipadkiv-koli-vi-ne-zdogaduvalisya-shho-vashi-cifrovi-prava-porushuyutsya.html>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

нет-користувачів під час використання останніми відповідних вебресурсів, виражається не лише у надсиланні користувачам спам-повідомлень і маніпуляцією їх увагою і рішеннями, але й у безпосередньому веденні нечесної та агресивної підприємницької діяльності, введенні споживачів і користувачів в оману. Вважаємо, що наявних нормативних механізмів недопущення таких підприємницьких практик, враховуючи стрімкий розвиток сучасних мережевих технологій, недостатньо, що зумовлює потребу в подальшому врегулюванні особливостей захисту прав інтернет-користувачів від подібних зловживань.

Підсумовуючи усе вищенаведене, можна зробити наступні висновки.

1. Специфіка охорони й захисту особистих немайнових прав інтернет-користувачів полягає у комбінуванні як традиційних способів захисту, так і нових правових можливостей, породжених практикою інтернет-відносин. До їх числа доцільно включати неюрисдикційні способи захисту, які полягають у: (1) запровадженні спеціальних умов застосування корпоративних засобів контролю доступу до мережі Інтернет; (2) забезпеченні права особи на виключне використання зображень іконок, шпалер, що супроводжується нікнеймом, а також авторського тексту викладеного у дописах інших інтернет-користувачів, фото-, відеоматеріалів тощо; (3) дотриманні вимог добросовісності в інтернет-просторі (інтернет-добросовісності, яка охоплює обов'язок посилання на ті інтернет-джерела, які були використані під час формування певного контенту, у томі числі в соціальних мережах (безумовна заборона на «привласнення» елементів індивідуалізації інших інтернет-користувачів); (4) застосуванні накладення на зображення електронного водяного знаку як засобу запобігання копіюванню певних фотографій та інших оцифрованих зображень іншими інтернет-користувачами; (5) дотриманні вимоги про те, що фотографії, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу (інтернет-користувача), можуть бути показані, відтворені, розповсюджені в інтернет-мережі лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер.

2. Сучасні мережеві виклики зумовлюють особливості застосування загальних і деяких спеціальних способів за-

хисту стосовно порушених, оспорюваних або невизнаних прав Інтернет-користувачів. Ключовою характерною рисою є саме використання цього інформаційно-комунікаційного простору як майданчика набуття і здійснення цивільних прав, посередника між контрагентами і загалом фізичними та юридичними особами, що зумовлює наявність додаткових передумов для належного захисту майнових і особистих немайнових прав інтернет-користувачів, належного доведення їх наявності, належності певній особі та самого факту порушення з дотриманням загального процесуального порядку.

3. Загальний предмет доказування у справах про визнання недійсними правочинів, укладених у мережі Інтернет, буде відповідати загальноприйнятим у цивільному праві і практиці підходам, з тією відмінністю, що підтвердження факту укладення такого правочину, предмету договору й умов його виконання, дефектів волі, змісту або форми правочину тощо, безпосередньо залежатиме від механізмів і способів інтернет-комунікації, використовуваних сторонами для укладення і подальшого виконання правочину, вимагаючи переходу доказової бази в інформаційно-мережеву площину. Наслідком цього буде тяжіння до використання електронних доказів у цій категорії справ – електронних документів, вебсайтів та окремих вебсторінок, текстових, мультимедійних повідомлень, метаданих і баз даних тощо.

4. Відповідно до сталої практики суду касаційної інстанції, у справах аналізованої категорії визначальною обставиною є наявність чи відсутність можливості відновлення становища, яке існувало до прийняття спірного акту суб'єкта владних повноважень. Стосовно прав інтернет-користувачів неможливість відновлення становища може бути пов'язана зі знищенням без можливості відновлення первинних джерел розміщення інформації – вебресурсів або окремих інтернет-сторінок, некоректне вилучення із подальшим пошкодженням фізичних носіїв даних (серверів, жорстких дисків), спричинення іншої майнової шкоди, коли повернення в попередній стан є фактично неможливим.

5. У справах про захист прав інтернет-користувачів наявність зобов'язальних відносин, а отже й можливість застосування примусового виконання обов'язку в натурі як способу

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

захисту, є доволі поширеною, охоплюючи всі види комерційних транзакцій, в яких користувач виступає споживачем певних послуг або замовником товарів через інтернет-майданчики, а тому відповідач може бути зобов'язаний судом надати таку послугу, відновити до неї доступ в обсязі або на умовах, погоджених з користувачем (споживачем), навіть якщо таке погодження відбувається на умовах договору приєднання, надіслати покупцеві товар у кількості й асортименті, представленому та замовленому на вебресурсі, а також включати ситуації, пов'язані із особистими немайними правами користувачів – від обмеження поширення конфіденційної інформації до її повного видалення зі сторінок ресурсу.

6. Запропоновано внести зміни до чинного законодавства. А саме:

– запропонувати доповнити ч. 1 ст. 303 ЦК України після слів «особисті папери», словами *«у тому числі, які зберігаються у цифровому вигляді.»*;

– доповнити ст. 304 ЦК України частиною 2 і 3 такого змісту:

«2. Фізична особа, які ї належать особисті папери у цифровому вигляді, може розпорядитись ними також шляхом розміщення (опублікування) їх в електронних бібліотеках та архівах.

3. Поширення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів може здійснюватися лише при отриманні згоди фізичної особи (її спадкоємців) в усній, письмовій (електронній) формі.»;

– перше речення ч. 2 ст. 307 ЦК України викласти у такій редакції: *«Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або на онлайн-трансляцію, може вимагати припинення їх публічного показу, в тому числі в мережі Інтернет, у тій частині, яка стосується її особистого життя.»*;

– викласти ч. 2 ст. 153 СК України у такій редакції: *«Мати, батько, які перебувають в установах виконання покарань, мають право на безперешкодне спілкування з дитиною за допомогою засобів, приєднаних до мережі Інтернет, у порядку, визначеному законодавством.»*

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено комплексне дослідження особливостей цивільноправової охорони й захисту особистих немайнових і майнових прав інтернет-користувачів, а також розроблено науково-теоретичні пропозиції для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання відносин з використанням мережі Інтернет.

1. Інтернет як правове явище на сьогодні доречно розглядати як транснаціональне позадержавне інформаційно-комунікаційне електронне середовище (простір), у межах якого відбувається взаємодія учасників і виникають відповідні суспільні відносини, у тому числі пов'язані з учиненням дій та/або (бездіяльністю), які породжують юридичні наслідки та є підставою виникнення, зміни і припинення різних за правовою природою правовідносин;

2. За своєю правовою природою майнові права, що набуваються, реалізуються та відчужуються інтернет-користувачами, характеризуються тими ж основними ознаками, що притаманні майновим правам як таким у цивільному праві. Вони є оборотоздатними, мають грошове вираження, не є нерозривно пов'язаними із особою правоволодільця, набуваються на підставі правочинів та інших юридичних фактів, а також надають особі власника той самий обсяг і перелік правомочностей із володіння, користування та розпорядження майновими правами. До додаткових ознак майнових прав, розпорядження якими здійснюється користувачами із використанням мережі Інтернет, можливо віднести: (1) здійснення за допомогою електронних засобів комунікації та цифрової комерції, фіксації форми вчинення правочинів щодо таких об'єктів у електронній формі; (2) наявність спеціальних засобів фіксації волевиявлення особи

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

на вчинення тих чи інших правочинів, пов'язаних із розпорядженням майновими правами (за допомогою електронних ключів, кваліфікованих електронних ключів, засобів ідентифікації особи, у тому числі двохфакторної ідентифікації (аутентифікації) тощо); (3) чинність електронних форм документів з розпорядження майновими правами поряд із учиненими на матеріальних носіях;

3. Електронний цифровий актив можливо розглядати як специфічний вид майна, з усіма притаманними останньому родовими ознаками (оборотоздатністю, грошовою формою вираження, знеособленістю тощо), який характеризується збереженням та обертанням виключно в електронній формі, за допомогою розподілених реєстрів у мережі Інтернет, побудованих на основі технології блокчейн, що забезпечує конфіденційність здійснюваних з цифровим активом транзакцій;

4. Значна кількість даних, що належать або можуть бути віднесені в певних юрисдикціях до об'єктів прав інтелектуальної власності, безпосередньо розміщуються інтернет-користувачами на загальнодоступних вебмайданчиках, які не завжди гарантують збереження і належне подальше використання таких об'єктів. Попри запровадження на деяких вебресурсах механізмів захисту такої інтелектуальної власності від незаконного використання, більшість об'єктів залишаються абсолютно незахищеними, потребуючи подальшого вдосконалення нормативного регулювання і вивчення проблематики;

5. На сьогодні назріла необхідність практичного запровадження і технічної реалізації прав власника електронної поштової скриньки забороняти здійснювати розсилку повідомлень на його електронну адресу, а також права забороняти надсилати систематичні інформаційні повідомлення (спам), у тому числі ті, які містять пропозицію щодо укладення договору. Зважаючи на природу спам-повідомлень і механізми їх поширення, такі права можливо закріпити у користувацькій угоді між користувачем та сервісом електронної пошти;

6. Результати аналізу наявної спеціалізованої літератури й судової практики з цього приводу, а також особистий

досвід автора дозволяють сформулювати такі рекомендації стосовно забезпечення дійсності правочинів, укладених в електронній формі: (1) сторонам цивільно-правових договорів у випадку укладення електронного договору слід чітко вказувати в тексті договору, що вони вчиняють саме електронний договір; (2) у випадку відсутності такої вказівки до правочину будуть застосовуватись загальні вимоги цивільного права щодо дійсності правочинів, і відсутність оригіналу підпису однієї зі сторін, робить такий правочин оспорюваним; (3) необхідним є зазначення у договорі на цей випадок положень щодо: (а) чинності сканкопій договору до моменту обміну оригіналами; (б) зазначення даних електронних адрес (корпоративних – у випадку, коли стороною є компанія), за допомогою яких відбувається обмін такими сканкопіями; (в) вказівка на те, чи є обмін оригіналами обов'язковим (презумпція наявності оригіналу, складеного на паперових носіях);

7. У інтернет-користувачів при здійсненні ними особистих немайнових прав в інтернет-середовищі виникає низка додаткових правомочностей. До них слід віднести право на: (1) визначення меж (встановлення обмежень) доступу до інтернет-середовища й розміщеного у ньому контенту малолітніми і неповнолітніми інтернет-користувачами, кореспондуюче право на здійснення контролю за режимом використання інтернет-середовища та розміщеного у ньому контенту законними представниками, установами, у яких тимчасово перебувають малолітні або неповнолітні особи, у тому числі за допомогою використання засобів, інструментів батьківського контролю; (2) захист від булінгу та схиляння до девіантної поведінки; (3) достовірну і повну інформацію про стан його здоров'я, розміщену в електронних базах даних; (4) інформацію про здоров'я дитини або підопічного, розміщену в електронних базах даних (право законних представників); (5) використання електронних засобів, у тому числі надання безкоштовного доступу до інтернету через безпроводну WI-FI мережу, у випадку, коли фізична особа перебуває в особливих умовах медичного закладу (обсервація), якщо такий доступ не протипоказаний за станом здоров'я; (6) онлайн-консиліум або відеоконференцію із застосуван-

ням віддалених засобів зв'язку у разі необхідності отримання консультації від більш досвідчених (вузьких) фахівців у порядку, передбаченому режимом роботи спеціалізованих закладів, де такі фахівці працюють; (7) вільне розміщення контенту в інтернет-мережі, а саме розміщення інформації та баз даних, розміщення повідомлень у текстовій, графічній, аудіовізуальній формі, розміщення посилань для інших інтернет-користувачів (ретвіт, репост), розміщення посилань на інші вебсайти тощо, якщо такий контент не порушує прав та інтересів інших користувачів; (8) споживання інформаційних ресурсів, їх стягнення (завантаження), копіювання, матеріалізацію через друк на принтері, 3D принтері та інші; (9) розпорядження документами, складеними в електронній формі та які стосуються передачі родичами померлого члена сім'ї його органів та інших анатомічних матеріалів та їх компонентів, або його тіла загалом науковим, медичним або навчальним закладам за відсутності волі заборони на це померлого або ж наявності інших нормативних санітарних, карантинних чи інших обмежень; (10) надання письмової або електронної згоди на донорство інтернет-користувачем його органів та інших анатомічних матеріалів та їх компонентів на випадок своєї смерті або встановлення заборони на такі дії; (11) підтримку зв'язків із членами своєї сім'ї та родичами за допомогою електронних засобів комунікації з використанням мережі Інтернет; (12) достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на їх збирання, використання і поширення за допомогою можливостей мережі Інтернет; (13) використання його нікнейму в літературних та інших творах, які розміщені на певних вебсайтах, використання якого допускається лише за згодою самої особи, а після її смерті – за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер; (14) охорону й захист ділової репутації в мережі Інтернет, як формалізований прояв активності та популярності інтернет-користувачів; (15) особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) у цифровому вигляді та їх недоторканність; (16) використання паролів, кодів доступу, Face ID, Touch ID, інших сканерів відбитків та елек-

тронних застосунків (у т.ч. банківських і корпоративних карток, електронних ключів, персональних ID карт тощо) та інших засобів авторизації на електронних цифрових пристроях, програмному забезпеченні, застосунках, інших сервісах, у тому числі електронній пошті, вебсервісах, онлайн-кабінетах тощо; (17) доступ близьких родичів (спадкоємців) до матеріалів, які знаходяться на електронних цифрових пристроях померлих осіб, їх вебсторінках (акаунтах), у соціальних мережах з метою з'ясування їх змісту, вирішення долі контенту й самого акаунта; (18) вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію, яка розміщена в інтернет-просторі; (19) право інтернет-користувача на використання функціоналу різноманітних інтернет-сервісів (у т.ч. система «розумний дім», система відеоспостереження, охоронна сигналізація, система контролю робочого часу, онлайн банкінг); (20) оприлюднення інтернет-користувачем інформації про своє місцезнаходження за допомогою сервісів геолокації, штучного інтелекту або інших застосунків, що використовуються електронними цифровими пристроями, автомобілями, системами «розумний дім» тощо або ж на заборону поширення таких відомостей.

8. Право на захист персональних даних є новітнім для цифрового середовища проявом права на особисту недоторканність, оскільки стосується недоторканності приватного життя або деяких аспектів здійснення підприємницької діяльності у світлі майже необмежених можливостей сучасних технологічних гігантів, інтернет-провайдерів та інших суб'єктів на збір, обробку й подальше використання персональних даних інтернет-користувачів. Така позиція відображає новий виток розвитку особистих немайнових прав особи як таких, що виникають з факту інтеграції людини в сучасне цифровізоване суспільство, де так званий «цифровий слід», який залишає кожна людина при використанні можливостей інтернет-мережі, формує її особистість, реальну та віртуальну «персони», є засобом комунікації і, одночасно, джерелом інформації про особу, що може використовуватись державними органами, суб'єктами підприємництва (рекламодавцями), а також із недобросовісними або зловмисними намірами.

9. Специфіка охорони й захисту особистих немайнових прав інтернет-користувачів полягає у комбінуванні як традиційних способів захисту, так і нових правових можливостей, породжених практикою інтернет-відносин. До їх числа доцільно включати неюрисдикційні способи захисту, які полягають у: (1) запровадженні спеціальних умов застосування корпоративних засобів контролю доступу до мережі Інтернет; (2) забезпеченні права особи на виключне використання зображень іконок, шпалер, що супроводжується нікнеймом, а також авторського тексту викладеного у дописах інших інтернет-користувачів, фото-, відеоматеріалів тощо; (3) дотриманні вимог доброчесності в інтернет-просторі (інтернет-доброчесності, яка охоплює обов'язок посилання на ті інтернет-джерела, які були використані під час формування певного контенту, у томі числі в соціальних мережах (безумовна заборона на «привласнення» елементів індивідуалізації інших інтернет-користувачів); (4) застосуванні накладення на зображення електронного водяного знаку, як засобу запобігання копіювання певних фотографій та інших оцифрованих зображень іншими інтернет-користувачами; (5) дотриманні вимоги про те, що фотографії, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу (інтернет-користувача), можуть бути показані, відтворені, розповсюджені в інтернет-мережі лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер;

10. Загальний предмет доказування у справах про визнання недійсними правочинів, укладених у мережі Інтернет, буде відповідати загальноприйнятим у цивільному праві і практиці підходам, з тією відмінністю, що підтвердження факту укладення такого правочину, предмету договору й умов його виконання, дефектів волі, змісту або форми правочину тощо безпосередньо залежатиме від механізмів і способів інтернет-комунікації, використовуваних сторонами для укладення і подальшого виконання правочину, вимагаючи переходу доказової бази і інформаційно-мережеву площину. Наслідком цього буде тяжіння до використання електронних доказів у цій категорії справ – електронних документів, вебсайтів та окремих вебсторінок, текстових, мультимедійних повідомлень, метаданих і баз даних тощо.

11. Результати аналізу практики застосування загальних способів цивільно-правового захисту стосовно прав інтернет-користувачів, що є справедливим і стосовно захисту прав інтелектуальної власності за допомогою спеціальних способів захисту, вказують, перш за все, на необхідність пошуку і встановлення особливих, додаткових механізмів доказування у цих категоріях справ, що повинні належним чином і в межах дії процесуального принципу допустимості доказів відображати дійсну інформацію, що є або існувала на момент порушення прав чи інтересів заявника, розміщена на певному вебресурсі або підтверджувати факт незаконної відмови у доступі до такого ресурсу (мережі Інтернет загалом) з боку провайдера інтернет-послуг. У цьому світлі виникають нові способи автентифікації таких даних – від посвідчення факту і характеру розміщення певної інформації, укладення спірного правочину тощо провайдером послуг до аналізу судом у судовому засіданні доказів за їх місцезнаходженням і звернення до послуг спеціальних організацій, що здійснюють фіксацію потрібних відомостей.

12. Запропоновано внести зміни до чинного законодавства. А саме:

– запропонувати доповнити ч. 1 ст. 303 ЦК України після слів «особисті папери», словами *«у тому числі, які зберігаються у цифровому вигляді.»*;

– доповнити ст. 304 ЦК України частиною 2 і 3 такого змісту:

«2. Фізична особа, які їй належать особисті папери у цифровому вигляді, може розпорядитись ними також шляхом розміщення (опублікування) їх в електронних бібліотеках та архівах.

3. Поширення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів здійснюватися місце лише при отриманні згоди фізичної особи (її спадкоємців) в усній, письмовій (електронній) формі.»;

– перше речення ч. 2 ст. 307 ЦК України викласти у такій редакції: *«Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або на онлайн-трансляцію, може вимагати припинення їх публічного показу, в*

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

тому числі в мережі Інтернет, у тій частині, яка стосується її особистого життя.»;

– викласти ч. 2 ст. 153 СК України у такій редакції: «Мати, батько, які перебувають в установах виконання покарань, мають право на безперешкодне спілкування з дитиною за допомогою засобів, приєднаних до мережі Інтернет, у порядку, визначеному законодавством.».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. 5 випадків коли Ви не здогадувалися, що ваші цифрові права порушуються. Платформа прав людини. URL: <https://www.ppl.org.ua/5-vipadkiv-koli-vi-ne-zdogadualisya-shho-vashi-cifrovi-prava-porushuyutsya.html>.
2. 5 затребуваних професій в наступні 10 років. 2 грудня 2019 р. URL: <https://www.robo.house/uk/profes%D1%96%D1%97-majbutnogo/>.
3. Алексеев С. С. Общая теория права. М.: Юридическая литература, 1982. Т. 2. 359 с.
4. Амбассадор. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_a/ambassador/.
5. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/88249-analiz_praktiki_zastosuvannya_sudami_st16_civilnogo_kodeksu_.html.
6. Андрійцьо В. Д. Примусове виконання обов'язку у натурі в зобов'язаннях з виконання робіт та надання послуг. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2003. № 2. С. 70–74.
7. Балацанова О. Професії майбутнього: які спеціалісти будуть затребувані післязавтра. 19 лютого 2019 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/02/19/235691/>.
8. Бем М. В., Городиський І. М., Саттон Г., Родіоненко О. М. Захист персональних даних: Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. К.: К.І.С., 2015. 220 с.
9. Бережна Т. Все, що варто знати про оподаткування та декларування криптовалюти для фізичних осіб. URL: <https://vkr.ua/publication/vse-shcho-varto-znati-pro-opodatkuvannya-ta-deklaruvannya-kriptovalyuti-dlya-fizichnikh-osib>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

10. Бєлова Ю. Д. Персональні дані як об'єкт спадкових правовідносин. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина». 2018. С. 25–28.
11. Блажівська Н. Є. Електронний правочин у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 20 с.
12. Блокировка пользователей в Instagram. URL: https://help.instagram.com/426700567389543?helpref=page_content.
13. Блокування Smart TV: в LG розповіли, що робити зі старими телевізорами. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/28/666686>.
14. Булатецкий Ю. Е. Правовое обеспечение электронной торговли. Коммерческое (торговое) право. М.: ИД «ФБК-ПРЕСС», 2002. С. 880–934.
15. Булеца С. Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2003. 22 с.
16. Видалення інформації з Інтернету. Сервіс «WHO IS». URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/vydalennya-informaciyi-z-interneta/>
17. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва: Наука, 1979. 229 с.
18. Відеокарти дорожчають разом із біткойнами: до чого готуватися майнерам і геймерам. URL: <https://focus.ua/uk/digital/489254-videokarty-dorozhayut-vmeste-s-bitkoinom-k-chemu-gotovitsya-mayneram-i-geymeram>
19. Вінник О. Право цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 161. С. 157–163.
20. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
21. Голубева Н. Ю. Співвідношення зобов'язальних та речових правовідносин. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 19. С. 13–17.
22. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 326 с.
23. Гордон В. М. Иски о признании. Ярославль: Тип. Губ. правл., 1906. 370 с.

Бібліографія

24. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. Київ: НБУВ, 2005. 300 с.
25. Городов О. А. Информационное право. М.: Проспект, 2009. 256 с.
26. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15>.
27. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
28. Гражданское право: учебник: в 3 т. / под ред. А.П. Сергеева. М.: ТК Велби, 2009. Т. 1. 1006 с.
29. Грибанов Д. В. Правовое регулирование кибернетического пространства как совокупности информационных отношений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2003. 227 с.
30. Гулевата Т. ООН: Более половины жителей Земли пользуется интернетом. URL: <https://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/5221218-oon-bolee-polovinyi-zhiteley-zemli-polzuetsya-internetom.html>.
31. Давидова Н. О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2005. 14 с.
32. Дашян М. С. Юридическое содержание понятия «Интернет» в российском законодательстве. *Современное право*. 2003. № 4. С. 21–24.
33. Декларація про свободу комунікацій в Інтернет. Страсбург, 28 травня 2003 року (затверджена Комітетом Міністрів на 840-му засіданні заступників міністрів). URL: <https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/>.
34. Деліктні збитки: стягнути не можна відмовити. 23.03.2010 р. Ліга:Закон. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/21739_delikt-n-zbitki-styagnuti-ne-mozhna-vidmoviti
35. Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2005 р. № 851. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-2015-%D0%BF>
36. Деякі питання цифрового розвитку: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 р. № 56. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

37. Директива 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2002 року про обробку персональних даних та захист таємниці сектора електронних комунікацій (Директива про секретність та електронні комунікації). URL: <https://nkrzi.gov.ua/images/upload/58/19/6f96b8148ef15842f70c3a3dd98f055b.pdf>.
38. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право: монографія / за ред. М. Я. Швеця. К.: НДЦПІ АПРн України, 2007. 218 с.
39. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>.
40. Ємельянчик С. О. Договірне регулювання надання послуг доступу в Інтернет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2013. 22 с.
41. Ємельянчик С. О. Інтернет як цивільне правовідношення та особливості доступу до мережі. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 4. С. 68–72.
42. Єфімов О. Електронний договір в е-комерції: стислий юридичний аналіз. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2681:elektronnij-dogovir-v-e-kommertsij&catid=8&Itemid=350.
43. Жарова А. К. Правовые проблемы обращения информации в Интернете. Опыт Республики Узбекистан: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2002. 23 с.
44. Жилінкова І. В. Правове регулювання інтернет-відносин. *Право України*. 2003. № 5. С. 124–128.
45. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
46. Загурський Я. М. Регулювання і саморегулювання мережі Інтернет. *Інформаційне суспільство*. 2000. № 4. С. 54–59.
47. Захист прав від Інтернет-порушень: судова практика. URL: shorturl.at/mN1K2.
48. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_50.html.

Бібліографія

49. Іванова С. М. Правова природа вимог про визнання недійсним правочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 42. С. 247–252.
50. Інтелектуальна власність / за заг. ред. П. М. Цибульова. К. : УкрІНТЕЛ, 2006. 276 с.
51. Інформація для кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/elektr_zvit/inf_akcen/centr.htm.
52. Історія виникнення Інтернету. URL: <http://buklib.net/books/23144/>.
53. Історія мережі Інтернет. URL: http://studopedia.com.ua/1_44707_Istoriya-merezhi-Internet.html.
54. Калда проти Естонії: ЄСПЛ висловився щодо права в'язнів на доступ до Інтернету. 15.08.2016 р. URL: <https://cedem.org.ua/news/kalda-proty-estoniyi-yespl-vyslovyvsya-shhodo-prava-v-yazniv-na-dostup-do-internetu/>
55. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.
56. Кирилюк А. В. Об'єкти віртуальної власності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Одеса : Гельветика, 2018. С. 544–548.
57. Кібенко О. Діджиталізація як нова ера розвитку корпоративного права. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/145948-didzhitalizatsiya-yak-nova-era-rozvitku-korporativnogo-prava>.
58. Ковалів М., Єсімов С., Скриньковський Р., Красницький І., Мазур Ю., Гарасим П., Князь С. Особливості правових відносин, які виникають в мережі Інтернет. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. No 3. С. 1001–1007.
59. Козка О. Підстави та правові наслідки визнання правочину недійсним. 18.04.2019 р. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-pravovie-soveti-67-osnovaniya-i-pravovye-posledstviya-priznaniya-sdelki-nedejstvitelnoj>.
60. Козье Д. *Електронная коммерция*. М. Издательско-торговый дом «Русская редакция», 1999. 288 с.
61. Коментар до Цивільного кодексу України. Ст. 16. Захист цивільних прав та інтересів судом. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/377-16.html>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

62. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
63. Копылов В. А. Интернет и право. *Теоретические проблемы информационного права*. 2001. № 9. С. 8–16.
64. Копылов В. А. Информационное право. М., 2008. С. 130–140.
65. Копылов В. А. Информационное право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристь, 2002. 512 с.
66. Користувач / Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ, Ірпінь: Перун, 2005.
67. Красицька Л. В. Право громадян України на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканність: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Харків, 1999. 197 с.
68. Крашенинников Е. А., Мотовиловкер Е. Я. Установительное приращение как средство защиты охраняемого законом интереса. Проблемы защиты охраняемых законом интересов. Ярославль, 1980.
69. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
70. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
71. Крутова А. С. Методологія та організація бухгалтерського обліку в сфері електронної торгівлі. автореф. дис ... доктора економічних наук:08.00.09. Київ, 2011. 18 с.
72. Кудь А. А. Обоснование понятия «цифровой актив»: экономико-правовой аспект. *Archives of International Journal of Education and Science*. 2019. URL: <https://www.bitbon.space/ru/what-is-a-digital-asset>.
73. Кукіна З. О. Окремі аспекти правового регулювання Інтернету, як засобу масової інформації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*. 2012. Випуск 108 (Частина І). С. 243–251.
74. Кучерявенко М. П., Білінський Д. О., Смичок Є. М. Науково-правовий висновок «Цифрові активи як об'єкт правового регулювання». 2019. 144 с. URL: <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/simcord-site/pdf/naukovo-pravoviy-visnovok-cifrov-aktiviy-yak-obkt-pravovogo-regulyuvannya.pdf>

Бібліографія

75. Лаптев В. А. Цифровые активы как объекты гражданских прав. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2018. № 2 (42). С. 199–204.
76. Латыпов Д. Н. Признание права как способ защиты гражданских прав : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Пермь, 2010. 173 с.
77. Левченко И. П. Индивидуальный социально-правовой статус личности: монография. Москва, 2005. 81 с.
78. Литвинов Є. П. Правовідносини в Інтернет-праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 145–149.
79. Малеина М. Н. Человек и медицина в современном праве: Учеб. и практ. пособие. Москва: БЕК, 1995. 260 с.
80. Мальцева Т. В. Проблема визначення розмірів компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок порушення особистих немайнових прав фізичної особи. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 27. С. 118–126.
81. Марцеляк О. В. Институт омбудсмана: теория і практика: монографія. Харків, 2004. 450 с.
82. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text
83. Міхно О. І. До питання про визначення майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. *Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки*. 2015. С. 44–47.
84. Міщенко В. І., Шаповалов А. В., Юрчук Г. В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг. Київ: Знання, 2003. 278 с.
85. Модельный закон об основах регулирования Интернета от 16.05.2011 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_o14.
86. Мороз В., Матичак Т., Бабак А., Сазонов В. Як підсилити інформаційну безпеку в Інтернеті під час конфлікту. Київ : Видавництво «К.І.С.»., 2017. 44 с.
87. Нагорський В. Їжа по інтернету: як українські продуктові мережі розвивають онлайн-продажі. URL: <https://rau.ua/uk/novyni/produktovye-seti-onlajn-prodazhi/>.
88. Найман Н. Юридична сила e-contracts. URL: <http://jurblog.com.ua/2017/10/yuridichna-sila-e-contracts/>.
89. Николайчук Л. М. Способи захисту цивільних прав та інтересів. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав / за ред. В. В. Луця. Київ, 2013. Вип. 8. С. 120–123.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

90. Новицький А. М. Міжнародний досвід правового регулювання Інтернет. *Юридичний вісник*. 2014. № 2 (31). С. 52–57.
91. Новости без границ. URL: <http://kordon.org.ua/>.
92. Обущак О. О. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти прав інтелектуальної власності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. № 36. С. 75–86.
93. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва, 1999. 984 с.
94. Падун Р. В. Визнання права як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 18 с.
95. Пазюк А. В. К вопросу о необходимости определения термина «Интернет» в международном праве. *Leges si Viata (Закон и Жизнь)*. 2014. № 1/3. С. 108–112.
96. Панькевич Р. Зміна та припинення правовідношення як спосіб захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів держави і територіальних громад: порівняльно-правовий аналіз. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 36–41.
97. Парламент Туреччини прийняв закон про посилення контролю за соцмережами. 29.07.2020 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/29/7112639/>.
98. Перші цифрові послуги «Держава в смартфоні» скоро запрацюють: Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pershi-cifrovi-poslugi-derzhava-v-smartfoni-skoro-zaprasyuyut>.
99. Петров В. С. Окремі проблеми застосування положень законодавства про примус до виконання обов'язку у натурі. Правове життя сучасної України: Матер. Міжнар. наук.- практич. конф., присв. ювілею академіка С. В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса): у 2 т. / відп. ред. М. Дрьомін. О.: Юрид. літ., 2014. Т. 1. С. 453–456.
100. Петровский С. В. Интернет-услуги в российском праве. М.: Агентство «Издательский сервис», 2003. 272 с.
101. Пленюк М. Д. Поняття та ознаки юридичних фактів у доктрині цивільного права. *Приватне право і підприємництво*. 2017. Вип. 17. С. 121–126.
102. Пленюк М. Д., Коструба А. В. Юридичні факти в доктрині приватного права України : монографія. К.: Науково-дослідний інститут

- приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 288 с.
103. Политика конфиденциальности приложения-мессенджера Viber. URL: <https://www.viber.com/ru/terms/viber-privacy-policy/>.
 104. Поліщук О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача за законодавством країн-учасниць СНД: порівняльно-правовий аспект. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1-2. С. 285–289.
 105. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 року № 856. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoi-t180919>.
 106. Порядок надання послуг з видачі звітів за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет та довідок з відомостями про власників веб-сайтів / реєстрів доменних імен або інформацією про їх встановлення. URL: shorturl.at/kpBQQ
 107. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 червня 2020 року у справі № 389/2297/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90169065>.
 108. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 10 грудня 2019 року у справі № 925/329/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86305123>.
 109. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07.07.2021 р. у справі № 587/2051/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98298873>
 110. Постанова Верховного Суду України від 18.09.2013 р. у справі № 6-75цс13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34064402>.
 111. Постанова Колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 12.06.2007 р. у справі № 21-173во07. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/3399562>.
 112. Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Кавказского округа от 22 мая 1998 года № Ф08-749/97 Справочная правовая система «Консультант Плюс».

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

113. Пошуковик для дітей Kiddle. URL: <https://basicgroup.ua/%D0%BF%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-kiddle/>.
114. Правила інформаційної та кібернетичної безпеки в зоні проведення АТО. 02.08.2016 р. URL: <https://www.mil.gov.ua/ukbs/pravila-informacijnoi-ta-kibernetichnoi-bezpeki-v-zoni-provedennya-ato.html>.
115. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія / А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.; за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків: Право, 2016. 360 с.
116. Принципи делегування та адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23.02.2000 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_364.
117. Присяжнюк О. А. До питання про необхідність правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з використанням всевітньої комп'ютерної мережі «Інтернет». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 142–146.
118. Притика Ю. Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді. Київ: Ін Юре, 2006. 633 с.
119. Пропозиції Президента до Закону «Про віртуальні активи» (проект Закону України від 11.06.2020 р. № 3637). *Верховна Рада України. Законотворчість*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110
120. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.
121. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.
122. Про адміністрування домену «.UA»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.07.2003 р. № 447-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/447-2003-%D1%80>.
123. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.

Бібліографія

124. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
125. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень: проект Закону України від 24.03.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66328.
126. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.
127. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.
128. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 17.10.2012 р. № 12. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.
129. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
130. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
131. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
132. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>
133. Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС : Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року. *Європейський Союз*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_016-14.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

134. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.
135. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text>.
136. Про затвердження Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань: наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2016 р. № 1657/5. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16#Text>.
137. Про затвердження порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет: наказ Міністерства юстиції України від 19.10.2017 р. № 3233/5. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#n70>.
138. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
139. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
140. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
141. «Прозора» нерухомість. Що пропонує держава? URL: https://biz.ligazakon.net/news/190830_prozora-nerukhomst-shcho-proponu-derzhava.
142. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
143. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

Бібліографія

144. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України № 96/2016. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
145. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 133/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017>.
146. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.
147. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
148. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.
149. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>.
150. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 797-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#n13>.
151. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

152. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>.
153. Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 595. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2020-%D0%BF#Text>.
154. Программное обеспечение Crocotime. URL: <https://crocotime.com/ru/>.
155. Программное обеспечение SkypeTime. URL: <https://skypetime.ru/>.
156. Программное обеспечение StaffCop. URL: <https://www.staffcop.ru/>.
157. Программное обеспечение Timeinformer. URL: <https://searchinform.ru/products/timeinformer/>.
158. Программное обеспечение Yaware.TimeTracker. URL: <https://yaware.ru/>.
159. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Київ: Атіка, 2004. 464 с.
160. Радкевич О. Особливості порушення немайнових прав особи в Інтернеті. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2011. Вип. 1(22). С. 25–29.
161. Разметаева Ю. С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 18. С. 18–23.
162. Рассолов И. М. Інтернет – право. М.: Юнити, 2004. 143 с.
163. Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 27.02.2014 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37480483>.
164. Рішення Апеляційного суду Львівської області від 02.10.2013 р. у справі № 461/431/13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34204864>.
165. Рішення Господарського суду м. Києва від 18.06.2020 р. у справі № 910/2474/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90282141>.
166. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 05.02.2019 р. у справі № 753/3492/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79713106>

Бібліографія

167. Ровный В. В. О категории «правовой модус» и ее содержание. *Государство и право*. 1998. № 4. С. 86–88.
168. «Розумний будинок». Як сучасні технології створюють комфорт та допомагають зекономити. 1 березня 2017 р. URL: http://tvoemisto.tv/news/shtuchnyy_intelekt_tvogo_zhytla_chy_biznesu_tehnologii_yaki_stvoryuyut_komfort_ta_ekonomlyat_groshi_84193.html.
169. Розумний будинок Greenhub. URL: <https://greenhub.com.ua/>.
170. Розумний будинок Xiaomi. URL: <https://www.xiaomi.ua/mi-smart-home/>.
171. Ромащенко І. О. Співвідношення понять «зміна правовідношення», «припинення правовідношення», «зміна права» та «припинення права» у цивільному праві. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 62–70.
172. Сервіс «Ліки он-лайн». URL: <https://helsi.me/>.
173. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
174. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
175. Словарь компьютерных терминов. URL: <https://web.archive.org/web/20130108115546/http://www.wordzone.ru/glossary/glossary/3662.html>.
176. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/influenser>.
177. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/kheiter>.
178. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/pryntskrin>.
179. Соцмережі стали на 21% популярнішими за 2016 рік – дослідження. 27 січня 2017 р. URL: <https://web.archive.org/web/20200118102221/https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/18292/2017-01-27-sotsmerezhi-stali-na-21-populyarnishimi-za-2016-rik-doslidzhennya/>.
180. Спасибо-Фатеева І. Актуальні питання форми правочинів (теоретико-практичний аспект). *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 8. С. 31–35.
181. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія. Київ: КНТ, 2008. 625 с.
182. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві. : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 541 с.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

183. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві. : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 26 с.
184. Строкань О., Пономаренко К. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту: окремі питання практики застосування. 15.06.2020 р. URL: <https://mitrax.com.ua/uk/media/primusove-vikonannya-obovyazku-v-naturi-yak-sposib-zahistu-okremi-pitannya-praktiki-zastosuvannya/>.
185. Суб'єкти приватноправових відносин : монографія / А. М. Новицький, Н. Б. Новицька, І. В. Чеховська та ін. ; за заг. ред. А. М. Новицького. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 360 с.
186. Сучасний тлумачний словник української мови: За заг. ред. В.В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
187. Талимончик В. П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.10. СПб., 1999. С. 65–76.
188. Талимончик В. П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.10. СПб., 1999. 18 с.
189. Теремецький В. І. Загальна характеристика елементів структури правовідносин. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 175–189.
190. Тлумачний словник української мови. URL: https://classes.ru/all-ukrainian/dictionary-ukrainian-explanatory-term-3448.htm#%D0%90%D0%9C%D0%91%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%9E%D0%A0__%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5
191. Толстой Ю. К. К теории правоотношений. Ленинград: Из-во Ленинградского Ун-та. 1959. 88 с.
192. Угода №_ про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку. URL: https://cdn.kyivstar.ua/sites/default/files/sme/mobile/coordinator/contract.pdf?_ga=2.110977415.362674594.1574859647-79519768.1574859647&_gac=1.213752038.1574859647.Cj0KCQiA2juBRCqARIsAJL5a-KFKrb-y4kWmTO0A5J7iP2Ov9gZkf-b1RgBwXpNZQfNIHEIZU-SC6oaAn_WEALw_wcB.
193. Український тлумачний словник. URL: https://ukrainian_explanatory.academic.ru/2918/%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D1%80.

194. Умецька Г. О. Предмет доказування в справах про визнання правочинів недійсними. *Форум права*. 2012. № 4. С. 950–958.
195. Умови використання мережі Instagram. URL: [https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fn_av&bc\[0\]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc\[1\]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8](https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fn_av&bc[0]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc[1]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8).
196. Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 24.02.2015 р. у справі № 725/2-3447/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42917606>.
197. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 26.02.2019 р. у справі № 522/17791/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80110039>.
198. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 16.01.2021 р. у справі № 760/603/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94230367>.
199. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 21.09.2018 р. у справі № 465/5352/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76602654>.
200. Форманюк В. Поняття правового статусу фізичної особи. *Методологія теорії і практики юриспруденції*. 2014. С. 23–26.
201. Хавронюк М. І. Конституція України. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. Київ: Видавництво А.С.К, 2003. 384 с.
202. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974. 348 с.
203. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. «Інтернет-відносини» та «Інтернет-правовідносини»: до визначення поняття і сутності. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 27–38.
204. Харитонов Є., Харитонova О. Проблеми визначення та характеристики засад статусу фізичної особи у цивільному законодавстві України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 106–117.
205. Харченко Г. Поділ речових прав у доктрині цивільного права. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5. С. 73–78.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

206. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов / под. общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харків: Право, 2014. 672 с.
207. Ховрак І. В. Електронна комерція в Україні: переваги та недоліки. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 4. С. 16–20.
208. Хто такі й скільки заробляють українські інфлюенсери в Instagram. 30.06.2020 р. URL: [https://www.radiosvoboda.org/a/29475770.html#:~:text=%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8E%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B8%20\(%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB,%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8E%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D1%8E](https://www.radiosvoboda.org/a/29475770.html#:~:text=%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8E%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B8%20(%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB,%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8E%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D1%8E).
209. Цивільне і сімейне право України: навч.-практ. посіб. / Харитонов Є., Калітенко О., Зубар В. [та ін.] ; за ред. Є. Харитонов, А. Дрішлюка. Х.: ТОВ «Одіссей», 2013. 640 с.
210. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
211. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
212. Цифровий компас – 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття. URL: <https://eufordigital.eu/uk/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade/>
213. Чернецька С. 14 інструментів батьківського контролю в онлайні: додатки, браузерери, програми. 13.07.2016 р. URL: <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/17001/2016-07-13-14-instrumentiv-batkivskogo-kontrolyu-v-onlaini-dodatki-brauzeri-programi/>.
214. Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. 230 с.
215. Чижов А. Неприємний дух українського інтернет-ринку косметики та парфумерії. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/business/2019-10-23/nepriyatnyiy-duh-ukrainskogo-internet-ryinka-kosmetiki-i-parfyumerii/28668>.

Бібліографія

216. Чучковська А. В. Правове регулювання господарських договорів, що вчиняються через мережі електрозв'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2004. 20 с.
217. Шаблієнко А. Суб'єкти правовідносин у сфері електронної комерції. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 1. С. 84–90.
218. Шалева О. І. Електронна комерція. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
219. Шалева О. І. Стан, проблеми та перспективи розвитку Інтернет-торгівлі продуктами харчування в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 796–804.
220. Штанько А. Ефективність визнання права як способу захисту майнових цивільних прав та інтересів. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4 (4). С. 200–211.
221. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2004. 320 с.
222. Юридический энциклопедический словарь. «Советская энциклопедия». Москва, 1987. 528 с.
223. Юридичний словник. Київ. 1974. 742 с.
224. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи : навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.
225. Які професії потрібні в інтернет-сфері. URL: <https://itstolytsa.ua/uk/blog-ua/156-rizne/2126-yaki-profesiji-potribni-v-internet-sferi>
226. Якушев М. В. Интернет и право: новые проблемы, подходы, решения. *Третья Всероссийская конференция «Право и Интернет: теория и практика»*, 28-29 ноября 2000 г. М., 2000. С. 132–133.
227. Янчук Ю. В. Інформаційні відносини в мережі Інтернет: теоретико-правовий аспект. *Науковий фаховий журнал «Право і суспільство»* 2017. № 5. Частина 2. С. 151–155.
228. American Gaming Association. State of the States: The AGA Survey of Casino Entertainment. 2008. URL: http://www.americangaming.org/assets/files/aga_2008_sos.pdf
229. Case of Kalda v. Estonia. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/en#{%22itemid%22:\[%22001-160270%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/en#{%22itemid%22:[%22001-160270%22]}).
230. Children's Access to and Use of the Internet. *The Condition of Education*. 2019. P. 1–10. URL: https://nces.ed.gov/programs/coe/pdf/coe_cch.pdf.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

231. Clark K. New Pinterest features encourage brands and creators to upload more videos. July 10, 2019. URL: <https://techcrunch.com/2019/07/10/pinterest-video/>.
232. Communication: Shaping Europe's digital future. 19 February 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf
233. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950. *United Nations Treaty Collection. United Nations Organization*. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20213/volume-213-I-2889-English.pdf/>.
234. Convention on Information and Legal Co-operation concerning «Information Society Services» adopted in 4th October, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/180>.
235. Culliford E. Facebook takes down Trump ads over 'organized hate' policy. URL: <https://www.reuters.com/article/us-facebook-trump/facebook-takes-down-trump-ads-over-organized-hate-policy-idUSKBN23P3AH>.
236. Digital Millennium Copyright Act. URL: <https://www.aclu.org/other/text-digital-millennium-copyright-act-dmca>.
237. Digital rights, essential in the Internet age. URL: <https://www.iberdrola.com/innovation/what-are-digital-rights>.
238. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:194:TOC.
239. Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0681&from=EN>.
240. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32000L0031>
241. Doctor Online: безкоштовний місяць необмежених медичних консультацій для усіх абонентів Київстар. URL: <https://kyivstar.ua/uk/>

- mm/news-and-promotions/doctor-online-bezkoshtovnyy-misyac-neobmezhenykh-medychnykh-konsultaciyi-dlya.
242. «DoctorOnline»: тепер консультації лікарів у мобільному додатку безкоштовні. 18.03.2020. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/doctor-online-teper-konsultaciyi-likariv-u-mobilnomu-dodatku-bezkoshtovni>.
243. Gershgorn D. Pinterest is distancing itself from social networks as it goes public. March 23, 2019. URL: <https://qz.com/1579086/pinterest-is-distancing-itself-from-social-networks-as-it-goes-public/>.
244. Hamari J., Sjöblom M. What is eSports and why do people watch it? 3 April 2017. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2686182#:~:text=Max%20Sj%C3%B6blom,-Game%20Research%20Lab&text=Purpose%3A%20In%20this%20study%20we,spectate%20eSports%20on%20the%20internet.&text=Findings%3A%20The%20results%20indicate%20that,positively%20predict%20eSport%20spectating%20frequency.
245. H-Net Discussion Networks. Sprint announces a commercial data internet service. 31 July 1992. URL: <https://web.archive.org/web/20160305153637/http://h-net.msu.edu/cgi-bin/logbrowse.pl?trx=vx&list=edtech&month=9207&week=&msg=An61j4s0%2BR1UH NuEZOGfw&user=&pw=>.
246. Hutt R. What are your digital rights? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/what-are-your-digital-rights-explainer/>.
247. Kalakota R., Whinston. A. B. Electronic Commerce: a manager's guide. Mass: Addison Wesley, 1997. 431 p.
248. New Consumer Agenda: European Commission to empower consumers to become the driver of transition. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2069
249. NFT: що це таке і як працює. URL: <https://bazilik.media/nft-shcho-tse-take-i-iak-pratsiuie/>
250. Nofziger H. Platform, not gender, drives gamer differences. URL: <http://www.gamesindustry.biz/articles/2014-10-30-platform-not-gender-drives-gamer-differences-eedar>.
251. Okinawa Charter on the Global Information Society adopted at the Group of Eight (G-8) Summit on 22nd July, 2000. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>.
252. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/nickname>.

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ

253. Oosting B. Building and enforcing intellectual property value: An international guide for the boardroom 2003. London: Glob white page, 2002. P. 239–242.
254. Pinterest. URL: <https://www.activetraffic.ru/wiki/pinterest/>.
255. Pinterest. URL: <https://www.pinterest.com/>.
256. Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, no. 17849/91, §§ 29-31, ECHR A332. *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58056>.
257. Prevention from bullying at school. URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school>.
258. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN>
259. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=COM%3A2020%3A842%3AFIN>
260. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14.
261. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users (Adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804d5b31.
262. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. General Data Protection Regulation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>.
263. Remove your personal information from Google. URL: <https://support.google.com/websearch/troubleshooter/3111061?hl=en>.
264. Review of EU rules on the security of network and information systems. Proposal for a directive – COM(2020)823. URL: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/>

Бібліографія

265. Saghinadze and Others v. Georgia, no. 18768/05, § 103, ECHR (2010). *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-98885>.
266. Siddiqui S. Cyber bullying or bullying via email, Facebook, and other online forums. URL: <https://www.soundvision.com/article/statistics-on-bullying-in-the-united-states>.
267. Singer G., Pruulmann–Vengerfeldt P., Norbistrath U., Lewandowski D. The relationship between Internet user type and performance when carrying out simple vs. complex search tasks. URL: https://www.researchgate.net/publication/260282841_The_relationship_between_Internet_user_type_and_user_performance_when_carrying_out_simple_vs_Complex_search_tasks
268. Software ManicTime. URL: <https://www.manictime.com/>.
269. Software Kickidler. URL: <https://www.kickidler.com/>.
270. Swindells C., Henderson K. Legal regulation of electronic commerce. *Journal of Information, Law and Technology*. 1998. № 3. URL: https://warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1998_3/swindells.
271. Tactical Reality Dictionary: Cultural Intelligence and Social Control. Vienna: Selene, and New York: Autonomedia, 2002. 131 p.
272. Tkachenko V., Kwilinski A., Korystin O., Svyrydiuk N., Tkachenko I. Assessment of information technologies influence on financial security of economy. *Journal of Security and Sustainability*. 2019. № 8 (3). P. 375–385.
273. Twitter labels Trump’s false claims with warning for first time. June 2020. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/may/26/trump-twitter-fact-check-warning-label>.
274. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts adopted on 23rd November, 2005. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/conventions/electronic_communications.
275. Universal Declaration of Human Rights: proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
276. Webfilter Glubble for Families. URL: <https://addons.mozilla.org/en-US/firefox/addon/glubble-fox-family/>.
277. Webfilter Adult Blocker. URL: <https://chrome.google.com/webstore/detail/parental-control-adult-bl/peocghcbolghcodidjgkndgahnlaecfl?hl=en-GB>

**ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ:
ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ**

278. Web filter Pro Con Latte. URL: <https://procon-latte.en.softonic.com/?ex=MOB-615.0>.
279. Webfilter Safe Search Kids. URL: <https://www.safesearchkids.com/>.
280. YouTube. URL: <https://www.activetraffic.ru/wiki/youtube/>.
281. Zwass V. Electronic Commerce: Structures and Issues. *International Journal of Electronic Commerce*. 1996. Vol. 1. Issue 1. P. 3–23.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МОНОГРАФІЇ

1. Долінська А. М. Використання можливостей соціальних інтернет-мереж для реалізації майнових та немайнових прав інтернет-користувачів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 116–119.

2. Долінська А. М. Інтернет-користувач: поняття та види (цивільно-правовий аспект). *Університетські наукові записки*. 2019. № 3 (71). Том 18. С. 238–250.

3. Долінська А. М. Цивільно-правовий статус інтернет-користувача. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2019. Випуск 4. Електронне наукове фахове видання. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/309/310>

4. Долінська А. М. Право на свободу інтернет-користувачів, як фізичних осіб. *Visegrad journal on Human rights*. 2020. № 4. С. 30–35.

5. Долінська А. М. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття інтернет-користувача, як фізичної особи. *Юридична Україна*. 2020. № 9. С. 58–67.

6. Долінська А. М. Державне регулювання відносин у сфері прав на доменні імена. *Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 22–23 вересня 2017 р.)*. Хмельницький, 2017. С. 67–69.

7. Долінська А. М. Сучасна актуалізація теоретичних аспектів охорони прав інтернет-користувачів. *Актуальні*

проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Шістнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 20–21 жовтня 2017 р.). Хмельницький, 2017. Частина перша. С. 115–117.

8. Долінська А. М. Суб'єкти інтернет-відносин. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 14–15 грудня 2018 р.)* Львів, 2018. Частина перша. С. 54–55.

9. Долінська А. М. Джерела правового регулювання інтернет-відносин. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.)*. Хмельницький, 2019. С. 260–262.

10. Долінська А. М. Право на особисту недоторканість інтернет-користувача. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.)*. Хмельницький, 2020. С. 179–181.

11. Нагнибіда В. І., Іщук А. Ю. Цифрові активи та їх правове регулювання в країнах світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 70–75.

12. Нагнибіда В. І. Реалізація положень законодавства про віртуальні активи у світлі політики діджиталізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 5. С. 45–52.

13. Нагнибіда В. І. Нормативно-правове регулювання відносин з цифровими активами та перспективи його удосконалення. *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 грудня 2021 р. / наук. керівник конф. О. А. Баранов; упоряд.: В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ-Одеса: Фенікс, 2021. С. 36–41.*

14. Нагнибіда В. І. Правова природа та місце «інтернет-магазину» та «маркетплейсу» в концепті цифрових активів. *Україна на шляху до європейського приватного права в сфе-*

рі економічних відносин. *Матвеевські цивілістичні читання. Матеріали міжнародної наук.-практ. конф.* Київ, 22 жовтня 2021 р. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. С. 170–175.

15. Нагнибіда В. І. Реалізація положень Закону України «Про віртуальні активи» у практиці комерційних відносин. *«Перші наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни»*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. За заг. ред. В. В. Поєдинок, С. Я. Вавженчука (м. Київ, 01 жовтня 2021 р.). К. : Талком, 2021. С. 142-148.

16. Нагнибіда В. І. Проблеми правового забезпечення цифрової безпеки в умовах глобальної політики діджиталізації. Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції Двадцяті осінні юридичні читання *«Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики»*, м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 272–274.

17. Нагнибіда В. І. Реалізація політики діджиталізації в умовах воєнного стану. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції *«Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні»* (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 124-126.

**ПРОЄКТ
ЗАКОН УКРАЇНИ**

**«Про внесення змін до деяких законодавчих
актів України щодо удосконалення
механізмів реалізації прав та інтересів,
пов'язаних із використанням мережі
Інтернет»**

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Цивільному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 40, ст. 356 із наступними змінами):

1) частину першу статті 303 після слів «особисті папери» доповнити словами «у тому числі, які зберігаються у цифровому вигляді».

2) статтю 304 доповнити частинами другою та третьою такого змісту:

«2. Фізична особа, які належать особисті папери у цифровому вигляді може розпорядитись ними також шляхом розміщення (опублікування) їх в електронних бібліотеках та архівах.

3. Поширення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів може мати місце лише при отриманні згоди фізичної особи (її спадкоємців) в усній, письмовій (електронній) формі».

3) перше речення частини другої статті 307 викласти у такій редакції:

«Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або на он-лайн трансляцію, може вимагати припинення їх публічного показу, в тому числі в мережі Інтернет, в тій частині, яка стосується її особистого життя».

2. У Сімейному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 21, ст. 135 із наступними змінами):

Додатки

1) частину другу статті 153 викласти у такій редакції:

«2. Мати, батько, які перебувають в установах виконання покарань мають право на безперешкодне спілкування з дитиною за допомогою засобів приєднаних до мережі Інтернет у порядку визначеному законодавством».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

**Голова Верховної Ради
України**

Р. О. СТЕФАНЧУК

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ:
ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ**

Монографія

Автори –

А. М. Долінська, науковий співробітник лабораторії адаптації законодавства України до права ЄС Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор філософії

В. І. Нагнибіда, завідувач лабораторії адаптації законодавства України до права ЄС Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, доцент

Літературний редактор – **Нагнибіда В., Долінська А.**

Технічний редактор – **Морозов С. М.**

Підписано до друку 01.06.2022. Номер замовлення 22-002.
Формат 60x84/32 Ум. друк. арк. 16,8. Тираж 300 прим.

Видавець: Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України
вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, 01042
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої
продукції, серія ДК № 4758 від 07.08.2014 р.